

Zárótanulmány

Biztos út a magyar munkaerőpiacra?!
EIA/2007/3.1.1.4

A bevándorlók munkaerőpiaci helyzete Magyarországon

Átdolgozott verzió

**Dél-Alföldi Regionális Társadalomtudományi
Kutatási Egyesület
Szeged, 2010.**

**A Projekt az Európai Unió Integrációs Alapjának támogatásával
valósult meg**

EURÓPAI INTEGRÁCIÓS ALAP

Készítette:

**Feleky Gábor Attila, Nagy Gábor Dániel,
Szűcs Norbert, Tajti Andrea**

Tartalomjegyzék

A bevándorlók munkaerőpiaci helyzete Magyarországon.....	3
Bevezetés.....	3
A projekt földrajzi kiterjedése	5
Alapfogalmak.....	5
Történelmi háttér	10
A magyarországi migrációs helyzet statisztikái	12
A bevándorlók megítélése	15
Idegenrendészeti gyakorlat	16
A munkavállalás jogi feltételei.....	20
Bejelentési kötelezettség.....	21
A magyar állampolgárságot szerettek jellemzői	22
A szerb helyzet.....	24
Az ázsiai helyzet	25
A kelet-ázsiai vállalkozók és a világgazdasági válság	26
A nyilvántartott bevándorlók száma és szektorális elhelyezkedése	26
Prognózis a harmadik országbeli személyek bevándorlásával kapcsolatosan hazánkban...	27
A Biztos Út a Magyar Munkaerőpiacra kutatás módszertana.....	28
Mintavétel	28
Kutatásmódszertan – az interjúk.....	30
Kérdezők felkészítése	30
Interjútechnika, rögzítés.....	31
Fókuszcsoportok módszere	32
Elemzés, közzététel	32
Magyarországra bevándorló munkavállalók – empirikus eredmények.....	33
Magyarország, mint cél-ország.....	33
Oktatási integráció.....	33
Munkaerőpiaci integrációs helyzetük megítélése	36
Család, iskola szerepe, jövedelmi helyzet	37
Munkatapasztalat, jogi fogalmak	37
Reflexió kudarcok, pozitívumok, negatívumok	39
Fókuszcsoportos interjú tapasztalatai.....	40
A célcsoportot foglalkoztató munkáltatók tapasztalatai	41
A társadalmi tőke mint alkalmazható elméleti keret.....	46
A társadalmi tőke dimenziói.....	48
Szolidaritás – reciprocitás azonnali viszonzás nélkül.....	52
Társadalmi hálózatok.....	52
Család és barátok.....	53
Önkéntes szervezetek.....	53
A társadalmi tőke negatív aspektusai.....	55
Összegzés.....	56

Irodalom	61
Függelékek.....	66
Interjúvázlat – Munkáltató	66
Interjúvázlat – Munkavállaló	68
1.táblázat	73
2.táblázat	75
3.táblázat	76

A bevándorlók munkaerőpiaci helyzete Magyarországon

Bevezetés

2009. január elsejétől Magyarország teljes körűen megnyitotta munkaerőpiacát a szabad mozgás és tartózkodás jogával rendelkező külföldiek előtt, akik ettől a naptól tehát engedélymentesen foglalkoztathatók. A munkáltatót azonban bejelentési kötelezettség terheli, tehát a foglalkoztató köteles az erre rendszeresített formanyomtatványon a foglalkoztatás helye szerint illetékes munkaügyi központnak bejelenteni a szabad mozgás és tartózkodás jogával rendelkező személyeket, illetve azon harmadik országbeli állampolgárt, akinek a Magyar Köztársaság területén történő foglalkoztatásához nincs szükség engedélyre. A foglalkoztatás kezdő időpontját legkésőbb a foglalkoztatás megkezdésének napján, a foglalkoztatás megszűnését legkésőbb az azt követő napon kell bejelenteni.

A harmadik országbeliek magyarországi tartózkodásának jogi környezetét alapvetően a harmadik országbeli állampolgárok beutazásáról és tartózkodásáról szóló 2007. évi II. törvény, a harmadik országbeli állampolgárok beutazásáról és tartózkodásáról szóló 2007. évi II. törvény végrehajtásáról szóló 114/2007. (V.24.) kormányrendelet, továbbá a 2007. évi I. törvény - A szabad mozgás és tartózkodás jogával rendelkező személyek beutazásáról és tartózkodásáról, valamint a 113/2007. (V. 24.) Kormány rendelet - A szabad mozgás és tartózkodás jogával rendelkező személyek beutazásáról és tartózkodásáról szóló 2007. évi I. törvény végrehajtásáról szabályozza. A harmadik országbeliek magyarországi foglalkoztatását a foglalkoztatás elősegítéséről és a munkanélküliek ellátásáról szóló 1991. évi IV. törvény, a külföldiek magyarországi foglalkoztatásának engedélyezéséről 8/1999 (XI. 10.) SzCsM rendelet, valamint a Magyar Köztársaság által a szabad mozgás és tartózkodás jogával rendelkező személyek tekintetében alkalmazott, a munkaerő szabad áramlásával összefüggő átmeneti szabályokról szóló 355/2007. (XII. 23.) Korm. rendelet szabályozza.

A teljes idős, munkaszerződés alapján zajló foglalkoztatás lehetősége a magyarok állampolgárokkal azonos feltételekkel áll nyitva a hazánkban legálisan tartózkodó bevándorolt és letelepedett státusszal rendelkező harmadik országbeliek számára, a fent ismertetett, regionális munkaügyi központhoz történő bejelentési kötelezettség mellett. A határozatlan illetve határozott időre szóló foglalkoztatási jogviszony mellett népszerű időszaki foglalkoztatási lehetőség adódott az alkalmi munkavállalói kiskönyv, illetve később az egyszerűsített foglalkoztatás¹ bevezetésével. Mint ahogy a Dél-Alföldi Régió Munkaügyi Központjának egy munkatársától megtudtuk, a fekete, illetve szürkegazdaság felszámolására létrehozott alkalmi munkavállalói kiskönyv számtalan visszaélésre adott lehetőséget. A munkáltató így ugyan kedvezőbb feltételek mellett tudta alkalmazni a külföldi, illetve a magyar dolgozót is, viszont megtudtuk, hogy egy új tendencia is kialakulóban van, amely szerint a bejelentett, napi 8 órás munkavégzésről szóló szerződésekkel rendelkező dolgozót a munkáltató számos esetben „visszafokozza” alkalmi munkavállalói kiskönyves alkalmazottá, ami adómegtakarításhoz vezet a munkáltató részére, viszont a munkavállaló szempontjából

¹ Az alkalmi munkavállaló könyvet, ún. kiskönyvet felváltó, előzetes elektronikus bejelentést igénylő foglalkoztatási forma 2010.04.01-től

kedvezőtlenebb feltételeket teremt. A kiskönyv egyes visszasságait hivatott felszámolni a helyette bevezetett egyszerűsített foglalkoztatási rendszer.

A munkavállalói kiskönyvet 2010. április 1-el felváltó, új egyszerűsített foglalkoztatási rendszer a harmadik országbeli nem letelepedett vagy bevándorolt jogállású személyek jelen egyszerűsített feltételekkel történő foglalkoztathatósága esetében szektoriális korlátozást vezetett be. Ezen csoport tagjai kizárólag a mezőgazdasági idénymunkák és a természetes személy háztartásában végzett feladatok esetében válnak foglalkoztathatóvá ezen a módon.²

A fentiek értelmében tehát világosan belátható, hogy a harmadik országbelieknek (illetve más külföldieknek is) helye és szerepe van a magyar munkaerőpiacon. Kutatásukra kézenfekvő lehetőségként kínálkozott a kérdőíves vizsgálat végzése, ám a munka világának sokszínűségével kapcsolatos kvantitatív adatok beszerzésének nehézségei és potenciális hiányosságai miatt jobb választásként kínálkozott a komplex kvalitatív kutatás, amelyet jelen projekt keretében hajtottunk végre. Ezen módszer alkalmazásával ki tudtuk küszöbölni a kvantitatív vizsgálat elnagyoltságát, a standardítás jelen heterogén helyzetre való alkalmazhatatlanságát, valamint a mintaválasztás sérüléséből adódó érvényességi kockázatokat (Letenyei – Nagy 2007). Az interjúsorozat, amelynek célja a Magyarországon legálisan tartózkodó harmadik országbeli külföldiek munkaerőpiaci helyzetével kapcsolatos vizsgálódás volt, fontos információkkal volt hivatott szolgálni magáról a közvetlen célcsoportról, azaz a munkavállalókról, illetve az őket foglalkoztató munkaadókról is.

A „Biztos út a magyar munkaerőpiacra” kutatás célja egyfelől az volt, hogy összegezzük a harmadik országból származó külföldi állampolgárok magyarországi munkavállalását vizsgáló szakirodalmak konklúzióit, illetve megvizsgáljuk a jogi és társadalmi környezetet, amelyben a munkavállalás illetve foglalkoztatás megvalósulhat. A szakirodalmakat a bibliográfiai kutatás módszerével dolgoztuk fel, és a releváns eredményeket jelen tanulmányban adjuk közre. A jogi környezet vizsgálatával a munkavállalás és munkaerőpiaci integráció objektív feltételeit tártuk fel. A társadalmi környezet vizsgálatával azokat a feltételeket illetve potenciális nehézségeket kívántuk feltárni, amelyek a munkavállalást nehezíthetik.

A projekt másik célja volt, hogy egy átfogó kvalitatív empirikus kutatás elvégzésével felmérjük a hazánkban munkát vállaló külföldiek életkörülményeit és munkaerőpiaci esélyeit, azokat a tényezőket, amelyek a munka világába történő integrálódásukat befolyásolták. Ötven fenomenológiai megközelítésű mélyinterjú készült el a hazánkban munkát vállaló külföldiekkel, akiket a tanulmányhoz mellékletként csatolt interjúvázlát alapján kérdeztek a kutatók. A főbb érintett témák a személyes élettörténet, a jelenlegi foglalkoztatás előtt meglévő munkatapasztalatok és korábbi munkahelyek, a migráció okai és körülményei, a Magyarországra költözés körülményei és a jelenlegi helyzet, a nyelvtudás, a jelenlegi munkakör és a jelenlegi társadalmi helyzet voltak. A mintaválasztás során egyaránt törekedtünk a tipikus és a speciális esetek feltárására – megőrizve természetesen a tipikus esetek dominanciáját. A speciális eseteket minden esetben próbáltuk a kutatás szempontjainak megfelelően kiválasztani.

² 2009. évi CLII. törvény illetve 2007. évi II. törvény 2. § a)

A további információk kinyerése érdekében a fókuszcsoportos interjú módszerét alkalmaztuk, melynek köszönhetően az egyénektől megszerezhető információkhoz képest többlet információkhoz tudtunk hozzájutni. A tíz vizsgálati csoport esetében a főbb témakörök megegyeztek az egyéni interjúk főbb témaköreivel, ám ebben az esetben a csoportdinamika plusz információk kinyerését tette lehetővé.

A csoportok megvitatták a különböző kérdéseket és konszenzusra jutottak azokban, illetve véleményellentétek alakultak ki. Az adatok így jól használhatóak voltak az egyéni interjúk értelmezéseinek segítéséhez, valamint önálló elemzések készítéséhez is.

A munkahelyi környezetről és a foglalkoztatási stratégiáról a munkahelyi vezetőket, foglalkoztatókat, illetve vállalkozókat kérdeztük, és őket kértük fel, hogy beszéljenek a harmadik országbeli foglalkoztatottak helyzetéről a magyar munkaerőpiacon. Tudakoltuk tőlük, hogy Ők miért döntöttek külföldiek foglalkoztatása mellett, melyek a tapasztalt előnyök, illetve hátrányok, és a véleményüket kértük a külföldi munkavállalók munkaerőpiaci integrációjának növelésével kapcsolatban.

A projekt földrajzi kiterjedése

A projekt eredeti célja a Dél-Alföldi Régió munkaerőpiacának a harmadik országbeliek és az őket foglalkoztatók szerepe szempontjából történő alapos vizsgálata volt, azonban a választott kutatási módszer jellege miatt, a vizsgálódás során kinyert tapasztalatok alapján tett állítások nem korlátozódnak a régió helyzetére. Állításaink relevánsnak tekinthetőek a teljes magyar munkaerőpiaci helyzetkép, és azon belül az Európai Integrációs Alap hatálya alá tartozó személyek szempontjából. A szakirodalmi elemzés és a jogszabályi, valamint társadalmi környezet elemzése országos relevanciával bír. A kutatásba bekerült eseteket igyekeztünk az általánostól a specifikusig kiválasztani, a magyar munkaerőpiac szempontjából a hazánkban tartózkodókról vezetett BÁH statisztikák alapján. Kifejezetten törekedtünk a két szomszédos „harmadik ország”, Ukrajna és Szerbia állampolgárainak bevonására, illetve a hazánkban tartózkodó nagyobb csoportok elérésére. Ennek alapján elmondható, hogy a projekt eredményei nemzeti szinten tartalmaznak releváns információkat.

Alapfogalmak

Az Európai Unió Európai Integrációs Alapja célcsoportját azon harmadik országbeli személyek alkotják, akik legálisan tartózkodnak valamely EU tagállamban (a menekültek és a lakóhelyüket elhagyni kényszerült személyek az Európai Menekültügyi Alap alá tartoznak). A magyar jogszabályok szerint Magyarország szempontjából **külföldinek** számítanak a nem magyar állampolgárok illetve a **hontalanok**. Ez utóbbi fogalom azokra a személyekre vonatkozik, akiket saját joga szerint egyetlen állam sem ismer el állampolgárának. A **harmadik országok polgárai** fogalom alatt azon személyeket értjük, akik nem az Európai Unió valamely országának állampolgárai, tehát a hontalanokat, továbbá azon nem magyar

állampolgárokat, akik nem az Európai Unió valamely tagállamának állampolgárai³. **Szabad mozgás és tartózkodás jogával rendelkező személynek** számít, aki EGT- állampolgár⁴, az EGT- állampolgár magyar állampolgársággal nem rendelkező az EGT- állampolgárt kísérő vagy hozzá csatlakozó családtagja, a magyar állampolgár magyar állampolgársággal nem rendelkező, a magyar állampolgárt kísérő vagy hozzá csatlakozó családtagja, valamint – bizonyos feltételek megléte esetén – az EGT- állampolgárt vagy a magyar állampolgárt kísérő vagy hozzá csatlakozó személy.

Jelen kutatás célcsoportjába nem tartoznak menekültek, oltalmazottak, illetve menedékesek, ugyanakkor a fogalmi tisztázás érdekében fontos ezen fogalmakat – a *2007. évi LXXX. törvény* alapján – definiálni. A Magyar Köztársaság főszabályként **menekültként** ismeri el azt a külföldit, aki faji, illetve vallási okok, nemzeti hovatartozása, meghatározott társadalmi csoporthoz tartozása, politikai meggyőződése miatti üldöztetése vagy az üldözéstől való megalapozott félelme miatt származási országán kívül tartózkodik, és nem tudja, vagy az üldözéstől való félelmében nem kívánja a származási országa védelmét igénybe venni. Magyar Köztársaság **oltalmazottként** kiegészítő védelemben részesíti azt a külföldit, aki nem felel meg a menekültkénti elismerés feltételeinek, de fennáll annak a veszélye, hogy származási országába történő visszatérése esetén őt súlyos sérelem érné, és nem tudja, vagy az e veszélytől való félelmében nem kívánja a származási országa védelmét igénybe venni. A Magyar Köztársaság **menedékesként** ideiglenes védelemben részesíti azt a külföldit, aki a Magyar Köztársaság területére tömegesen menekülő olyan csoportjába tartozik, amelyet az *Európai Unió Tanácsa 2001/55/EK irányelvében* meghatározott eljárás szerint - ideiglenes védelemre jogosultként elismert, vagy az Országgyűlés ideiglenes védelemre jogosultként ismert el, mivel a csoportba tartozó személyek hazájukból fegyveres konfliktus, polgárháború vagy etnikai összecsapás, illetve az emberi jogok általános, módszeres vagy durva megsértése - így különösen kínzás, kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód - miatt elmenekülni kényszerültek. A 2007. évi II. törvény alapján **befogadottnak** azon személy számít, aki az állampolgársága - hontalan eseten a szokásos tartózkodási helye - szerinti országba átmenetileg azért nem küldhető vissza, mert ott halálbüntetésnek, kínzásnak, kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmódnak vagy büntetésnek lenne kitéve, és nincs olyan biztonságos harmadik ország, amely befogadja, de nem jogosult sem menekültkénti vagy hontalankénti elismerésre, sem ideiglenes vagy kiegészítő védelemre.

A továbbiakban az Integrációs Alap célpopulációjába nem tartozó csoportok – pl. menekültek, Európai Unió országokból érkező személyek – csak az összehasonlítás érdekében jelennek meg, természetesen kutatásunk következetesen a harmadik országbeliekre irányult.

A harmadik országbeli állampolgárok beutazását és tartózkodását szabályozó *2007. évi II. törvény* alapján, a harmadik országbeli állampolgár az első beutazástól számított hat hónapon belül három hónapot meg nem haladó tartózkodás céljából a Schengeni határ-

³ Az Európai Unió folyamatos bővülésével a harmadik országok fogalmának tartalma dinamikusan változik. Ez megnehezíti, esetenként pedig értelmetlenné teszi a longitudinális elemzéseket, különösen hazánk esetében, ahol Románia EU-tagságának megszerzésével az ország – melynek állampolgárai a BÁV adatai alapján 2009 végén a magyarországi bevándorlási engedélyek 44%-át, a letelepedési engedélyek 49%-át tudhatják magukénak – 2007-ben kikerült ezen kategóriából.

⁴ Az Európai Unió tagállamok, valamint Norvégia, Izland és Liechtenstein állampolgárainak.

ellenőrzési kódexben foglalt feltételek szerint utazhat be a Magyar Köztársaság területére. A harmadik országbeli állampolgár **három hónapot meg nem haladó tartózkodás** céljából történő beutazásához és tartózkodásához vízum szükséges, kivéve, ha valamely közvetlenül alkalmazandó európai közösségi jogi aktus, nemzetközi szerződés, a 2007. évi II. törvény, vagy ezen törvény felhatalmazása alapján kormányrendelet eltérően rendelkezik. A jogszabály ugyanakkor a vízumok kiadását vagy meghosszabbítását elutasító határozatok ellen nem biztosít jogorvoslatot. **Három hónapot meghaladó tartózkodás** céljából az a harmadik országbeli állampolgár utazhat be, illetve három hónapot meghaladó időtartamig az a harmadik országbeli állampolgár tartózkodhat a Magyar Köztársaság területén, aki⁵ rendelkezik érvényes úti okmánnyal; rendelkezik a vissza- vagy továbbutazáshoz szükséges engedéllyel; igazolja beutazása és tartózkodása célját; a Magyar Köztársaság területén rendelkezik szálláshellyel vagy lakóhellyel; tartózkodása teljes időtartamára rendelkezik a lakhatását és megélhetését, valamint a kiutazás költségeit is biztosító anyagi fedezettel; az egészségügyi ellátások teljes körére biztosítottnak minősül, vagy egészségügyi ellátásának költségeit biztosítani tudja; nem áll kiutasítás vagy beutazási és tartózkodási tilalom hatálya alatt, illetve beutazása és tartózkodása nem veszélyezteti a Magyar Köztársaság közbiztonságát, nemzetbiztonságát vagy közegészségügyi érdekeit; nem áll beutazási és tartózkodási tilalmat elrendelő SIS figyelmeztető jelzés hatálya alatt, továbbá rendelkezik az alábbiak legalább egyikével:

- három hónapot meghaladó tartózkodásra jogosító vízummal,
- tartózkodási engedély,
- bevándorlási engedély,
- letelepedési engedély,
- ideiglenes letelepedési engedély,
- nemzeti letelepedési engedély,
- EK letelepedési engedély.

A harmadik országbeli állampolgárok beutazásáról és tartózkodásáról szóló 2007. évi II. törvény végrehajtásáról a 114/2007. (V.24.) kormányrendelet rendelkezik.

Az érvényes tartózkodási vízummal vagy nemzeti vízummal rendelkező harmadik országbeli állampolgár a vízumban foglalt tartózkodási idő lejártát követően a Magyar Köztársaság területén történő tartózkodásra - ha e törvény másként nem rendelkezik - **tartózkodási engedéllyel** jogosult. A tartózkodási engedély három hónapot meghaladó, de legfeljebb kettő év határozott időtartamú tartózkodásra jogosít a Magyar Köztársaság területén. A tartózkodási engedély főszabályként két évvel meghosszabbítható. A Bevándorlási és

⁵ Megjegyzendő, hogy ezen feltételek hiányában is lehetséges a beutazás és tartózkodás, de csak kivételes esetekben engedélyezhető: nemzetközi kötelezettség teljesítése céljából, halaszthatatlan humanitárius okból vagy nemzeti érdekből.

Állampolgársági Hivatal adatai alapján 2009. december 31-ei állapot szerint a magyarországi tartózkodási engedéllyel rendelkezők száma: 33.682. Az Európai Unió tagállama által a harmadik országok huzamos tartózkodási engedéllyel rendelkező állampolgárainak jogállásáról szóló, 2003. november 25-ei 2003/109/EK irányelv alapján kiállított huzamos tartózkodói jogállást igazoló EK tartózkodási engedéllyel rendelkező harmadik országbeli állampolgár **ideiglenes letelepedési engedélyt** kaphat, ha keresőtevékenység folytatása céljából, kivéve a szezonális munkavállalás esetét, tanulmányok folytatása vagy szakképzés céljából vagy egyéb, igazolt célból kíván a Magyar Köztársaság területén tartózkodni. A 2009. december 31-ei állapot szerint a magyarországi ideiglenes letelepedési engedéllyel rendelkezők száma: 6. A Magyar Köztársaságban történő letelepedés céljából **nemzeti letelepedési engedélyt** főszabályként az a harmadik országbeli állampolgár kaphat, aki tartózkodási engedéllyel vagy ideiglenes letelepedési engedéllyel rendelkezik, a kérelem benyújtását közvetlenül megelőzően legalább három éven át jogszerűen és megszakítás nélkül⁶ a Magyar Köztársaság területén tartózkodott; a kérelem benyújtását közvetlenül megelőzően legalább egy éve - a házastárs kivételével - családtagként vagy eltartott felmenőként családi életközösségben él bevándorolt, letelepedett, illetve menekültként elismert harmadik országbeli állampolgárral; bevándorolt, letelepedett, illetve menekültként elismert harmadik országbeli állampolgár házastársa, feltéve, hogy a házasságot már a kérelem benyújtását megelőzően legalább két éve megkötötték; magyar állampolgár volt, de állampolgársága megszűnt, illetve akinek felmenője magyar állampolgár vagy magyar állampolgár volt. A 2009. december 31-ei állapot szerint a magyarországi nemzeti letelepedési engedéllyel rendelkezők száma: 4.063. A Magyar Köztársaság területén történő huzamos tartózkodás céljából **EK letelepedési engedélyt** az a harmadik országbeli állampolgár kap, aki a kérelem benyújtását közvetlenül megelőzően legalább öt éven át jogszerűen és megszakítás nélkül a Magyar Köztársaság területén tartózkodott. A 2009. december 31-ei állapot szerint Magyarországon EK letelepedési engedéllyel rendelkezők száma: 206.

A 2007. évi I. törvény - A szabad mozgás és tartózkodás jogával rendelkező személyek beutazásáról és tartózkodásáról, valamint a 113/2007. (V. 24.) Korm. rendelet - A szabad mozgás és tartózkodás jogával rendelkező személyek beutazásáról és tartózkodásáról szóló 2007. évi I. törvény végrehajtásáról szintén tartalmaz rendelkezéseket a harmadik országbeli állampolgárok magyarországi tartózkodásával kapcsolatban. E törvény alkalmazásában harmadik ország állampolgárságával rendelkező személynek számít a magyar állampolgár kivételével minden olyan személy, aki nem EGT-állampolgár, ideértve a hontalant is. A 2007. évi I. törvény 1. §-a alapján tartózkodási kártyáért folyamodhat az EGT-állampolgár magyar állampolgársággal nem rendelkező, az EGT-állampolgárt kísérő vagy hozzá csatlakozó családtagja, illetve a magyar állampolgár magyar állampolgársággal nem rendelkező, a magyar állampolgárt kísérő vagy hozzá csatlakozó családtagja, amennyiben harmadik ország állampolgárságával rendelkezik. A **tartózkodási kártya** a lakóhely szerint illetékes regionális BÁH igazgatóságon igényelhető, érvényességi ideje legfeljebb öt év, a lejárat előtt legalább 30 nappal kell benyújtani kérelmet a megújítására, amennyiben a szükséges tartózkodási feltételek továbbra is fennállnak. A kártyával rendelkezők száma a BÁH 2009 december 31-ei

⁶ Nem minősül a Magyar Köztársaság területén történő tartózkodás megszakításának a Magyar Köztársaság területének alkalmanként négy hónapnál rövidebb időre történő elhagyása, amennyiben a külföldi tartózkodások összidőtartama a kérelem benyújtását megelőző három év alatt nem haladja meg a kétszázhetven napot.

statisztikai szerint: magyar állampolgár harmadik ország állampolgárságával rendelkező családtagja 5562 fő, EGT állampolgár harmadik ország állampolgárságával rendelkező családtagja 382 fő. Az EGT állampolgár tartózkodási megkötés nélkül, illetve az EGT állampolgár harmadik országbeli állampolgárságú családtagja valamint a magyar állampolgár harmadik országbeli állampolgárságú családtagja **állandó tartózkodási kártya** igénylésére jogosult 5 év folyamatos, megszakítás nélküli magyarországi tartózkodás után. A kártya érvényességi ideje 10 év, azt a feltételek fennállásának vizsgálata nélkül újítják meg. A BÁH 2009. december 31-ei statisztikai szerint 8319 ilyen kártya került kibocsátásra.

Migrációs burok: „Migrációs buroknak nevezzük az egyéneket körülvevő személyes kapcsolatrendszer azon elemeit, amelyek az egyén migrációs viselkedését meghatározzák. Ez jelenti az egyén kapcsolatrendszerén belül a migráció tervével foglalkozók, az adott pillanatban külföldön élők és a valaha külföldön megfordulók "sűrűségét", e csoportok egyén felé közvetített értékeit és a migrációt szabályozó csoportnormákat egyaránt. A burok e tekintetben nem más, mint a ma még csak tervezett migráció előkészítésére szolgáló hálózat, amely már mai formájában is azonos az egyén tervezett mozgásának irányával.” (Simonovits-Sik 2003)

Egyes megközelítések szerint, így az ENSZ ajánlása alapján is az számít **migránsnak**, aki 1 évnél hosszabb időt tölt az adott országban, és állandó lakcímmel rendelkezik (Hárs 2001). Az állandó lakcím az, ami megkülönbözteti a migránsokat a nem migránsoktól (turisták, diákok, szezonális munkások). Jelen tanulmányunkban a migráns kifejezést a bevándorló kifejezés szinonímjaként alkalmazzuk, tehát az ENSZ ajánlásánál tágabb értelemben.

A migráció alapvetően három tényezőtől befolyásolt, melyek szerzőnként, terminológiát tekintve esetenként eltérhetnek, ám lényegét tekintve a *tömegesség*, *önkéntesség*, *gazdasági motiváltság* nagyobb kategóriái köré lehet gyűjteni a motiváló tényezőket a migránsokkal kapcsolatban.

Megkülönböztethetünk **önkéntes és nem önkéntes migrációt**. Az önkéntes migráció lehet családalakításba épülő önkéntes döntés (a migrációs döntés összekapcsolódik a családi életével), önkéntes, gazdasági célú bevándorlás (leggyakoribb, általában gazdasági válság miatt történik), etnikus üzleti életben való elhelyezkedés céljából (főként a Kínából, Vietnámból bevándorlóknál fordul elő, akik a bevándorló gazdasági vállalkozásokban dolgoznak), tanulás céljából történő migráció (tanulmányaikat szeretnék folytatni, illetve magasabb szintre emelni).

A nem önkéntes migrációra nézve jó példa a kényszer migráció, amely esetében a személyek nem a saját döntésük alapján válnak migránsokká, hanem például a fegyveres konfliktus, diszkrimináció, a személyes jogok megsértése, természeti katasztrófa vagy ember által előidézett katasztrófahelyzet elől menekülve. Ezt a fogalmat a Nemzetközi Migrációs Szervezet / International Organization for Migration⁷ használja a menekülési mozgalmakra de az államok közötti nem önkéntes lakosságcsere megnevezésére is.

⁷ Forced migration, In: <http://www.iom.int/jahia/Jahia/about-migration/migration-management-foundations/terminology/commonly-used-migration-terms> 2010.04.01

A migrációs folyamatok esetében továbbá beszélhetünk **előkészített és előkészítetlen migrációs folyamatokról**. Előfordulhat, hogy a migráció egy előre eltervezett folyamat, de sok (többségében) nő számol be arról, hogy hirtelen kellett döntenie és készületlenül érte a kivándorlás. A legtöbb nő még így is főleg önkéntes, előkészített migrációról számolt be, de a nem önkéntes és/vagy előkészítetlen migráció is viszonylag gyakori jelenség körükben (Melegh-Kovács 2008).

A **migrációhoz való csoportos viszonyulás** alapján három ideáltípust vázolnak fel a kutatók: az **első** típust a célország társadalmi befogadó-készségének hiánya jellemzi. Ilyenkor az államapparátus, a munkáltatók, és szinte a társadalom egésze gyanakszik, azaz negatív előítéletet táplál a bevándorlók iránt. Az ilyen államokba irányuló migráció rendszerint rejtett és ideiglenes, az így kialakult letelepedési minták bizonytalanok, és a bevándorlók felfelé irányuló mobilitásának lehetőségei igen zártak.

A **második** típusnál a célország túri, de nem bátorítja a bevándorlást, tehát ennél semmilyen etnikai sztereotípiát nem akadályozza a migrációt. Ez az a semleges helyzet, amikor a sikert az egyén emberi tőkéje (szakképzettség, szaktudás) és nem a különféle interperszonális kapcsolatok rendszere illetve jellege határozza meg.

A **harmadik** ideáltípus pedig az, ahol a bevándorlók aktív jogi és gazdasági segítséget kapnak a befogadó államtól, és pozitív fogadtatásban részesülnek az adott társadalomban. Tehát az etnikai közösséghez való tartozás kimondottan előnyt jelent (Portes-Böröcz 2003).

Történelmi háttér

Magyarország a 19. század végétől kezdve váltakozó intenzitással egyaránt befogadó és kibocsátó országgá vált a nemzetközi vándorlás folyamatában. Az 1980-as éveket követően, mivel a bevándorlás jelentős mértékben felülmúlta a kivándorlást, Magyarország elsősorban befogadó országgá vált. Az első menekülthullám Romániából érkezett 1980-as évek végétől, politikai okok miatt. Ezek a román állampolgárok többnyire magyar nemzetiségűek voltak. A Ceausescu rezsim bukása után bár a román, vagy romániai magyar nemzetiségű menekültek száma csökkent, ám újabb bevándorlási hullám indult el, miután 1991-ben kitört Jugoszláviában a polgárháború. A konfliktus kezdetétől számított 3 hónapon belül több szerb és horvát nemzetiségű kért menekültstátuszt, mint ahány román állampolgár kért honosítást a 1987-1991-ig tartó 4 év alatt. (A kilencvenes évek elejéig számuk nem haladta meg az évi 1000 főt, a kérelmezők többsége korábban emigrált, magyar nemzetiségű külföldi állampolgár volt.) A jóval nagyobb számú menekültek között, a romániai menedék kérőkhöz képest, kisebb arányban voltak magyar nemzetiségűek. Mivel Magyarország területi korlátozással csatlakozott 1989-ben a Genfi Menekültügyi Egyezményhez, mely szerint csak európai országokból fogad menedékkérőket, ezért 1997-ig, amikor feloldották a korlátozást, szinte kizárólag a szomszédos országokból érkeztek menekültek.

A kilencvenes évek elejétől Magyarország migrációs szempontból részben tranzit, részben befogadó országgá vált. 1993 és 1999 között összesen 62 638 fő kapott magyar állampolgárságot. 1997 után változás következett be a magyar menekült ügyben, egyrészt a távoli háborús övezetekből (pl. Afganisztán, Irak), a politikailag bizonytalan országokból (pl.

Grúzia) érkeztek menekültek. A menedékkérők között azonban nem elhanyagolható azok száma sem, akik a nyomor elől menekültek (pl. Banglades). Másrészt pedig, ebben az új fázisban megnőtt az illegálisan érkezők száma, hiszen ezek a menekültek csak ritkán vannak abban a helyzetben, hogy szabályos beutazási okmányokat szerezzenek. A menekültek elhelyezésére menekülttáborokat, befogadó állomásokat hoztak létre, azonban a menedékkérők nagy száma miatt, egyéb szálláshelyeket is biztosítottak számukra. A Romániából érkezetteket az ország keleti felén, valamint a fővárosban telepítették le. A jugoszláviai menekültek szálláshelye a déli, határ menti országrész, főleg Baranya és Bács-Kiskun megye. Csongrád megyében főleg a Vajdaságból érkező menekültek találhatóak.

Mint arra Dövényi Zoltán 2006-os *A Magyarországot érintő nemzetközi vándorlás területi jellemzői* c tanulmányából is kiderül, a rendszerváltás óta megnőtt a Magyarországra érkező önkéntes bevándorlók száma is. Számuk folyamatosan növekszik, legnagyobb részben (70-80 %-ban), a szomszédos országokból (Románia, a volt Jugoszlávia, Ukrajna) érkeznek, főleg magyar nemzetiségű külföldi állampolgárok, a maradék részben pedig a világ más részeiről. A nem szomszédos európai országok közül német állampolgárok élnek nagyobb számban hazánkban, az ezredfordulón számuk megközelítette a tízezret. Európán kívüli országokból csekély számban érkeznek, közülük a többség Kínából, Vietnámból valamint az Egyesült Államokból jön Magyarországra. (Dövényi 2006)

A BÁH adatai alapján 2009. december 31-én 216 ezer külföldinek volt érvényes tartózkodási jogosultsága Magyarországon, 15 százalékkal többnek, mint egy évvel azt megelőzően. Az új tartózkodási kérelmet benyújtók száma 2008 és 2009 között ugyanakkor némi csökkenést mutat. A külföldi állampolgár nagy része európai, az összes külföldi állampolgár mintegy kétharmada a szomszédos országokból érkezik. Magyarországi elhelyezkedésüket tekintve is sajátos jellegzetességek rajzolódnak ki az egyes bevándorló csoportokra nézve. A szomszédos országokból érkezők túlsúlya a határ menti országrészekben megfigyelhető, kivéve a Romániából érkezőket, ők ugyanis többségükben a fővárosban telepednek le. Jellemző továbbá a külföldiek urbanizáltsága, vagyis elsősorban városokban telepednek le, mindössze egyötödük él községben. Budapesten a külföldiek aránya meghaladja az országos átlagot, ide főleg a munkalehetőségek vonzzák őket. A legnagyobb számban román állampolgárok találhatóak itt, őket követi a kínai kolónia, valamint a vietnámiak csoportja. A Balaton környékén ingatlanvásárlási céllal telepednek le nagyobb arányban külföldiek. Az MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete által fémjelzett 2009 decemberéi "Bevándorlók Magyarországon" tanulmány adatai szerint a harmadik országból érkezők mintegy 48 %-a él Budapesten, 22%-a pedig megyei jogú városban. A harmadik országbeliek aránya Szegeden a legmagasabb (3,3%), ezt követi Budapest 2,1%-kal, majd Budaörs (1,4), Nyíregyháza (1,2%) és Gödöllő (1,18%).

A migráció okainak szempontjából elmondható, hogy a volt Jugoszláviából érkezettek között az etnikai migránsok, Szlovákiából érkezettek között a karrier-migránsok vannak az átlag felett, a Romániából és Ukrajnából érkezettek között pedig a gazdasági migránsok és a családdegysítők vannak többségben (Tóth 2006).

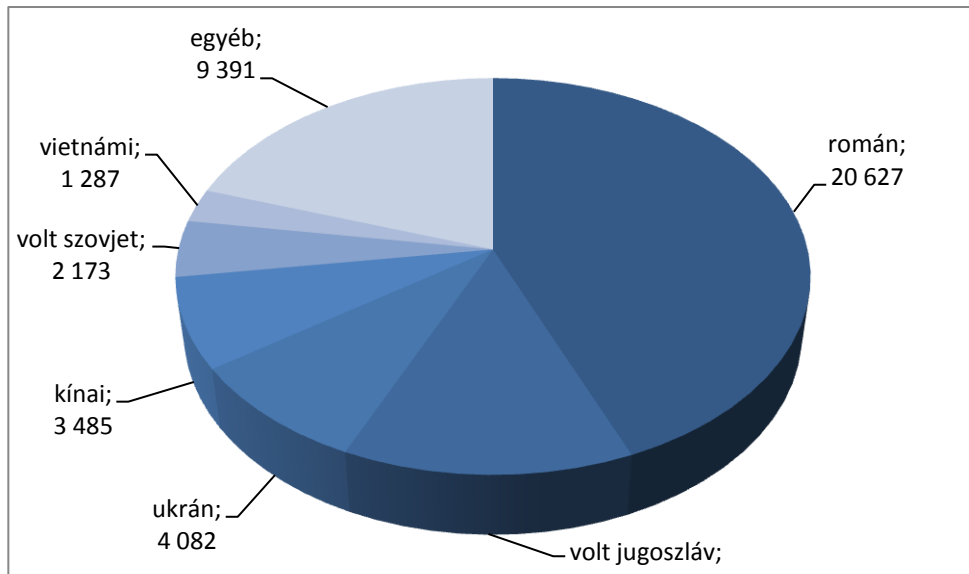
A migránsok körét a harmadik országbeliekre leszűkítve azt találjuk, hogy jelenleg is a környező országok állampolgárai, tehát szerb, horvát és ukrán állampolgárok alkotják a többséget. A különböző hivatalok statisztikái szerint arányuk 40-80% között mozog. A nem európai országokból származóknak kétharmadát az ázsiai migránsok teszik ki, a többi kontinensről származók aránya a magyarországi migrációban elenyésző. Tartózkodási engedély alapján, 2009-ben mintegy **70 000 harmadik országbeli személy** élt hazánkban. Összességében a teljes migráns népesség 30-40 %-át képviselik a harmadik országbeliek (Hárs 2009).

Az OEP adatbázisa alapján 2009 őszén a mintegy 74 ezer külföldi foglalkoztatott 29%-a, **21 ezer fő harmadik országbeli állampolgár volt**, míg a vállalkozók, egyéni járulékot fizetők között ennél is nagyobb az arány: a 15 ezer külföldi közel fele (48%-a). Érdekes, hogy míg a magyar népesség 33, illetve 6,3%-át adják foglalkoztatottak és a vállalkozók, addig a harmadik országbelieknél ezen arány 53,1, illetve 18,3% (bár érdemes megjegyezni, hogy az egyes származási országok között jelentős eltérés tapasztalható).

A magyarországi migrációs helyzet statisztikái

A külföldi állampolgárságú személyek munkavállalás szempontjából két csoportra oszthatóak Magyarországon: az Európai Unió (illetve EGT) országaiból érkező és a harmadik országból érkező bevándorlókra. Jellemzően az EU-ból érkezők engedély nélkül foglalkoztathatóak, míg utóbbiak munkavégzése a főszabály szerint munkavállalási engedélyhez kötött.

A vándorlás – illegális formáitól eltekintve – csak akkor valósulhat meg, ha az egyén vándorlási szándéka a célország bevándorlók iránti elfogadási hajlandóságával megegyezik, s törvényei által biztosított (Tóth 2005). A BÁH adatai alapján 2009-ben a bevándorlási engedéllyel hazánkban tartózkodó külföldi állampolgárok száma összesen 47 205 volt. Összes bevándorlási engedéllyel rendelkező külföldiek kétharmada (65%) Romániából, a volt Jugoszlávia országaiból, illetve Ukrajnából érkezett. Ezek a korábban megszerzett bevándorlási engedélyek legális tartózkodásra jogosítják a harmadik országbeli állampolgárokat, azonban már nem igényelhetők újabbak. A bevándorlási engedély helyébe a tartózkodási engedély különböző típusai léptek.

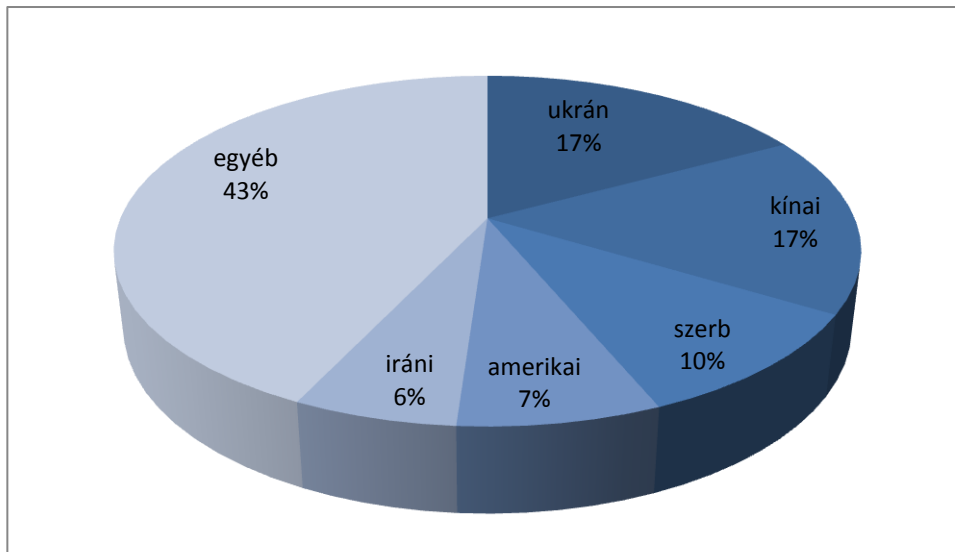
1. ábra: Bevándorlási engedéllyel rendelkező külföldiek száma főbb állampolgárság szerint – 2009. december 31-ei állapot (forrás: BÁH)

Célcsoportunk szempontjából többet árul el a 2007. évi II. törvény (Harmtv.) alapján három hónapot meghaladó tartózkodást biztosító tartózkodási engedélyek illetve ennek megszerzésére irányuló kérelmek számának elemzése. Elmondható a BÁH statisztikái alapján, hogy a 2009. december 31-ei állapot szerint tartózkodási engedéllyel rendelkezett 33.682 fő, nemzeti letelepedési engedéllyel 4063 fő, EK letelepedési engedéllyel 206 fő, ideiglenes letelepedési engedéllyel 6 fő. A kérelmek számának alakulásáról elmondható, hogy 2009-ben 100 elfogadott kérelemre 3,2 elutasítás jutott. A tartózkodási engedélyek esetében a legkedvezőbb ezen arány (2,7), a nemzeti letelepedési engedélyeknél az engedélyezések és elutasítások aránya 100:11,2, míg EK letelepedési engedélyek esetében minden 2 jóváhagyásra egy negatív elbírálás jutott. Fontos megjegyezni, hogy a három hónapot meghaladó tartózkodást biztosító kérelmek több, mint 90%-át a tartózkodási engedély iránti igények teszik ki.

	2008	2009
Tartózkodási engedély	29 212	27 814
Nemzeti letelepedési engedély	1 092	1 292
EK letelepedési engedély	44	65
Ideiglenes letelepedési engedély	1	1
Összesen	30 349	29 172

1. táblázat: A 2007. évi II. törvény alapján három hónapot meghaladó tartózkodást biztosító engedélyezett kérelmek száma (forrás: BÁH)

A 2009-ben a Harmtv. alapján benyújtott tartózkodási engedélyek iránti kérelmek számát vizsgálva megállapítható, hogy leginkább ukrán és kínai állampolgárok nyújtanak be ilyen igényt (5.524, illetve 5.321 fő). Őket a szerbiaiak (3.244 fő), amerikaiak (2.394 fő), illetve irániak követik (1.932 fő).

2. ábra: A Harmtv. alapján 2009-ben benyújtott tartózkodási engedély iránti kérelmek száma főbb állampolgárság szerint (forrás: BÁH)

A tartózkodás célja az esetek 44%-ában kereső tevékenység, 30%-ában tanulmányok végzése, 13%-ában családi együttélés, 3%-ában hivatalos ügyek intézése.

Bár letelepedési engedélyért 2009-ben mindössze 2.083 fő folyamodott, érdemes megvizsgálni a kérelmezők nemzetiségi összetételét. A sort az ukrán, a szerb, illetve a kínai állampolgárok vezetik (574, 491 fő, illetve 450 fővel), de a 123 vietnámi, illetve a 78 orosz kérelmező is figyelemre méltó.

A 2007. évi I. Szmvtv. alapján a **tartózkodási kártyával** rendelkezők száma: magyar állampolgár harmadik ország állampolgárságával rendelkező családtagja 5562 fő, EGT állampolgár harmadik ország állampolgárságával rendelkező családtagja 382 fő. Az **állandó tartózkodási kártyával** rendelkezők száma a BÁH 2009. december 31-ei statisztikái szerint 8319 fő. A kérelmek számáról elmondható, hogy 2009-ben 166 EGT állampolgár harmadik országbeli családtagja és 2110 Magyar állampolgár harmadik országbeli családtagja adott be igénylést tartózkodási kártyára vonatkozóan. Állandó tartózkodási kártyát összesen 4656-an kérelmeztek.

A bevándorlók megítélése

A többségi lakosságnak a kutatás célcsoportjával kapcsolatos attitűdje alapvetően meghatározó a bevándorlók integrációja szempontjából. A bevándorlók megítélésével kapcsolatban felmerülő problémák egyik tipikus állítása, hogy a bevándorlók lenyomhatják a béreket. Heinz Frigyes elemzésében (2006) rámutat arra, hogy az Európai Unió 2004-es bővítését követően a megnövekedett munkavállalói migráció milyen gazdasági költséggel és haszonnal jár a küldő és a fogadó országok számára, s bizonyítja, hogy az EU tagországokban a migrációnak csak minimális negatív hatása mutatható ki a bérekre vonatkozóan a fogadó országok munkaerőpiacán.

Széles körben elterjedt negatív toposz, hogy a bevándorlók munkalehetőségeket vehetnek el a hazai népességtől. Ahol erős a verseny a munkaerőpiacon, ott nő a foglalkoztatottság, ha a munkaerőpiac kevésbé rugalmas, hosszabb alkalmazkodási időszakban érvényesülhet munkanélküliséget generáló hatás.

Több felmérés rámutat arra, hogy európai összehasonlításban a magyar lakosság bevándorlók iránti intoleranciája igen jelentős mértékű. Az idegenellenesség aránya Európán belül is kiemelkedően magas: egy 2007-es felmérés szerint a magyar lakosság 27 százaléka mondható idegenellenesnek (Hajduk 2008). Nagyon alacsonynak mondható ezzel szemben a toleráns, külföldiekkel szemben pozitívan viszonyuló lakosság arány.

A tolerancia mértéke eltérést mutat aszerint, hogy határon túli magyarokról, vagy más bevándorlókról van szó. A kisebbségi magyarokkal kapcsolatos előítéletesség valamivel kisebb mértékű.

Jellemző összefüggés továbbá, hogy a xenofóbia erős korrelációt mutat a hazai cigányellenességgel (Póczik 2006), valamint a multinacionális vállalatok működésének elutasításával is (Hajduk 2008). A rendszerváltást követően a lakosság jelentős része negatívan ítélte meg a külföldi tőke Magyarországra áramlásának hatását is, tartva attól, hogy a külföldi vállalkozások háttérbe szoríthatják a hazai munkavállalói érdekeket, kiszoríthatják a munkaerőpiacról a magyar dolgozók egy részét (Hajduk 2008).

A mai magyar társadalomban jelenlévő idegenellenesség tehát nem csupán egy csoportra szűkül le, többdimenziós, a társadalom több szegmensét behálózó jelenségről van szó, ami „a társadalmi-gazdasági törésvonalakat keresztezve szinte mindenhol megjelenik” (Heinz 2006).

A kutatási eredmények azt mutatják, hogy az idősebbek és az alacsonyabb iskolai végzettségűek körében jelentősebb az idegenellenesség, szemben a fiatalabb és magasabban képzett csoportokkal. Ezt, az információhiánnyal összefüggésbe hozható eredményt kiválóan példázza a bevándorlók számának megbecslésére adott válaszok tendenciája. A megkérdezettek 34%-a egyáltalán nem is válaszolt a kérdésre, 56% viszont vagy túl kevés 70.000 fő körüli, vagy túl nagy 200-500.000 fő körülire becsli a külföldiek létszámát a tényleges 100.000 körüli helyett. Az idősebbek és az alacsonyabban kvalifikáltak felülreprezentáltak a pontatlan becslést adók körében (Heinz 2006).

Gödri Irén a magyarországi bevándorlást elemző tanulmányában (2005) szintén felhívja a figyelmet arra, hogy a közvélemény idegenellenességének mértékére nem pusztán valós tények lehetnek hatással, vélt sérelmek is erősen befolyásolhatják annak alakulását. A gazdasági és kulturális fenyegetettség-érzet mellett a tudatlanság és az információk hiánya is szerepet játszhat az idegenellenesség kialakulásában.

Póczik Szilveszter megállapítása (2006) rámutat, hogy a kisebbségi csoportok tagjai gyakrabban vannak kitéve rendőri ellenőrzésnek, szabadságvesztés büntetésnek, hosszabb szabadságvesztési tartam alkalmazásának, mint a többségi társadalom tagjai. „A bevándorlási és kisebbségi problémát elsősorban a többségi és kisebbségi társadalom között fennálló egyenlőtlen viszonyként, a viszonyrendszer mindkét szereplője számára kockázatokat jelentő potenciális konfliktusforrásként érthetjük meg. /.../ Az integráció támogatásának céljával születtek meg a konfliktuspotenciálok tompítására hivatott intézkedéscsomagok, amelyeket az angolszász világból affirmatív actions, Európában pozitív diszkrimináció, illetve esélykiegyenlítő intézkedések néven ismerünk.” (Póczik 2006)

További problémaként értelmezhető, hogy a kulturális konfliktusok elmélete szerint a bevándorlást követő átmeneti szociális, gazdasági és kulturális bizonytalanság periódusában a bevándorló csoport – rendszerint a második generációhoz tartozó – tagjai a kétfajta civilizáció közötti szűk mezsgyére csúsznak (Póczik 2006). A bevándorló kisebbség társadalmi integrációjának elősegítése érdekében többféle metódust alkalmazhat a kormányzati és a civil szféra. Hajduk Annamária tanulmányában (2008) arra keresi a választ, hogyan lehet a bevándorlók iránti toleranciát növelni. Egyik lehetséges megoldásnak (1) a közvélemény fokozottabb felvilágosítását tartja, kiemelve a lehetőségek közül a közoktatási rendszer szocializációs lehetőségeit, az iskolai informálást. (2) A társadalmi kohézió és a bevándorlók integrációja terén jelentős lehet a magyar nyelv ismerete adta előny is, amely hosszú távon a magyar és külföldi csoportok közeledése által az idegenellenesség tompításában is szerepet játszhat. (A szerző ezt azzal támasztja alá, hogy a határon túli magyar bevándorlókkal, magyar nyelven tudókkal szemben jelenleg is kisebb az ellenérzés.) (3) A média szerepe és felelőssége is jelentős a xenofóbia csökkentése során, s természetesen (4) a döntéshozók, politikusok véleményformáló szerepe is meghatározó.

Idegenrendészeti gyakorlat

Magyarországon a Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal 2009. december 31-én 216.084 fő **három hónapot meghaladó tartózkodásra jogosító engedéllyel** rendelkező személyt tartott nyilván. Döntő többségük (90,5%-uk) regisztrációs igazolással, vagy bevándorlási, tartózkodási, letelepedési és EGT tartózkodási engedéllyel rendelkezik.

Státusz megnevezése	Rendelkezők száma
Regisztrációs igazolás	70 248
Bevándorlási engedély	47 205
Tartózkodási engedély	33 682
Letelepedési engedély	23 475
EGT tartózkodási engedély	20 855
Állandó tartózkodási kártya	8 319
Magyar állampolgár harmadik ország állampolgárságával rendelkező családtagja	5 562

Nemzeti letelepedési engedély	4 063
Menekült	1 714
EGT állampolgár harmadik ország állampolgárságával rendelkező családtagja	382
Befogadott	217
EK letelepedési engedély	206
Oltalmazott	150
Ideiglenes letelepedési engedély	6

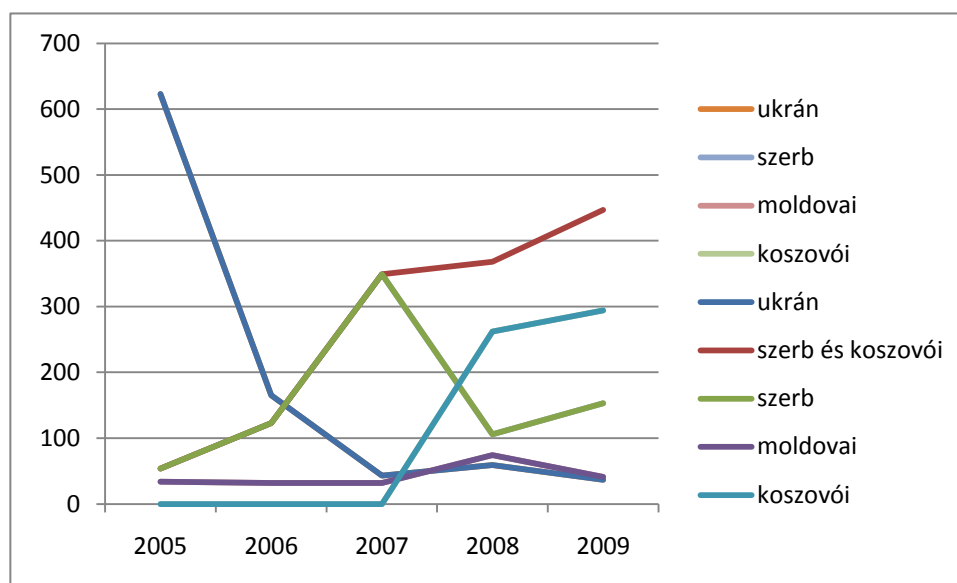
2. táblázat: Három hónapot meghaladó tartózkodásra jogosító engedéllyel rendelkezők száma (forrás: BÁH)

A meghívólevél érvényesítéséhez szükséges hatósági hozzájárulás iránti kérelmek számának alakulását vizsgálva kijelenthetjük, hogy sem növekvő sem csökkenő tendenciát nem lehet kimutatni. Pozitívum, hogy a 2009-es év 286-tal levesebb folyamatban levő ügyel zárult, mint az azt megelőző időszak. A megtagadások és záradékolások arányának 2006-tól 2008-ig tartó csökkenő tendenciáját (2006: 6,8%, 2007: 5,3%, 2008: 4,6%) megtörte a 2009-es év, ugyanis az elutasítások a jóváhagyások 6,5%-át tették ki.

Év	Kérelmek száma	Záradékolás	Megtagadás	Folyamatban lévő ügyek
2005	12047	11365	682	0
2006	10517	9563	652	302
2007	8145	7654	403	88
2008	11530	10607	490	394
2009	10270	9428	616	108

3. táblázat: Meghívólevél érvényesítéséhez szükséges hatósági hozzájárulás iránti kérelmek számának alakulása

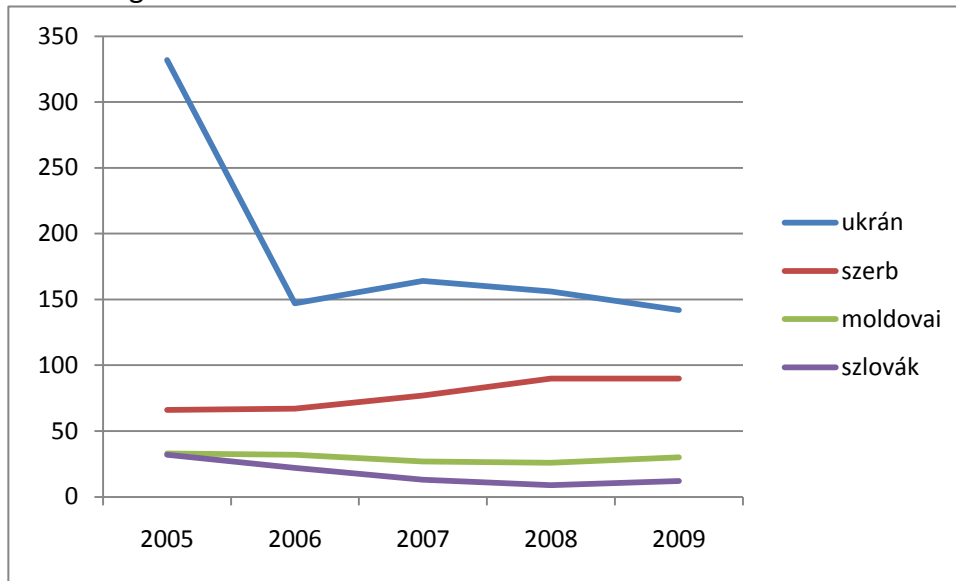
Az idegenrendészeti hatóság által elrendelt kiutasítások száma az EU csatlakozást követő két évhez képest jelentősen csökkent a 2007-2009-es időszakban, habár az utóbbi év némi növekedést hozott. Az összetételben szintén jelentős változások figyelhetők meg. Elsősorban az ilyen ügyekben érintett ukrán állampolgárok száma csökkent az elmúlt évek folyamán, míg Koszovó függetlenségének kikiáltása óta koszovói állampolgárok vezetnek a listát.

3. ábra: Idegenrendészeti hatóság által elrendelt kiutasítások száma 2005-2009 (forrás: BÁH)

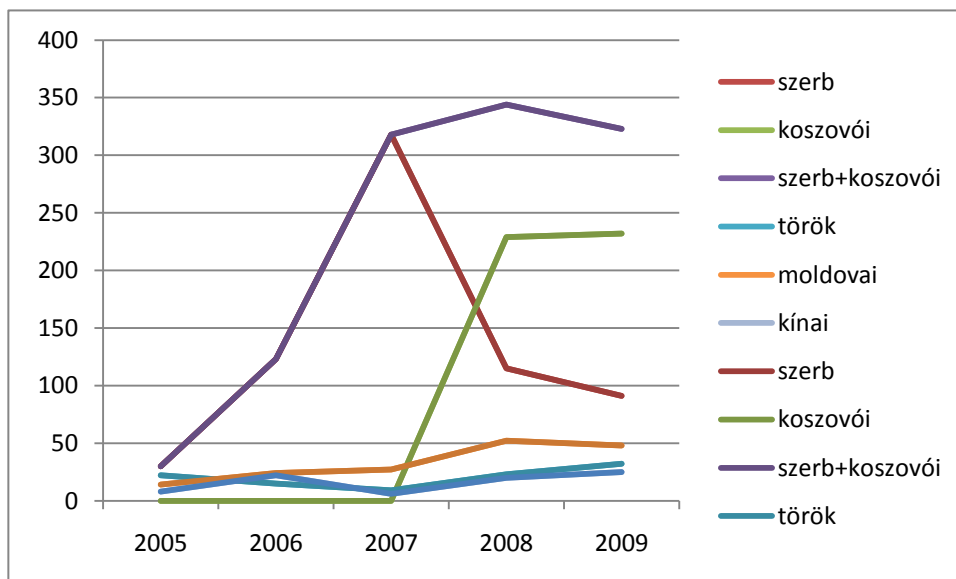
A bíróság által elrendelt kiutasítások száma szintén csökkenő tendenciát mutat 2005 óta. Az ukrán állampolgárok itt is vezetnek a listát, habár a csökkenés esetükben a legjelentősebb. A

szerb állampolgároknál figyelhető meg némi emelkedés, 4 év alatt 66-ról 90-re nőtt esetükben a bíróság által elrendelt kiutasítások száma.

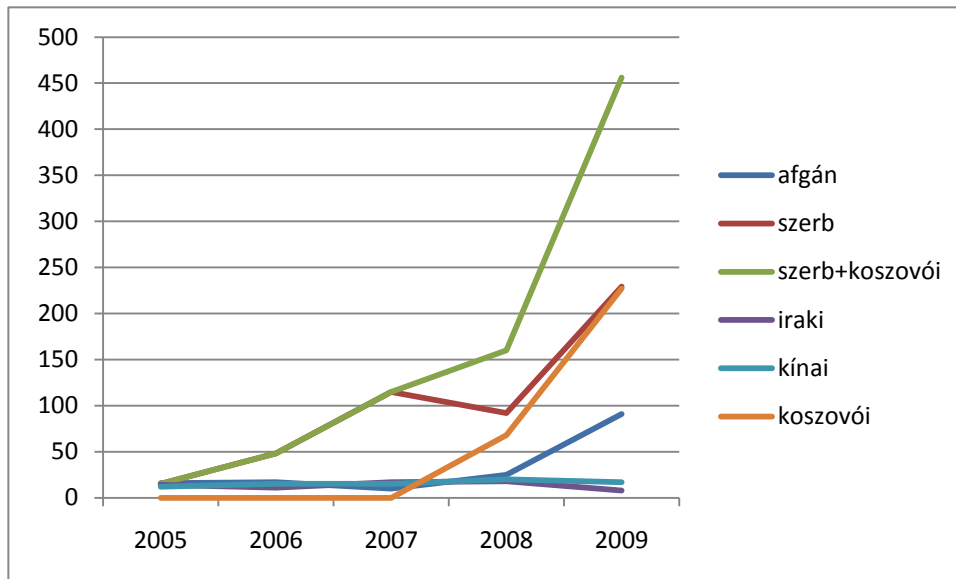
4. ábra: Bíróság által elrendelt kiutasítások száma 2005-2009 (forrás: BÁH)

Az **idegenrendészeti őrizet elrendelése** a 2005-2009-es időszakot tekintve növekvő tendenciát mutat, ilyen intézkedés elsősorban szerb, illetve 2008 óta koszovói állampolgárokkal kapcsolatban történt.

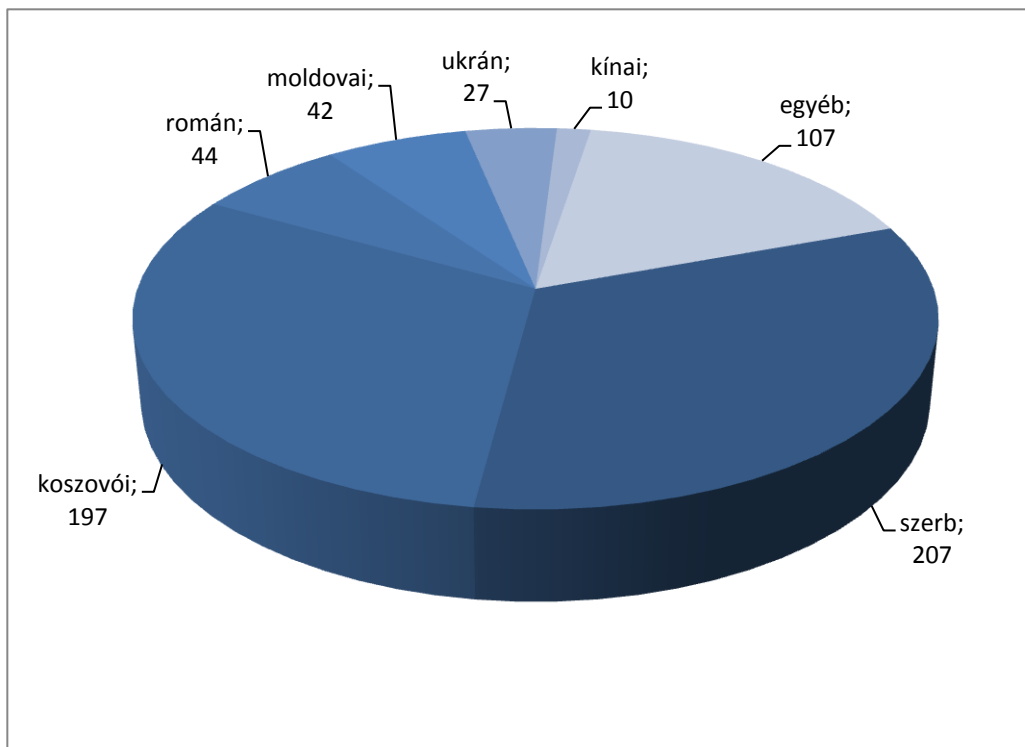
5. ábra: Idegenrendészeti őrizet elrendelése főbb állampolgárság szerint 2005-2009 (forrás: BÁH)

Kiutasítást előkészítő őrizet elrendelésére 2009-ben mindössze 15 alkalommal került sor, ugyanakkor **kijelölt helyen való tartózkodást** 709 alkalommal rendeltek el. Ez utóbbi intézkedés száma 2005 óta folyamatos növekedést mutat, de a legnagyobb (87%-os) ugrás 2008 és 2009 között figyelhető meg, mely elsősorban a szerb, a koszovói és az iraki állampolgároknak köszönhető.

6. ábra: Kijelölt helyen való tartózkodás elrendelése főbb állampolgárság szerint 2005-2009 (forrás: BÁH)

2009-ben összesen 634 ilyen **kitoloncolás** történt, ami jelentős (34%-kos) növekedés 2008-hoz képest, ugyanakkor alatta marad a 2005-ös és 2006-os adatoknak (725, illetve 748). Elsősorban harmadik országbeliek esetében került sor ilyen intézkedésre, közülük is leginkább (207, illetve 197 esetben) szerb és koszovói állampolgárokkal szemben.

7. ábra: Kitoloncolások száma főbb állampolgárság szerint 2009-ben (forrás: BÁH)

A munkavállalás jogi feltételei

A harmadik országbeliek magyarországi foglalkoztatásának jogi környezetét alapvetően a foglalkoztatás elősegítéséről és a munkanélküliek ellátásáról szóló 1991. évi IV. törvény, a külföldiek magyarországi foglalkoztatásának engedélyezéséről szóló 8/1999 (XI. 10.) SzCsM rendelet, valamint a Magyar Köztársaság által a szabad mozgás és tartózkodás jogával rendelkező személyek tekintetében alkalmazott, a munkaerő szabad áramlásával összefüggő átmeneti szabályokról szóló 355/2007. (XII. 23.) Korm. rendelet adja. Főszabályként külföldi Magyarországon csak engedély birtokában vállalhat munkát – nincsen azonban szükségük magyarországi munkavégzéshez engedélyre a menekültként vagy menedékesként elismerteknek, a bevándorlási engedéllyel vagy letelepedési engedéllyel rendelkező külföldieknek, illetve (mint azt korábban megjegyeztük) az EGT állampolgárainak és ezek tartózkodásra jogosult hozzátartozóinak.

A külföldiek foglalkoztatásának engedélyezése hatósági eljárás keretében zajlik, amennyiben ez alól a törvény felmentést nem ad. A hatósági eljárás célja a magyar munkaerő védelme. A 8/1999. (XI. 10.) SZCSM rendeletben az áll, hogy a munkáltató a regionális munkaügyi központhoz benyújtott munkaerőigényben határozza meg a képesítési és egyéb követelményeket, amit a leendő munkavállalótól elvár. A munkaügyi központ megvizsgálja, hogy a regisztrációban van-e megfelelő magyar munkaerő, akit kiközvetíthetnek. Ha nincs, a kérelem leadása után kiadhatja az engedélyt.

A külföldiek magyarországi foglalkoztatásánál a leggyakrabban előforduló elutasítási okok (Kiss 2006):

- a munkáltatónak nincs érvényes munkaerőigény-bejelentése,
- a munkáltató azt a külföldit akarja foglalkoztatni, akit eddig is alkalmazott,
- olyan alkalmazási feltételt szab meg a munkáltató, amely kizárja a magyar munkaerő kiközvetítését,
- nincs tapasztalata a kiközvetített munkaerőnek (bár ezt a munkáltató nem adta meg feltételnek a munkaerőigény-bejelentésnél),
- a munkaerőigény-bejelentés és a kérelem adatai eltérnek,
- a foglalkoztató újabb igényt szeretne a külföldi munkavállalónak,
- a külföldi személy nem rendelkezik megfelelő képesítéssel, vagy azokat nem tudja igazolni,
- a levelezési cím nem a cég valódi székhelye,
- nem a cég nyújtja be a munkavállalási engedély iránti kérelmet, hanem egy alvállalkozó,
- a munkáltató olyan munkakörben akarja alkalmazni a munkavállalót, ami nem szerepel a cég alapító okiratában.

Bejelentési kötelezettség

A munkáltatónak csak abban az esetben nem kell külföldiek munkavállalását engedélyeztetnie, ha a foglalkoztató menekültként, menedékesként, oltalmazottként, bevándoroltként, letelepedettként nyilvántartott munkavállalót kíván foglalkoztatni. Ugyanakkor a foglalkoztató minden esetben bejelentési kötelezettséggel tartozik a foglalkoztatás helye szerinti illetékes munkaügyi központnak.

A harmadik országbeliek számára 2009. december 31-ig kiadott érvényes engedélyek (általános engedélyek, bejelentések) együttes számának (20.580 db) alakulásában – az ÁFSZ adatai alapján – 13%-os növekedés következett be a tavalyi évhez képest. A munkaügyi központok harmadik országbeliek számára az érvényes engedélyek (62.363 db) harmadát (33%) adták ki.

A harmadik országbeliek közül az ukrán munkavállalók száma a legmagasabb, ezt követik a kínai és a szerb állampolgárok. Az ázsiaiak súlya is igen jelentős, hiszen a sort a mongolok, japánok, vietnámiak és thaiföldiek követik.

ország	darab
Ukrajna	7 590
Kína	3 264
Szerbia	2 403
Mongólia	1 055
Japán	815
Vietnam	783
Thaiföld	666
Törökország	475
Amerikai Egyesült Államok	463
India	401
Dél Korea	331
Oroszország	292
Horvátország	275
Izrael	108
Kanada	87
Ausztrália	47
Svájc	33
Norvégia	23
egyéb	1 196

4. táblázat: Érvényes munkavállalási engedélyek és bejelentések állampolgárságok szerint 2009. december 31-én (forrás: ÁFSZ)

A magyar állampolgárságot szerzettek jellemzői

Az 1990-es évek elejétől növekedésnek indult a Magyarországra bevándorló külföldi állampolgárok száma. Sokuk azzal a céllal érkezett, hogy itt letelepedjen, majd magyar állampolgárságot szerezzen. Az 1993-2006 közötti években a bevándorlók 43%-a (106.707 személy) kapott magyar állampolgárságot. Többségük magyar nemzetiségű, vagy magyar állampolgár felmenőkkel rendelkezik, illetve visszahonosítást kérelmező. Átlagosan 6,5 év után kaphatnak a Magyarországra érkező külföldi állampolgárok magyar állampolgárságot.

Az új magyar állampolgárságot szerzettek demográfiai jellemzői és gazdasági aktivitása valamelyest eltér a magyar lakosságtól egy 2002 és 2004 között zajló vizsgálat eredményei alapján. Nagyobb arányban vannak közöttük a nők, és a fiatalabb korosztályba tartozók. A 25-39 éves korcsoportba az új állampolgárok 41 %-a tartozik, ami majdnem kétszeres arányt jelent az országoshoz képest. Családi állapotukat tekintve nagyobb a házások aránya, 55 %-uk házas, 35%-uk hajadon vagy nőtlen. A honos népességhez képest kevesebben nevelnek két vagy annál több kiskorú gyermeket.

Iskolai végzettség szerint is eltérnek az új állampolgárok a magyar lakosságtól, közülük ugyanis majdnem kétszer annyian rendelkeznek felsőfokú végzettséggel. Aktív kereső az új állampolgárok több mint fele, közel egynegyedük nyugdíjas, körülbelül 10 % tanuló, a háztartásbeliek és munkanélküliek pedig összesen 6 %-ot tesznek ki.

A korábbi állampolgárság szerinti megoszlás azt mutatja, hogy az új állampolgárok döntő többségét a szomszédos országok állampolgárai alkotják (90-92%), akik nagyrészt magyar

nemzetiségűek. Legnagyobb arányt közöttük a korábbi román állampolgárok képviselnek (közel kétharmad), őket követik Szerbia-Montenegró és Horvátország korábbi állampolgárai (14 %), az ukrán állampolgárságúak pedig 10 %-ot tesznek ki. Az új állampolgárok között 1 %-ot képviselnek az Európai Unió és 1,3 %-ot az ázsiai országok állampolgárai (Sárosi–Gárdos 2006)

A bevándorlók általában nem azonnal folyamodhatnak magyar állampolgárságért. A *magyar állampolgárságról szóló 1993. évi LV. törvény* alapján az ún. honosításhoz főszabályként a következő feltételek együttes fennállása szükséges:

- a kérelmező a magyar jog szerint büntetlen előéletű és a kérelem elbírálásakor ellene magyar bíróság előtt büntetőeljárás nincs folyamatban;
- a kérelmező megélhetése és lakóhelye Magyarországon biztosított;
- a kérelmező honosítása a Magyar Köztársaság érdekeit nem sérti;
- a kérelmező igazolja, hogy alkotmányos alapismeretekből magyar nyelven eredményes vizsgát tett, vagy ez alól mentesül.
- a kérelmező a kérelem előterjesztését megelőző nyolc éven át folyamatosan Magyarországon lakott;

Kérelmére **kedvezményesen honosítható** az 1993. évi LV. törvény 4. § (3) és (4) bekezdés alapján az a nem magyar állampolgár aki Magyarországon lakik, és felmenője magyar állampolgár volt, illetve a nem magyar állampolgár, aki öt éven át Magyarországon lakott, büntetlen előéletű és ellene büntető eljárás nincs folyamatban, megélhetése és lakóhelye biztosított, honosítása nem sért magyar érdekeket, magyar nyelvből és alkotmányos alapismeretekből sikeres vizsgát tett vagy a vizsga alól törvény alapján mentesült és (a) az ország területén született vagy (b) kiskorúsága idején létesített magyarországi lakóhelyet vagy (c) hontalan.

Nyolc év helyett három éves folyamatos magyarországi tartózkodást elégséges bizonyítani a következő esetekben (**kedvezményes honosítás**):

- a kérelmező magyar állampolgárral legalább három éve érvényes házasságban él, vagy házassága a házastárs halálával szűnt meg;
- a kérelmező kiskorú gyermeke magyar állampolgár;
- a kérelmezőt magyar állampolgár fogadta örökbe,
- a kérelmezőt magyar hatóság menekültként elismerte
- a kérelmező magát magyar nemzetiségűnek valló, nem magyar állampolgár, aki Magyarországon lakik és felmenője magyar állampolgár volt
- a kérelmezőnek a kérelem benyújtását megelőzően legalább öt éven át folyamatosan Magyarországon volt a lakóhelye
- amennyiben a kérelmező az ország területén született, kiskorúsága idején létesített magyarországi lakóhelyet vagy hontalan.

Sárosi és Gárdos (2006) tanulmánya alapján elmondható, hogy a 2002 és 2004 között állampolgárrá válók döntő többsége (93%) szomszédos országokból érkezett, több mint 90 százalékuk magyar anyanyelvű. Az előző állampolgárság szerinti arányok az elmúlt években nem változtak jelentősen: az új állampolgárok mintegy 70%-a korábban román volt, csaknem 10-10%-uk Szerbia-montenegrói, vagy ukrán állampolgár volt.

Az új magyar állampolgárok 43 százaléka középfokú végzettséggel, több mint negyedük felsőfokú végzettséggel rendelkezik. A 15 éves és idősebb állampolgárságot kaptak 2 százalékának nincs meg az alapfokú végzettsége.

2006-ban az új magyar állampolgárok több mint fele aktív kereső, negyede nyugdíjas, minden tizedik tanuló, a háztartásbeliek és a munkanélküliek aránya 6%.

A szerb helyzet

Az Állami Foglalkoztatási Szolgálat 2009. december 31-i állapotáról szóló statisztikája szerint 2403 szerb állampolgár végez engedély vagy bejelentés alapján munkát hazánkban. Ebben a részben a Szerbiából való elvándorlás, illetve a magyarországi munkavállalás fő motívumait térképezzük fel. Kísérletet teszünk a kivándorlók típusainak, viselkedési és integrációs modelljeiknek valamint a befogadó társadalomban való integrálódási lehetőségeiknek elemzésére.

Gábrity Molnár Irén nyomán a fél évszázados szerbiai elvándorlási jelenség fő okait a következő tényezőkkel magyarázhatjuk (Gábrity 2008):

- nehézkes társadalmi szerkezetváltás,
- a munkanélküliek kiútkeresése,
- migrációs taszítás (délszláv háború, hiperinfláció),
- karrierépítés keresése.

Gábrity megállapítása szerint az emigránsok főleg fiatal szakemberek, akik közül sokan nyelveket beszélnek, kezdő tőkével is rendelkeznek. A szerző kiemeli az "agyelszívás" problematikáját is.

A kivándorlók 4 alaptípusát különíti el az utóbbi évtizedek tendenciái alapján:

a, Ideiglenesen külföldön munkát vállalók

Ez a csoport korábban is és ma is jellemzően szakképzettekből rekrutálódik, egész évben külföldön dolgoznak. Évente néhányszor utaznak csak haza. Amíg lehet, külföldön maradnak, esetleg a szerbiai helyzet javulását, az EU csatlakozást várják ki.

b, Vállalkozók, üzletemberek

A nyolcvanas évek végén megjelenő kisiparosok, kisüzemesek, kereskedők, szolgáltatók alkotják az eredendő alapját a csoportnak. Munka és új piac után kutatva alakultak külföldi

kapcsolataik. Az új vállalkozói rétegre ma is jellemző a több lábbon állás, a határon átívelő kapcsolatok kihasználása. Mobil, utazó vezetők, menedzserek.

c, Munkanélküliek gazdasági emigrációja

A kilencvenes években, a polgárháború ideje alatt munkanélkülivé válók egy része is külföldi munkavállalóvá vált. Mellettük jelentős a faluról külföldre induló alkalmi munkások, szezonmunkások köre.

d, Napi vagy heti határ menti ingázók

A belső ingázás már évtizedes hagyomány volt az egykori Jugoszláviában is. A kilencvenes évektől az országhatár mellett vált jellemzővé a külföldi napi és heti munkába- vagy iskolába ingázás. Ennek hagyománya szerepet játszik a mai vándorlási formák kialakulásában is.

A tömeges emigrációnak Szerbiában gazdasági, demográfiai, társadalmi, pszichológiai következményei is vannak, amelyek jellemzően negatív társadalmi és gazdasági következményekkel jártak.

- a, A szakemberek eltávozása emberi veszteséget okozott (fiatal férfiak hiánya, szakemberhiány),
- b, Jelentős az anyagi veszteség (tőkeelvonás, nem kifizetődő és visszatéríthetetlen képzések/oktatás),
- c, A demográfiai deformáció, lakosságfogyás (falvak elnéptelenedése, természetes szaporulat esése, házasságkötés csökkenése, válások, stb.),
- d, A régió erőtlensége (fejlődési potenciál és innovativitás hiánya).

Összességében a mai Szerbia területéről a Vajdaságból történt a legnagyobb mértékű elvándorlás, holott ez a terület az ország legfejlettebb része. Különösen kedvezőtlen jelenség az, hogy az ideiglenesen külföldön munkát vállalók szakképzettsége jobb, mint a Szerbiában foglalkoztatottaké.

Az ázsiai helyzet⁸

A kínai és vietnami kolónia tagjainak döntő többsége első generációs gazdasági migráns, akik a globalizáció által kialakított kereteknek és a technológiai fejlődésnek köszönhetően kétlaki életet folytathatnak, illetve szoros pszichológiai és szociális kapcsolatot tarthatnak fenn származási országukkal.

A kelet-ázsiaiak körében a „piacozás” fokozatosan veszített jelentőségéből, sokan kiszorultak a nagykereskedelemből és már kizárólagosan bolti kiskereskedelemmel foglalkoznak, esetleg a vendéglátásba „menekültek”. Emellett kikristályosodott a kelet-ázsiai vállalkozók elitje is,

⁸ MKIK Gazdaság- és Vállalkozáselemző Intézet Kelet-Ázsiaiak a magyar munkaerő piacon 2009. április 27. forrás: www.gvi.hu

akik a kilencvenes évek hiánygazdaságát meglovagolva, hosszú távú üzleti stratégiájuknak köszönhetően jelentős tőkét halmoztak fel.

A kelet-ázsiai migránsok zömének saját vállalkozása van, vagy családi vállalkozáshoz kötődik. Általánosságban elmondható, hogy a kelet-ázsiai vállalkozások – a foglalkoztatottak számát tekintve – mikro- és kisvállalkozásokként üzemelnek, és jellemzően nem termelői tevékenységet folytatnak Magyarországon, hanem külkapcsolataikra támaszkodva kereskedelemmel foglalkoznak.

A kínai és a vietnami vállalkozók egyaránt a kereskedelem területén érdekeltek, különbségek leginkább a kereskedelmi volumenben és a termékportfólióban látszódnak. A többségi társadalomtól elszigetelt enklávében tevékenykednek, középpontjukban a család áll.

A kelet-ázsiai vállalkozók és a világgazdasági válság

A jelenlegi gazdasági válság érzékenyen érinti a kelet-ázsiai vállalkozókat. A hagyományos válságkezelő technikákon felül, mint a létszámleépítés vagy a szervezeti racionalizáció, a kelet-ázsiai vállalkozók számára további három lehetőség is rendelkezésre áll: a bizalom, mint erőforrás mobilizálása, az átalakulás és a kivonulás.

Magyar nyelvtudásuk, illetve a mindennapi kultúra, intézmények és ügymenetek ismerete a hivatalos ügyek, vagy akár a mindennapos tennivalókban betöltött szerepük révén értékessé teheti őket munkáltatóik számára. A legtöbb kínai, vietnami vállalkozónak tehát – elégedettségüktől függetlenül – szüksége van magyar alkalmazottakra is.

Romló gazdasági környezet és kedvezőbb alternatívák megjelenése esetén a kelet-ázsiai vállalkozó könnyen kivonulhat, hiszen a kínai és a vietnami üzleti modell egyik legfőbb előnye a rugalmasság.

A nyilvántartott bevándorlók száma és szektoriális elhelyezkedése

A BÁH összesítése szerint 2008. december 31-i állapot szerint⁹ Magyarországon hivatalosan 184 ezer főt tartottak nyilván mint bevándorolt, letelepedett, illetve három hónapot meghaladóan az ország területén tartózkodó külföldi állampolgárt. Ezen időpontban 47 ezer külföldi rendelkezett bevándorlási engedéllyel, közülük 20 ezren román, 6 ezren volt jugoszláv, 4 ezren ukrán, 3 és fél ezren kínai állampolgárságúak, 2 ezren származtak a volt szovjet államokból, míg ezerháromszázan Vietnámból.

A mintegy kétezer-háromszáz kelet-ázsiai állampolgárt követően a sorban 1749 ukrán, 1390 szerb, 1365 amerikai, 1055 iráni, s közel kilencszáz izraeli honosságú ember következett. Külön vették lajstromba az EGT tartózkodási engedéllyel rendelkezők számát. Közöttük a

⁹ Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal: Statisztikai kiadványfüzet (2004-2008.)forrás: <http://www.bmbah.hu/statisztikak.php>

nyolc és fél ezer fővel a németek voltak a legtöbben, majd valamivel több, mint 7 ezerrel a románok következtek, a szlovákok 3538 fővel, az osztrákok 2356 fővel, a britek 1989 fővel, a franciák 1358 fővel képviselték magukat.

A menedékkérők száma az elmúlt 5 évben folyamatosan emelkedett, a 2004-es 1600-ról 2007-re 3419-re nőtt, a tendencia 2008-ban ugyanakkor megtorpant, ekkor 3118 ember nyújtott be menedékkérelmet, 57 százalékuk európai, míg 43 százalékuk Európán kívüli volt. Az országhatárt átlépő menedékkérők közül minden korábbinál nagyobb arányt adtak az illegálisan érkezők, ők 2879-en voltak a 239 legálisan érkezettel szemben.

A mintába került cégek többsége a szolgáltatási szektorban (44,7%), további egy-egy negyedük a kereskedelmi (27,8%) és a feldolgozóipari (27,3%) szektorban működik. **Az egy cégre jutó átlagos foglalkoztatott létszám 67 fő volt.**

A megkérdezett munkáltatók 8%-a foglalkoztat állandóan vagy alkalmasszerűen külföldi munkavállalót, a többségnek azonban nincs ilyen tapasztalata és gyakorlata. A kutatók tehát joggal feltételezték, hogy a vezetőknek a külföldiek munkavállalását illetően adott válaszait korábbi ismeretei, környezetéből származó információi és személyes beállítódásai vezérlik elsődlegesen.

Érdekes azonban az a feltárt vélemény, mely szerint a megkérdezettek 90%-a szerint egy menedéket kérő munkavállaló is képes olyan szintű munkavégzésre, mint egy hazai dolgozó.

Prognózis a harmadik országbeli személyek bevándorlásával kapcsolatosan hazánkban

A jövőre vonatkoztatva három lehetséges alternatívát tarthatunk valószínűnek (Hárs 2008):

- A gazdasági megszorítások hatására megnövekedhet a kivándorlás irányába taszító hatások ereje. Ezek a hatások főképp az érzékelhető gazdasági visszaesés, az életszínvonal megőrzésének romló kilátásai vagy a szociális jóléti rendszerek reformjai.
- Az említett folyamatok ellentétes irányú változása viszont épp a kivándorlás ellen hatna. A bérnövekedés és az azzal párhuzamosan fellépő gazdasági növekedés kulcsfontosságú ebben az esetben.
- Ugyanakkor a gazdasági növekedés a bevándorlást fogja erősíteni, új, betöltetlen munkahelyek létrejötté esetén. A szolgáltatások iránti megnövekedett kereslet is a külföldi munkavállalók nagyobb arányú megjelenését eredményezné.

A harmadik lehetőség az optimistább, a tanulmány szerzője a gazdasági növekedéssel lanyguló elvándorlást, erősödő szakmunkás bevándorlást remélt. A 2009-es adatok viszont nagyobb valószínűséggel mutatnak egy olyan jövőbe, amelyben az első változat lép életbe.

Hárs Ágnes eredményeit Lőcsei Hajnalka (2009) tanulmányával összevetve megállapítható, hogy a gazdasági válság következtében fokozódó munkaerő-piaci feszültségektől némileg „védettebbek” a hátrányosabb helyzetű térségek, köztük a dél-alföldi régió is. A magyarázatban feltáruló paradoxon lényege az, hogy relatíve azért nem romlik annyival a

helyzet ezekben a térségekben, mert eddig sem volt jó. Konklúzióként levont megállapítása elfogadható: „Magyarországon a gazdasági válság érdekes módon épp a területfejlesztés egyik fontos célja, a területi kiegyenlítődés irányába hat.

Azonban ez sajnós a fejlettebb térségek lefelé nivellálódásának, és nem az elmaradottabbak felzárkózásának köszönheti. Egyedül a főváros – vidék viszonylatban várható az eddig is folyamatosan növekvő különbségek további éleződése.”

A Biztos Út a Magyar Munkaerőpiacra kutatás módszertana

Mintavétel

Kvalitatív megközelítésű vizsgálatunk egyik legfontosabb pontja az esetkiválasztás – mintakiválasztás volt, mivel arra kívántunk törekedni, hogy az általunk gyűjtött adatok a lehető legnagyobb mértékben érvényesek és a legfontosabb csoportok szempontjából relevánsak legyenek.

A mintavétel során az ún. célzatos/céltudatos mintavételi eljárást alkalmaztuk. Tudatosan törekedtünk a *maximális variáció, azaz a lehető legheterogénebb populáció* elérésére. Elemeztük a potenciális célcsoportok differenciáltságát, kiterjedtségét. Hangsúlyt fektettünk arra, hogy a lehetséges összes kategória reprezentánsaival interjút tudjuk készíteni (Patton 1989).

A mintaválasztás során egyaránt törekedtünk a tipikus és a speciális eseteket feltárására – megőrizve természetesen a tipikus esetek dominanciáját. A speciális eseteket minden esetben próbáltuk a kutatás szempontjainak megfelelően kiválasztani.

A mintavétel során *hólabda módszer* is alkalmaztunk. A hólabda módszer esetében az interjúkészítők megkérték a kiválasztott harmadik országbeli válaszadókat, hogy ajánljanak más, a kutatás szempontjából megfelelő általuk ismert személyeket, akikkel interjút tudunk készíteni. Tudatosan figyeltünk arra, hogy heterogén legyen a válaszadói kör, ezért a hólabdát legfeljebb három kapcsolatig gördítettük, azaz egy „ágon” legfeljebb három embert kérdeztünk meg, majd új kiindulási személyt kerestünk.

A kapcsolatfelvétel szakaszában figyelmet fordítottunk arra, hogy harmadik fél csak az elérésben közreműködjön, a kapcsolatfelvételt azonban már lehetőség szerint az interjúkészítő végezze. Kiemelt fontosságúnak tekintettük az interjúalanyok bizalmának megnyerését, a velük való **horizontális kommunikáció** gyors kialakítását. Minden válaszadó számára anonimitást, a személyes adataik titokban tartását ígértük a magasabb fokú válaszadó bizalom elérése és a kutatásetikai szempontok messzemenő figyelembe vétele érdekében.

Egyéni mélyinterjút 50 harmadik országbeli foglalkoztatottal¹⁰ és 20 harmadik országbeli személyt foglalkoztató¹¹ munkaadóval készítettünk. A fókuszcsoportos beszélgetések keretében tíz csoportban összesen 44 foglalkoztatottal¹² készült csoportos interjú.

¹⁰ Melléklet 1. Táblázat

¹¹ Melléklet 2. Táblázat

¹² Melléklet 3. Táblázat

Kutatásmódszertan – az interjúk

Az egyéni interjúkat az Irving Seidman által kidolgozott *fenomenológiai megközelítésű mélyinterjú* módszertanával készítettük, mely a kikérdezéses élettörténet-kutatás és a fókuszált mélyinterjú kombinációja (2002). Seidman eredeti metodikájától eltérve azonban nem három interjú során, hanem egy beszélgetés alkalmával kérdeztük le az interjúalanyainkat. A Seidman által kidolgozott, alapvetően három fázisra épülő struktúrát azonban megtartottuk.

Az interjú során jellemzően nyílt, kifejtő válaszokat igénylő kérdéseket tettek fel a kérdezők. A beszélgetések alapvető célja az volt, hogy a vizsgált téma keretében a résztvevők rekonstruálják a tapasztalataikat.

A fenomenológiai megközelítésű mélyinterjút három fázisra lehet osztani.

A (1) *fókuszált élettörténet* fázisában a kérdező – a téma kapcsán – az interjúalany gyerekkorától kezdve próbál eljutni a jelenig. A (2) *jelenlegi élettapasztalatok* megbeszélése során az adatközlő részletesen elmeséli konkrét élményeit a kutatott témában. A (3) *reflexió* fázisában az értelmezés, a különböző élethelyzetekre történő reflektálás a hangsúlyos, az interjúalanyok kommentálják a korábban elmesélt élményeiket, illetve kifejtik a kutatási témával kapcsolatos véleményüket.

Az adatgenerálási szakaszt megelőzte az interjúvázlatok elkészítése. Az interjúvázlatok véglegesítését brainstorming, csapatmunka és aprólékos elemzés, egyeztetés előzte meg. A próbainterjúkat követően még egyszer felülvizsgáltuk az interjúvázlatok szerkezetét. Minden lehetséges, jól elkülöníthető célcsoport szempontjából átgondoltuk az interjúvázlatot, és szükség esetén átszerkesztettünk, módosítottuk azt.¹³ Az alábbi célcsoportok tagjaival készítettünk interjúkat:

- legálisan Magyarországon munkavállaló harmadik országbeli állampolgár
- legálisan Magyarországon munkavállaló harmadik országbeli állampolgárt foglalkoztató.

Kérdezők felkészítése

Az egyéni interjúk kérdezői rutinos interjúkészítők voltak. Az interjúvázlatot csoportmunkában, a kutatás vezetőjével közösen értelmezték. Megbeszélték az interjúvázlat logikáját, az egyes témakörök tartalmát, illetve hogy milyen esetekben és mekkora mértékben térhetnek el a vázlattól.

Az interjúvázlatok hangsúlyozottan csak az interjúkészítők felkészítésére szolgáltak. Az interjúk elkészítése során legfeljebb segédanyagként használhatták a vázlatot a kérdezők, a sematikus felolvasását határozottan tiltottuk.

¹³ Az interjúvázlatokat a Függelékben mellékeljük.

Az interjúk készítőit a csoportmunka során megpróbáltuk a lehető legjobban felkészíteni a nyelvi akadályok kezelésre, az idegen nyelvű interjú készítésének sajátosságaira.

Az interjúkat az interjúalany által meghatározott helyszínen, általában az adatközlő munkahelyén bonyolítottuk le. Néhány optimális esetben a Dél-Alföldi Regionális Társadalomtudományi Kutatási Egyesület irodájában készültek el az interjúk.

Interjútechnika, rögzítés

Az egyéni interjúkat és a fókuszcsoportokat egyaránt 90 perces időtartamúra terveztük. Általában – a jól sikerült interjúvázlatnak és a felkészült kérdezőknek köszönhetően – sikerült is megközelítőleg tartani ezt az optimálisnak ítélt intervallumot, bár természetesen előfordult néhány esetben a rövidebb időtartamú interjúszituáció.

A kérdezőtechnikával kapcsolatban felhívtuk az interjúkészítők figyelmét az aktív odafigyelésre, az interjúalany által elmondottak interaktív követésére, nyílt kérdések használatára, a sugalmazás kerülésére és számos további módszertani szabály betartására.

Az egyéni interjúk rögzítése részben kazettás, részben digitális diktafon segítségével történt. Vizuális rögzítést nem alkalmaztunk.

Néhány kivételtől eltekintve az interjúk leírását a kérdező végezte el. A munkatársainktól teljes körű, szó szerint leírást kértünk. Felhívtuk arra a figyelmüket, hogy a releváns nonverbális kommunikációt is foglalják bele az interjú-átíratba. Az átírás minőségét véletlenszerűen ellenőriztük.

Az interjúk átíratait kódszámokkal láttuk el, mely alapján - az anonimitás normáját betartva – azonosíthatók az interjúk.

Az interjúkhoz egy adattáblát is kellett mellékelniük a kérdezőknek, melyből – a kódszám alapján – megismerhettük az adott interjú legfontosabb paramétereit. Az adattábla az alábbi információkat tartalmazza:

- Az interjú készítője
- Az interjú elkészítésének időpontja
- Az interjú időtartama
- Az interjú készítésének helyszíne, interjúszituáció
- Az interjúalany életkora
- Az interjúalany neme
- Az interjúalany családi állapota
- Az interjúalany iskolai végzettsége
- Az interjúalany foglalkozása, beosztása
- Az interjúalany munkahelye
- Az interjúalany munkahelyének típusa
- Az interjú kulcsszavai

Az interjúk készítőitől egy rövid, 1-2 oldalas rezümét is kértünk, melyben összefoglalták az interjúval kapcsolatos élményeiket, a beszélgetőpartnereikkel kapcsolatos benyomásait, és az interjú legfontosabb eredményeit. Ezen kívül a releváns esetekben egy rövid biográfiát is csatoltak az interjúhoz, melyben az interjúalany legfontosabb életfordulóit foglalták össze.

Fókuszcsoportok módszere

Az egyéni interjúk interjúvázlataira alapozva készültek el a fókuszcsoportos beszélgetések vezérfonalai. A fókuszcsoportok összeállításánál természetesen a hatékony kommunikáció biztosítása volt az elsődleges szempont, így nyelvi szempontból homogén csoportokat szerveztünk. Heterogén csoportok összeállítására törekedtünk viszont a Magyarországon eltöltött idő, illetve az iskolai végzettség tekintetében.

A kiemelten nehéz interjúszituáció kezelése érdekében nemcsak egy moderátor vett részt a fókuszcsoportok vezetésében, hanem egy megfigyelő szerepben lévő kutató is jelen volt a beszélgetéseken.

Elemzés, közzététel

A nyersinterjúkat szemelvényekre bontva elemeztük. A szemelvények kialakítása során fokozottan ügyeltünk arra, hogy ez a munkafolyamat induktív logikával történjen – tehát ne előzetes hipotéziseinknek megfelelően szelektáljunk, hanem a szövegből adódóan alakuljanak ki az egyes kategóriák.

A szemelvényekben az eredetileg említett oktatási intézmények, vállalatok, települések neveit nem szerepeltettük, hiszen védeni szeretnénk az interjúalanyaink személyiségi jogait – ígéretet tettünk számukra a titkosság etikai normájának betartására.

A szemelvényeken az eredeti interjúátirathoz képest nem hajtottunk végre változtatást, legfeljebb az írásjeleket módosítottuk. Ezért jellemző az idézetekre a verbális szöveg strukturátlansága, pongyolasága. A szemelvények egyes szövegrészeinek a kihagyását jelöltük /.../ a szövegben.

Magyarországra bevándorló munkavállalók – empirikus eredmények

Magyarország, mint cél-ország

A Dél-Alföldi Régióban jelentős számú szerb, montenegrói állampolgárságú munkavállaló él. Ennek természetesen a határ közelsége az egyik legfontosabb aspektusa. Többségük jó ismerője a magyar nyelvnek, kultúránk nem idegen számukra, s mint Európai Unió tagállam, jobb egzisztenciális lehetőségeket remél a migráns Magyarországtól.

„Jobbak a lehetőségek. Beszélem a nyelvet és közel vagyok az idős édesapámhoz, bármi történik hamar haza tudok menni.” MV02

A Magyarországon munkát vállaló harmadik országbeli állampolgárok jelentős hányada felsőfokú tanulmányait, esetleg már kisebb hányada az itt tanulóknak középfokú tanulmányait is az országunkban folytatta. Az államközi ösztöndíjak, és az alacsonyabb összegű tandíjak a nyugat-európai viszonylathoz képest sok diákot vonzanak Magyarországra

„A professzorom szerint ha külföldön folytatom tovább tanulmányaimat, nagyobb lesz az érdeklődésem a tudomány iránt. Magyarországon különleges biológiai kutatóközpontok vannak, és talán ez egy jó kiindulási pont, nagyon jó a tudományos kultúra.” MV31

„Tulajdonképpen a világban elismert, és nagyon kedves tudósok vannak itt, ez egy a központi kutatóintézetek közül Magyarországon. Egy dolog például, amit kedvelek benne az a multinacionális közeg. Minden évben érkeznek külföldiek különböző országokból, a gyakornoki programra legalább tizenketten érkeznek. Igazán meg vagyok elégedve a munkám tudományos részével. Úgy gondolom ez egy jó pont volt, hogy ide jöjjenek.” MV31

Oktatási integráció

Az interjúk és a fókuszcsoportos beszélgetések során az oktatás és a társadalmi, illetve munkaerőpiaci beilleszkedés viszonyrendszeréről is kérdeztük adatközlőinket. A megkérdezettek többféle szerepben is érintettek lehettek:

- szülőként, gyermeküket a közoktatásban vagy a felsőoktatásban taníttatva,
- felsőoktatási hallgatóként,
- felnőttképzési szereplőként,
- magyart, mint idegen nyelvet tanuló szereplőként,

- az oktatási rendszerben dolgozó szereplőként.

A magyar közoktatási rendszerben migráns háttérű tanulónak minősül az a nem magyar ajkú külföldi állampolgár, akinek felvételéről a nevelési, oktatási intézmény vezetője a közoktatásról szóló 1993. évi LXXIX. Törvény 110. § 1-4 pontjában foglalt rendelkezések alapján döntött.

Bár a jogszabály egyértelműen meghatározza, hogy a szükséges feltételek megléte esetén a nem magyar állampolgárok magyarországi tanulmányai és a külföldön megkezdett tanulmányok magyarországi folytatása a magyar állampolgárokkal azonos feltételekkel szerint valósítható meg, az adatközlők válaszaiból kitűnik, hogy a Magyarországon élő harmadik országbeli állampolgárok társadalmi-gazdasági integrációját az oktatási integráció gondjai is megnehezítik.

Kommunikációs nehézségekről elsősorban a nem magyar anyanyelvű válaszadók számoltak be. Természetesen a legnyilvánvalóbb és legmélyebb konfliktusok akkor alakultak ki, ha a migráns személy egyáltalán, vagy csak nagyon alacsony szinten beszélt a magyar nyelvet, de kultúraközi eltéréseken alapuló kommunikációs problémákról, félreértésekről a nyelvet jól beszélő adatközlők is beszámoltak. A társadalmi beilleszkedés iránt motivált, nem magyar anyanyelvű válaszadók a magyar, mint idegen nyelv tanulásának nehézségeiről (professzionális nyelvkönyvek, metodológia) tettek említést.

„Angolul jobb, tudom követni a leggyakoribb dolgokat, de a laborban, nem beszélhetek angolul, magyarul kell beszélnünk. Ez sokban segített az elején a magyar nyelv tanulásában, tanítottak, lassan beszéltek, jobb volt, mint a könyvek, szerencsére a török emberek jobbak a magyarban, az ú, ő betűk miatt stb. Ez sokat segített a nyelvtanfolyamon.” MV31

„A magyar nyelv az elején, természetesen olyan könyvekből tanultunk, hogy csak magyarul, tehát minden magyarul ment, minden magyar az első pillanattól kezdve, és a kiejtés, az nehéz volt.” MV36

„Hát, igen a nyelvi probléma ő, általában egy ilyen reál beállítottságú vagyok igen, de nem tudtam elmenni, mondjuk közgére, vagy úgy még gondolkodtam, hogy jog van, de oda se tudtam elmenni érted. Itt a nyelvi problémák kiütköztek, ezért olyan ő, szakmát kellett választani, ahol nincs nyelvprobléma, ezért az orosz szakot választottam, utána meg 1 év csúszással, az ukrán szakot is felvettem.” MV44

A származási és befogadó ország tantárgyi rendszere és követelményei közötti különbség viszont, már az adatközlők körében nagy számban megtalálható szerb állampolgárságú, magyar nemzetiségű válaszadókat is érintette. A magyar oktatási rendszer bármely szintjén csatlakoztak be az adatközlők, vagy családtagjaik, az ismeretanyagban, követelményrendszerben jelentkező eltérések felismerése, áttekintése és a hiányosságok elsajátítása komoly problémát okozott a számukra. Többen beszámoltak arról is, hogy a pedagógusok nem voltak kellő mértékben empátikusak ezen problémájukkal kapcsolatban. Elmondásuk szerint a problémára érzékeny pedagógusoknak is jelentős feladatot jelenthetett a tanulók hozott tudásának felmérése, az osztályszint szerinti kompatibilitás meghatározása.

„Hát úgy van, hogy Pesten van ilyen Nemzetközi Előkészítő Intézet, ott egy évig tanultunk magyar nyelvet, meg ilyen, ilyen felvételi anyagokat, biofizikát, kémiát, biológiát, ahogy itt kell tudni, s akkor utána van, aki Pesten marad, van, aki Szeged, Pécs, Debrecen és akkor én Pécsre kerültem.” MV36

„És hát ott végeztem az általános iskolát, ami nálunk úgy van, hogy nem 8 osztály, hanem 9 osztály. És akkor 9. osztály után van egy érettségi és az érettségi után el lehet dönteni, hogy marad-e az illető a 10., 11. osztályba, vagy sem. És akkor a 10., 11. osztályt, hogyha elvégzi, akkor az már gimnázium, igen, az már gimnáziumi szint. Igen. Csak azért gondolkodtam el, mert nálunk mondjuk a 9. osztályban már olyanokat tanultunk, mint mondjuk itt Magyarországon a gimnáziumban. Na, mindegy, és akkor a 9. osztályt, azt elvégeztem, ott leérettségiztem, és utána jöttem ide Magyarországra” MV44

A magyar oktatási rendszerre általánosságban is jellemző a multikulturális/interkulturális szemlélet hiánya, illetve a komprehenzív pedagógiai szemlélethez szükségszerűen kapcsolódó innovatív pedagógiai módszerek széles körű elterjedése. Az adatközlők elmondása alapján közvetett módon azonosítható, hogy a harmadik országból érkező tanulók egyéni fejlesztése sok esetben a pedagógiai eszköztár hiányosságai miatt sem működhett.

Gyakran és sokféle kontextusban számoltak be az adatközlők az iskola stakeholder csoportjainak tagjainál tapasztalható előítéletes megnyilvánulásokról, diszkriminatív cselekedetokről. Legtöbb esetben a többi szülő, illetve a magyar állampolgárságú tanuló társ kirekesztő megnyilvánulását idézte fel az interjúalany. Ennél a témakörnél a fókuszcsoporthoz beszélgetések során több esetben polémia alakult ki az adatközlők között: egy részük azzal vádolta beszélgetőtársait, hogy „túl érzékenyen reagált” egyes szituációk során.

Az említett problémák fokozottan jelentkeznek az alacsonyabb végzettségű válaszadóknál, illetve a beilleszkedési folyamat elején járó, Magyarországon viszonylag rövid ideje tartózkodó válaszadók körében. Ezen kijelentést árnyalja, hogy a hosszabb ideje Magyarországon élő adatközlők ugyan általában kevesebb mindennapi konfliktussal találkoznak, ám mély sérelemként vetették fel többen, hogy előrehaladott integrációjuk ellenére is rendszeresen xenofób megnyilvánulásokkal szembesülnek.

„Sok éve lakok itt, és még mindig mondják, az „orosz”, érted?! , pedig nem orosz én, én vagyok ukrán Kijevből, ezt van, hogy ... akarják, hogy sértődjek, mondják ezért.” MV40

Utóbb említett csoporttól gyökeresen eltérő stratégiát felvállaló interjúalanyok is részt vettek a kutatásban: tudatosan elvetik a társadalmi integrációt. Gyermeküket nem járatják magyar tannyelvű iskolába, maguk sem szeretnék magas szinten megtanulni magyarul, nem keresik az interkulturális kapcsolatokat, befelé forduló diaszpórákat preferálnak. Ezt a stratégiát vagy viszonylag rövid magyarországi tartózkodásra számító migránsok, vagy családi vállalkozás keretében egzisztenciát teremtő személyek követik.

„Hozzánk azért íratják be a szülők gyermekeiket, aki csupán néhány évet töltenek Magyarországon, mert a folyamatos költözések miatt a gyerekeknek az angol nyelvű oktatás elengedhetetlen kompetenciákat ad.” MA11

A felsőoktatásban közvetlenül vagy közvetetten érintett harmadik országbeli állampolgárok a közoktatásban tapasztalható integrációs nehézségekről mind mennyiségi, mind minőségi szempontból kisebb mértékben számoltak be, ám további elemként megemlézték a bolognai folyamat filozófiájával összhangban álló tapasztalataikat: szükség lenne a felsőfokú képzések átjárhatóságának egyszerűsítésére, a kreditek, szakok kompatibilitásának egyszerűsítésére.

„Nem fogadták el a diplomáimat, ahogy kellett volna. Tehát nem is néznek utána. Ez, tehát ez annyira.... hivatalos szinten, nem korrekt.” MV13

Munkaerőpiaci integrációs helyzetük megítélése

A célcsoport tagjaival készített interjúkból valamint fókuszcsoportos beszélgetésekből kiderült, a harmadik országbeli állampolgárok úgy vélik, a Magyarországon szükséges papírok – néha korántsem egyszerű beszerzését követően – a magyar állampolgárokhoz hasonló esélyekkel rendelkeznek a munkaerőpiacon. Sőt, a kvalifikált, több nyelvet beszélő munkaerő gyakran előnyként éli meg a nem-magyar nemzetiségét.

A kutatásban résztvevők úgy vélik, hogy a Magyarországon szerzett szakképesítésük, diplomájuk egyenlő esélyeket jelent számunkra a munkaerőpiaci integrációban. Esetleges állampolgársági hátrányukat nyelvtudásuk kompenzálhatja, valamint itt szerzet diplomájuk miatt elég ismerettel rendelkeznek az álláskereséshez. A leginkább azok gondolják ezt így, akik már középiskolai tanulmányukat is Magyarországon végezték. Többen helyezkedtek el vegyes vállalatoknál, amelyek külön az adott ország hivatalos nyelvének ismeretét és az angol nyelv tudását várják el. A munkavállalók gyakran nem csak kétnyelvűek, hanem természetesnek tekintik az angol nyelv ismeretét is.

„Én már középiskolába is itt jártam, két anyanyelvű vagyok, mert vegyes családban nevelkedtem, beszélek szerbül és magyarul, gimiben angolul és spanyolul tanultam bár a spanyolt nem használom, már nem beszélem, de angoltól felsőfokúm van.” MV04

„Nem tudom, én nem éreztem hátrányát annak, hogy nem vagyok magyar állampolgár, de lehet, hogy csak azért mert multikhoz jelentkeztem kizárólag.” MV01

„Az állás amit most csinálok native language beszélőknek szólt. Az orosz anyanyelvem, az angolt használom, ami óta külföldön tanulok.” MV26

A magyarországi viszonyokkal elégedettebbek azon adatközlők is, akik alaptőkével érkeztek Magyarországra, így lehetőségük nyílt vállalkozást indítani. Vállalkozásuk során általában kihasználják a származási- és a célországban felhalmozott társadalmi tőkéjüket, illetve az ott szerzett kompetenciákat, helyismeretüket - felismerve például a piaci réseket.

„Nekem volt egyszerűbb megcsinálni céget, mint munkavállalási engedélyre várni. /.../ Hivatalosan nem dolgozhattam először, mert kellett még sok papír ezért vettem föl magyar alkalmazott ez lehet.” MV47

Család, iskola szerepe, jövedelmi helyzet

Az elemzett interjúk alapján azt mondhatjuk, hogy a Magyarországra érkező bevándorlók esetében fontos szerepe van a családi háttérnek és a jövedelmi helyzetnek is. Gyakran jó anyagi helyzetben lévő családokból származnak azok, akik elhagyták szülőhazájukat, hiszen - ahogyan az egyik interjúalany is mondja - ha nem lett volna pénzük, nem tudott volna külföldre menni, és letelepedni.

„Hát ukrán viszonylatokban, tehát mi mindig ilyen jómódú családnak számítottunk, de másképp nem is lehetett volna kivitelezni mondjuk azt, hogy én idejövök Magyarországra tanulni. Természetesen nehezen kellett megdolgozni azért a pénzért Ukrajnában, mind a két szülőmnek.”MV44

Ugyanakkor a bevándorlók között vannak olyanok, akiknek a családja eredeti hazájában él, csak ő egyedül hagyta el az országát, és előfordul olyan eset is, ahol a család más tagjai, közeli vagy távoli rokonok közül is többen választották azt, hogy elhagyják otthonukat.

Az iskolai végzettségnek a bevándorlók esetében is fontos szerepe van, hiszen az itteni elhelyezkedésüket megkönnyíti, ha magasabb iskolai végzettséggel rendelkeznek. Az iskolázottságnál is fontosabb azonban a nyelvismeret. A magyar nyelv ismerete nélkül az elhelyezkedés csak magasabb értelmiségi munkakörökben – illetve bizonyos fizikai idénymunkák esetében – lehetséges, hiszen nagyobb valószínűséggel állítható, hogy ezeken a szinteken lehetséges a közvetítő nyelven folytatott kommunikáció. A lekérdezettek válasza is ezt tükrözi, hiszen többnyire, néhány évnyi itt tartózkodás után megtanulták a nyelvet. Angol nyelven kommunikálni tudók még így is előnyt élveznek azokhoz képest, akik valamely Európai Unión kívüli országból érkeztek hazánkba, és csak saját anyanyelvüket beszélik.

A formális oktatáson kívül a család szerepe, a családi nevelés meghatározó motívum a kivándorlás tekintetében. Azok közül, akik családjukban találtak hasonlóval, nagyobb valószínűséggel mutatnak nagyobb hajlandóságot a költözésre.

„Általában a rokonságban, hát nem közeli, hanem távoli rokonok között elég sokan voltak külföldön, meg vissza is jöttek, meg most is mentek ki külföldre. De, de ezek hát, változnak folyamatosan.”MV36

„Bevándorolnak mert, ez a, ez az egyetlen megélhetésük maradt. Nem akarnak ott maradni, nem akarnak szolgák lenni, de nagyon sokan ott maradnak, mert nem tudnak mást csinálni, de jönnek a vidékről is tanulni, egy-egy gyerek, diák ugye, az is van.”MV36

„Igen, ott élnek, mindenki ott él, tehát jóformán én egyedül szakadtam ki, tehát, vagyis hát, úgyhogy a rokonság, az valaki Szibériába, valaki Kijev környékén, tehát így szétszórtan vagyunk.”MV40

Munkatapasztalat, jogi fogalmak

A hivatalos ügyintézés papírmunkája, segítség nélkül sok problémát okoz azok számára, akik Magyarországon kívánnak letelepedni. Azoknak volt csupán könnyebb elintézni ezeket a formalitásokat, akik szervezett segítséget kaptak – mint például tudományos kutatók, doktori tanulmányokat folytató adatközlők.

„A papírok sok volt, igen. Sok munka, mikor csináltam tartózkodási engedély, akkor sok. És segítség az ügyvéd, hogy vagy jobb tudják, mit kell, hogy kell. Hogy mindig pénz volt. Elég sok. Nem akarom hülyeség mondani, de... De végül is, mikor volt Bt., akkor volt lové is. /.../ És benne van tartózkodási engedély, akkor mi hivatalos itt vagyok Magyarországon, de dolgozni nem szabad. S azért muszáj volt magyar alkalmazókat. Letelepedési engedély kaptam, akkor utána dolgoztam, mikor vettem ház 2003-as itt Hajóson. Akkor dolgoztam itt. Szárítóba benne, most már az is megszűnt. Utána napszámos, olyan-olyan jártam. /.../ Városi, az könnyebb munkahely találni, de falu nem nagyon.”MV40

Az interjúalanyok között talákoztunk egy olyan esettel, amikor a jogszabályok éppen változóban voltak, így a „rég” folyamat bürokratikus feladatait kezdte teljesíteni, melyek az európai uniós csatlakozással érvényüket veszítették. Ettől a szélsőséges esettől eltekintve a többség a letelepedési engedélyt könnyen hozzáférhetőnek találja.

„Csak egyetlenegy probléma volt, hogy ő, hogy mondjuk EU tagság előtt voltak a más, szóval jogszabályok. És akkor mit tudom én, átnéztem a jogszabályokat. És akkor megnéztem, hogy. Á, akkor beadtam a letelepedési kérelmet. Hát nem tartózkodásit, mert akkor ez 5 évre szól, nem kell minden évbe majdnem. És akkor EU, EU után megváltoznak a jogszabályok, akkor, megcsináltam mindent hozzá. Minden papírt, meg mindent. És ugye, be akartam adni és a ügyintéző nem akarta átvenni. Papírjaimat. Azt, azt mondta, hogy ez, ez nem, ez nem vonatkozik, ez, ez már ilyen-olyan jogszabályban megváltozott. /.../ És akkor hát, elnézést, mert mikor én itt voltam információnál, akkor információnál azt mondta, hogy még beadhatom. Ez így februárban volt asszem. /.../ És akkor azt mondta, hogy ön ..., akkor ilyenkor tehet ám panaszt, mert én azért én költöttem sok pénzt erre. Ilyen fordításokra, meg minden. Tehetek panaszt a Pesten a Bevándorlási Hivatalnak bementem a micsoda, igazgatójának én, Dr. ..., egy női név volt. Írtam egy panaszlevelet. Megválaszolt májusban. És azt mondta, hogy jaj, hogy későn érkezett a panasza, stb, stb, de sajnos most nem tudunk segíteni, már, már EU jogszabályok érvényesek.”MV32

Részben mivel az állampolgárság megszerzése több éven keresztül elhúzódhat, többen választják az itt letelepedők közül a tartózkodási engedély kiváltását, annak egyszerűbb beszerezhetősége miatt.

Bár a letelepedéshez szükséges engedélyek megszerzése legtöbb esetben a bevándorlók számára rengeteg időt és utánajárást igényel, az anyagi vonatkozásokat meg sem említve, a többség bizonyos szempontból, főként a munkahellyel rendelkezők védelme miatt, egyetért az óvatossággal. A korábban is tapasztalható óvatosság mind a kibocsátó, mind a befogadó országok tekintetében a jelentős munkanélküliségből adódnak. Ez a helyzet a szerb részről ellentmondásokba ütközik, hiszen gyakran csak ott alkalmazásban álló személy kaphatott vízumot. A Szerbiával szembeni Európai Uniós vízumkötelezettség 2009. december 19-én megszűnt, így a Magyarországra utazáshoz vízum a továbbiakban nem szükséges. A magyarországi munkavállalás feltételei azonban nem változtak a szerb állampolgárok számára.

„Szerbiának ugye vízum kötelessége van. Az azt jelenti, hogy hogyha beszeretne lépni Magyarországra akkor vízum kell neki kérni Magyarországtól hogy bejöhessen. /.../ Aki akar az úgylis átjön aki meg nem, az otthon marad nincs ettől mit tartani. Mert nem fog tömegesen most átvonulni a Vajdaság. /.../ Tehát aki utánajár, meg minden, az megkapja. Nincs ilyen veszély hogy esetleg valaki nem kapná meg. /.../ Elutasítás ok lehet a munkanélküliség például. Tehát hogyha nincs munkája Jugoszláviában. Meg hát az erkölcsi bizonyítvány, hogyha nem teljesen tiszta”MV16

Reflexió kudarcok, pozitívumok, negatívumok

A külföldről Magyarországra bevándorlók többsége elégedett az itteni körülményekkel. Elégedetlenség általában a bizonytalanság miatt alakul ki, mely nem köthető egyetlen országhoz sem. A gazdasági válság hatására nemcsak Magyarországon kerültek többen bizonytalan élethelyzetbe, hanem egész Európa-szerte – s ezzel a megkérdezett bevándorlók nagyobb része is egyetért.

A személyes motivációk természetesen sokfélék, de a döntés általában a túlélésre, jobb esetben az életminőség hosszú távú javítására irányul. A külföldi munkavállalás gyakran nem szuverén szabad döntés, hanem a szorító kényszer. A kutatás alapján a motivációk három jellemző típusáról beszélhetünk.

1. létfenntartás biztosítása (alapvető vagy kulturális igényekből adódó)
2. kalandvágy (kevésbé jellemző, mert „Magyarország nem egy nyugati álomvilág, inkább egy nagyfokú önfeláldozást igénylő túlélési lehetőség”)
3. hosszú távú tervek, egzisztencia, karrier megalapozása (konkrét célok, meghatározott időtartam).

Fókuszcsoportos interjú tapasztalatai

A harmadik országból érkezett munkavállalók munkaerőpiaci integrációjának vizsgálata során 10 fókuszcsoportos beszélgetés készült, összesen 44 adatközlő bevonásával. A fókuszcsoportok összeállítása során a küldő ország, beszélt nyelv és/vagy a foglalkozás szerint szerveztük meg a beszélgetéseket, törekedvén ezen szempontból viszonylag homogén csoportok felállítására. (A fókuszcsoportok összeállítását a Melléklet 3. táblázata tartalmazza.)

Az adatközlők véleménye szerint túl bonyolult a foglalkoztatást övező magyar jogi szabályozás. Többen bevándorlási ügyekkel foglalkozó ügyvédi iroda segítségét kérték tartózkodási engedélyük megszerzéséhez, hiszen még a magyar nyelvtudással rendelkezők számára is gondot okozott a jogi szaknyelv dekódolása. Ketten említették a Menedék Egyesületet, mint olyan szervezetet, amelyről hallottak és az információs anyagaikat igénybe is vették a hazánkban történő letelepedés és munkavállalás során.

A megkérdezettek vélekedése szerint a magyarországi munkaerőpiac helyzete nagyon megnehezíti a harmadik országból érkezett álláskereső elhelyezkedését. A gazdasági válság hatása Magyarországon is egyértelműen érezhető, de már a válság előtt is diszkriminálnak tekintették magukat a célcsoport tagjai.

A munkakeresés még a magyar nemzetiségűek számára is gondot okoz. Az adatközlők döntő többsége egyetértett abban, hogy a harmadik országbeli külföldiek számára az álláskereső nagyobb nehézséget jelent.

Az elhelyezkedési problémák legfontosabb okának azt tartották, hogy a magyar állampolgárságú munkavállalók is nagyon nehezen tudnak elhelyezkedni, túlkínálat van a munkaerőpiacon. Így a munkaadók többsége esélyt sem ad a harmadik országbeli jelentkezőknek. Nem hívják be őket interjúra, vagy ha az álláskereső közben kiderül az állampolgárságuk, akkor rögtön bezárulnak előttük a lehetőségek. A munkaadók nem vállalnak felesleges adminisztrációs terheket, bár többségük nincs is tisztában azzal, hogy van-e ilyen többletter. Kontraszelekció működik, a sok jelentkező miatt nem kell kockáztatniuk a munkaadóknak. Ezen túl természetesen a személyes kapcsolatok, az elhelyezkedés szempontjából releváns network hiányát is többen megemlítették.

Az államhatár közelében lévő településen élők esetében a szomszédos állam nyelvének ismerete előnyt jelent néhány ágazatban – például a kereskedelemben, vendéglátóiparban.

A Magyarországon megszerzett iskolai végzettség – általában főiskolai vagy egyetemi diploma – is megkönnyíti természetesen az elhelyezkedést, hiszen a munkaadók ismerik az adott kvalifikáció minőségét, tartalmát, illetve tudják, hogy a magyarországi viszonyokhoz illeszkedő tudásanyagot sajátítottak el a potenciális munkavállalók. Jó példa erre egy külföldön diplomázott pedagógus esete, aki arról számolt be, hogy a tantestület tagjai nem mindig voltak segítőkészek vele szemben, mert alapvető dologban találták hiányosnak a tudását, pedig a hiányosságok jelentős része az eltérő szabályozásból és adminisztrációból fakadt, nem pedig a felkészületlenségéből.

A stabil státuszt nem találó adatközlők alkalmi munkából tartják fenn magukat. Több fókuszcsoportban megemlítették, hogy a kiskönyves rendszernél nem szembesülnek a vállalkozók azzal, hogy külföldiek, hiszen nagyon egyszerű a rendszer, ugyanúgy kell eljárni velük szemben, mint a magyar állampolgárokkal.

Az alkalmi munkavállalás során előfordult már velük, hogy akár tréfából, akár xenofób attitűd miatt megjegyzéseket tettek a származásukra. A xenofóbiánál azonban a cigányellenességet erősebbnek tartják Magyarországon, mert azt tapasztalták, hogy gyakran inkább őket preferálják a munkaadók, semmint a romákat.

Magyar anyanyelvű adatközlők közül többen beszámoltak arról, hogy volt konfliktusuk abból adódóan, hogy határon túli magyarok – ukránnak, szerbnek címkézték őket. Egy amerikai csoporttag viszont arról számolt be, hogy „cool dolog” amerikainak és színesbőrűnek lenni Magyarországon, kiemelten szívesen barátkoznak vele a magyar emberek.

Az adatközlők jelentős részének vannak magyar barátaik, akikkel rendszeresen tartják a kapcsolatot a privát életben is, nem csak a munkahelyre korlátozódva. A várakozásoknak megfelelően arról számoltak be, hogy minél jobb a magyar nyelvtudása egy bevándorlónak, annál több magyar állampolgárságú, nemzetiségű személlyel van kapcsolata.

Ezt kiegészíti az a felismerés, hogy néhány adatközlő számára az anyanyelvének a használata, indirekt tanítása hoz magyar barátokat. Egy Egyesült Államokból érkezett megkérdezett például beszámolt arról, hogy sok magyar ismerőse azt kéri tőle, nyelvgyakorlásuk érdekében angol nyelven kommunikáljanak. Ezen tapasztalatokat általában az angolt anyanyelvként, vagy magas szinten elsajátított közvetítő nyelvként használó, kvalifikáltabb – gyakran kutatóként, menedzserként dolgozó – adatközlők osztották meg a moderátorral.

Jellemző a célcsoport ezen részére, hogy a munkakeresés esetükben nem volt bonyolult, hiszen nemzetközi kapcsolatrendszeren keresztül kerültek hazánkba, ahol angol nyelvet használják a munkahelyükön is. A magyar nyelv elsajátítása, illetve ismerete így foglalkoztatási esélyeiket nem befolyásolta, az inkább a magánszférába szorult, mint a privát érintkezések és a mindennapi élet nyelve.

A kvalifikáltabb munkavállalók – pl. kutatóintézetekben dolgozók – integrációját az is megkönnyíti, hogy alkalmazóik tapasztaltak a nemzetközi kapcsolatokban, így a harmadik országbeli személyek alkalmazásában is. Munkatársaikkal kapcsolatban is harmonikusabb viszonyról számoltak be a magasabban kvalifikált adatközlők.

Az adatközlők eltérő módszertani kultúrájú oktatási rendszerből érkeztek, így a gyermeket nevelő, illetve a pedagógus munkakörben dolgozó interjúalanyok egyaránt beszámoltak arról, hogy alkalmazkodást igényelt a részükről az oktatási intézménnyel való együttműködés, viszont az intézmény részéről gyakran rugalmatlanságot tapasztaltak, bár személyes szinten nem érzékelték xenofóbiát. Sőt, több nem magyar anyanyelvű adatközlő arról számolt be, hogy az iskolai oktatásnak köszönhetően gyermekeiknek könnyebben megy a magyar nyelv elsajátítása, mint nekik. A magyar közoktatási rendszert eltérően ítélték meg, de abban egyetértettek, hogy éppen egy átalakuláson megy keresztül ez a rendszer.

A magyar kultúra értékeiről a megkérdezettek pozitívan nyilatkoztak, többen elmondták, hogy kifejezetten érdekesnek tartják a művészetet és a magyar irodalmat – amit azonban többen angolul fogyasztanak. Elsősorban a magyar nemzetiségű – szerb, ukrán állampolgárságú – interjúalanyok töreksenek a magyar állampolgárság megszerzésére.

A célcsoportot foglalkoztató munkáltatók tapasztalatai

A harmadik országbeliek munkaerőpiaci érvényesülésének munkavállalói oldalát az előző fejezetekben vizsgáltuk, jelen szövegrész a munkáltatói szemszögből kívánja a témát áttekinteni.

A munkáltatókkal folytatott interjúelemzések tükrében elmondhatjuk, hogy a munkáltatók a bürokratikus terhek mellett a kulturális és nyelvi különbségekből adódó potenciális problémák miatt vonakodnak a harmadik országbeliek alkalmazásától. Esetenként a szakképzettség kontrollálhatatlan voltát, vagy az oktatási rendszerek eltéréséből adódó eltérő tudásanyagot említették negatív tényezőként az adatközlők.

„Nekem azt mondta X, hogy korábban odahaza is szakácsként dolgozott. Szerintem ez nem igaz, mert vannak időnként furcsa történetei, de az látszik, hogy szívesen csinálja a munkáját, és ügyes is benne. A legnagyobb gond kezdetben az volt, hogy nem tudott egy szót sem magyarul. Eleinte az unokatestvére segített neki, aki viszonylag jól beszélt magyarul, de amikor elment, akkor ő is jobban rákényszerült a magyar beszédre. Ez még mindig nehezen megy neki, a kollégái sokat röhögnek rajta, de közben meg bírják is a csávót. Azt mondják, hogy jobb, mint Fekete Pákó.” MA 11

„Egyszer-kétszer majdnem kirúgtam. Nagyon megbízhatatlan, majdnem mindig elkésik, és van amikor egyáltalán nem jön be. Ha ilyenkor hívom, akkor nem veszi fel a telefont, s a barátnője is azt mondja, hogy elindult a munkába. Így amikor lejárt vele a szerződésem, akkor már csak kiskönyvvél alkalmaztam tovább.” MA3

„Az mondjuk később kiderült, hogy náluk más színvonalú és irányultságú volt a képzés. Egyrészt láttam a munkáján, hogy nehézségei vannak, másrészt pedig mesélte, hogy a diplomája honosításakor milyen nehéz volt a vizsgáit teljesítenie.” MA4

A jelenlegi magyarországi szabályozás, amelyet az előző fejezetben már ismertettünk, a munkavállalók számára nem könnyítik meg, nem teszik vonzóvá a külföldiek alkalmazását. A szabályozások adminisztrációs terhei miatt a munkáltatók alacsony aránya fogalakoztat harmadik országbelit. Elmondhatjuk, hogy a kis- és középvállalkozók szinte kizárólag személyes ismeretségen alapuló ajánlás és/vagy valamilyen specifikus tudás megléte miatt alkalmaznak nem magyar állampolgárt. Ezen esetek egy részében – legalábbis az interjúalanyok elmondása szerint – a szaktudás felismerése mellett az altruista szándék is vezérelte a munkaadókat.

„Úgy került hozzám ez a fiú, hogy van egy magyar barátnője, aki segített neki munkát keresni. A lánnyal vannak közös ismerőseim, így egy köremail jutott el hozzám, hogy tudnék-e foglalkoztatni egy olyan embert, aki alig beszél magyarul. Jeleztem, hogy én talán igen, találkozunk. Kiderült, hogy nemcsak magyarul, hanem angolul is igen rosszul beszél. Először nem is akartam felvenni, mert kinek hiányzik a probléma, nem akartam bonyolítani az életemet. Két dolog miatt úgy döntöttem, hogy mégis kipróbálom: egyrészt segíteni akartam a lánynak, a barátnőjének, másrészt meg akkoriban volt egy marketingkampányunk, és gondoltam, akár jól is elsülhet, hogy egy ilyen egzotikus kinézetű ember osztogatja a szórólapunkat, meg az ételkóstolót. Ehhez nem is nagyon kell tudni magyarul.”MA5

A nagyvállalatok, felsőoktatási intézmények esetében az altruista szándék nem érvényesül. Az egyetemre kifejezetten jellemző, hogy különböző nemzetközi támogatásokon keresztül finanszírozva alkalmazzák a kutatócsoportok tagjait. Ilyen támogatás hiányában a felsőoktatási intézmények döntéshozói is nehezebben alkalmaznak külföldi munkavállalókat, a szabályozásból adódó adminisztratív többletterhek miatt.

„A tanszékünkön több mint tíz teljes állású kutató és oktató dolgozik, mellettük pedig 4-5 posztdoktori ösztöndíjas. Közülük többen jöttek Indiából, Kínából és Nyugat Európai országokból. A legtöbb kolléga valamilyen tudományos ösztöndíjjal van itt, 1-2 évig, ritkább esetben tovább.

Doktoranduszok főként Szerbiából érkeznek, a posztdoktori szinten már messzebből is hozzánk jönnek dolgozni.

A kutatásainkat főként projekt pénzekből fedezzük, nem jellemző az egységemre, hogy alapkutatásokat végeznénk. Ebben a nagyon nemzetközi környezetben elsőrendű fontosságú az angol nyelv ismerete, az ide látogatóktól nem is kérünk magyar nyelvismeretet. Persze aki hosszú évekig hazánkban él mindig felszed valamiféle nyelvtudást. A külföldiek foglalkoztatását a tanszékemen és a kutatócsoportomban azért tartom fontosnak, mert a klasszikus egyetemi képzés és munka híve vagyok: az ismeretek áramlását a hallgatók és a professzorok nemzetközi, egyetemek közötti áramlása biztosítja.

Van olyan indiai alkalmazottunk, aki eredetileg egy kétéves kutatási ösztöndíjjal jött ide, ám annyira megszerette az országot, hogy úgy döntött, itt marad, én pedig támogattam ebben. Szakmai felkészültsége elsőrangú, olyan tudással rendelkezik, ami hazánkban ritka. Komoly kutatási és publikációs háttérrel bír. Sokáig lobbiztam érte az intézetvezetésnél és a dékánnál, de mindenki megértette, hogy szükség van a munkájára. A jogi háttere az alkalmazásnak nem volt egyszerű, de megoldottuk.” MA2

Általánosnak tekinthető, hogy a munkáltatók minden esetben szakemberhez – általában a könyvelőjükhöz, ritkább esetben jogászhoz vagy az illetékes munkaügyi központhoz - fordultak segítségért a foglalkoztatás jogi hátterének áttekintéséhez.

„Amikor mi egy megbízható mindenés informatikust kerestünk, nem egyetemistát, hanem valakit, aki már csinált hasonlót, akkor az egyetlen szóba jöhető jelöltünk egy vajdasági srác volt. Ő szólt, hogy mielőtt nagyon megörülnénk egymásnak, beszéljünk valakivel aki ért hozzá, mert a támogatások és bürokrácia világában nem biztos, hogy ő a legjobb választás. Hát igaza lett. A munkaügyi központban akadt egy kis gondunk. Végül más forrásból alkalmaztuk, de a sok papírmunka majd egy hónapba telt”. MA12

„Amikor munkaerőt kerestem, nem merült fel kérdésként, az állampolgárság. Megbízható, tapasztalattal rendelkező szakembert kerestem, aki ha kell, elviszi a boltot is, még én intézem az ügyeket. Az interjúztatás fázisában jelentkezett a jelenlegi munkavállalóm, akit egy vajdasági barátom ajánlott, ő volt a legalkalmasabb a munkára. Beszéltem a könyvelővel, hogy lehet-e gond abból, hogy nem magyar állampolgár. Azt mondta utánajár. Mivel rendben voltak a papírok, nem volt annyira sok papírmunka, mint elsőre, gondoltam.” MA17

Interjúkban többen beszámolnak arról, hogy mivel ez nem tipikus foglalkoztatási helyzet, a munkavállaló alkalmazása kezdetén nehézségként élték meg, túlszabályozottnak tekintették a szituációt, ha azonban bebizonyosodott, hogy megfelelő személyt találtak a munkakör betöltésére, akkor már vállalhatóan érezték a bürokratikus terheket.

„A mi szakmánkban nem egyszerű megbízható munkaerőt találni, mivel ide nyelvjelleggel dolgozunk, és nagy a hajítás. Stabil emberek vannak a

csapatomban, nem nézem, ki a magyar és ki a külföldi. Alkalmaztam két munkást, akik a Vajdaságból származnak. Általában kiskönyvvvel foglalkoztatok, az Ő esetükben azonban teljes idejű munkaszerződéssel lehetett megoldani az elhelyezésüket. Megbízható, jó munkaerők, keményen hajtanak, kétszer keményebben, mint az itteniek. Rendelkeznek a megfelelő engedélyekkel, papírokkal, a jogi hercehurca nem volt egyszerű. Anyanyelvi szinten beszélnek magyarul, mivel valóban magyar anyanyelvűek. Semmilyen előítéletet vagy konfliktust nem tapasztaltam velük kapcsolatban. Ha választhatnék, több magyart alkalmaznék a Vajdaságból, mivel nagyon jól és pontosan dolgoznak.” MA18

Abban az esetben, ha a munkavállaló beszéli a magyar nyelvet, vagy az egyéb munkanyelvet, illetve egyedi speciális tudással rendelkezik, akkor természetesen nagyobb hajlandóságot mutatnak a munkaadók az alkalmazásra.

„Óvodánkban a gyermekek angol nyelvi oktatásban részesülnek. /.../ Fontos, hogy ne magyar anyanyelvűektől tanuljanak azonban a picik angolul, mivel felveszik a tipikus hibákat és a „hunglish” akcentust. Ebben a korban adott az egyedi lehetőség, hogy akcentusmentes, autentikus angol nyelvet beszéljenek. Én eldöntöttem, hogy ovinkban kizárólag anyanyelvi beszélő személyek oktathatják az angolt. Elkezdtem keresni, először a helyi munkaügyi központ, majd a helyi kéttannyelvű középiskola segítségével a pedagógiai tapasztalatokkal rendelkező angoltanár után. Még a Mormon Egyháznál is jártam, amíg megtaláltam X-t. Ő pedagógus végzettséggel rendelkezik, nagy tapasztalata van a kicsik oktatásában. /.../ A kicsik imádják. Teljes állásban foglalkoztatjuk, és semmi pénzért nem mondanánk le róla. Ő már az életünk részévé vált, és a szaktudása és a személyisége nélkülözhetetlenné tette számunkra” MA19

„Én szívesen alkalmazom, jót tesz a helynek is, hogy van itt egy keleti arc. Hitelesebbnek tűnik a cég, azt hiszik a vendégek, hogy ő képviseli a hagyományos keleti konyhát. Pedig mi mondtuk meg neki, hogy mit kell csinálnia.” MA11

A foglalkoztatók fontos szempontként említették, hogy döntésük során pozitív szempont a személyes network-be való beágyazottság, az ajánlások, referenciák megléte.

„Onnan ismertem meg X-t, hogy az unokatestvére nálam dolgozott korábban. Amikor ő ideérkezett, beajánlotta hozzám, én meg szívesen kipróbáltam, mert a rokona is jól dolgozott. Ezt jól tettem, mert elégedett vagyok a munkájával, az unokatestvére meg már nem is dolgozik nálam.” MA6

„Úgy indult az egész, hogy kb. 6 évvel ezelőtt dolgozott nálam a kacsoláskor két vajdasági család, akik nagyon rendesen dolgoztak. Szerintem nagyon meg voltak akkor szorulva, ezért is vették ilyen komolyan a munkát. Bár nem csak ezért, hiszen azóta jobban ismerem őket, és kiderült, hogy nagyon tisztességes emberek. Aztán már nekik szóltam, ha nagyobb, sok embert igénylő szezonális

munka volt, ők meg hoztak további ismerősöket. Általában azok is vajdasági haverjaik voltak, meg rokonok.” MA1

A társadalmi tőke mint alkalmazható elméleti keret

A társadalmi tőke elmélet az egyik leginkább kedvelt és alkalmazott gyűjtőelmélet a kortárs társadalomtudományokban. Népszerűségét jelzi, hogy a kilencvenes évek közepéhez köthető elterjedése óta cikkek ezrei és könyvek százai használták fel elemzéseik háttereként, elemzési eszközként. A társadalmi tőke olyan ideává vált, amely maga jelképezi a társadalom szövetét, illetve annak állapotát. Az elmélet fontos elemeiként tartják számon az emberek közötti jószándékot, reciprocitást és bizalmat, valamint az együttműködési hajlandóságot. A megléte pozitív képet fest a társadalomról, és hatalmas előnyök tárházát nyitja meg előtte, míg a hiánya káros tendenciákra hívja fel a figyelmet, és problémák kialakulását okozhatja a társadalmi élettel kapcsolatban. Az elmélet egyaránt érvényes Európában, az Egyesült Államokban és a világ más részein. Egy hazánkra vonatkozó összeállítást Sík Endre és kollegái¹⁴ készítettek el a kérdésről.

Első használatát Hanifan (1916) nevéhez köthetjük, aki a vidéki iskola-közösségi központokról írt cikkében arra használta a fogalmat, hogy megnevezze „azokat a kézzel fogható anyagokat, amelyek a legtöbbet számítanak az egyén mindennapi életében” (Hanifan 1916, 130). Hanifant kifejezetten érdekelte a jóakarát, testvériesség, szimpátia és társadalmi érintkezés azok között az emberek között, akik kiadnak egy társadalmi egységet. Hanifan után a következő jegyzett felhasználó Jacobs (1961), aki jóval később, a hatvanas években használta a fogalmat a városi lét és a szomszédsági kapcsolatok elemzésére (Orbán–Szántó 2005; Field 2003).

A társadalmi tőke fogalmának elterjesztését elősegítő kutatók közül három prominens személyiség emelendő ki: Pierre Bourdieu (1977, 1979, 2001), James S. Coleman (1973; 1988, 1990) és Robert D. Putnam (1995, 2000; Putnam et al., 1993).

Bourdieu egy korai definíciója a társadalmi tőkéről így szól:

„A nagyvilági – társadalmi kapcsolatok tőkéje, amelyek – ha szükséges – hasznos támogatást tudnak nyújtani; a tisztesség és tiszteletreméltóság tőkéje, amely gyakran szükséges a társadalom bizalmának megszerzéséhez, biztosításához, és amiből birtokosai hasznot húzhatnak politikai karrierjük során.” (Bourdieu 1979, 133 o.)

Ezen definícióban Bourdieu lefekteti, hogy a társadalmi tőke által biztosított társadalmi kapcsolatok és társadalmi helyzet szükséges a politikai és társadalmi szerepvállaláshoz, a jó pozíciók eléréséhez. Későbbi művében azonban Bourdieu (2001) már amellettt érvel, hogy a társadalmi kapcsolatok alaperőforrások, amelyek elhelyezik az egyént a hierarchiában és a komplex társadalmi struktúrában. A társadalmi hálózatok elismerik tagjaik hozzáférését az értékes kollektív erőforrásokhoz, és szerepet játszhatnak az egyének társadalmi és gazdasági státuszában. Rámutat arra, hogy a gazdasági és anyagi feltételek a társadalmi folyamatok fejlesztésének az alapvető összetevői, és azért számításba kell venni őket a társadalmi tőke bármilyen mérésében.

¹⁴ A társadalmi tőke növelésének lehetőségei fejlesztéspolitikai eszközökkel (2005) (Füzér Katalinnal, Gerő Mártonnal, Zongor Gáborral) *A fejlesztéspolitika társadalmi hatásai* 4. NFH, Budapest

Coleman (1988) szintén az emberi kapcsolatok eredményeként látja a társadalmi tőke létrejöttét a társadalmi szerkezet kontextusában. Mindazonáltal szerinte az egyének nem hoznak létre olyan társadalmi tőkét, amit gazdasági vagy anyagi körülmények korlátoznak. Mivel elhiszik, hogy azáltal, hogy társadalmi csoportokat és hálózatokat hoznak létre, elősegítik a kollektív cselekvést, ezért maximálni fogják az egyéni potenciáljukat és lehetőségeiket. Coleman (1988) a normák és értékek, kölcsönös bizalom, kölcsönös kötelezettségek és elvárások, társadalmi hálózatok és társadalmi szervezetek szerepét hangsúlyozza a társadalmi tőke teremtésében. Egy definíciója:

„Ha a racionális döntések elméletét vesszük, amiben minden egyes cselekvő bizonyos erőforrásokat és érdekeket irányít bizonyos erőforrásokban vagy eseményekben, a társadalmi tőke egyfajta erőforrás lesz, ami a cselekvő rendelkezésére áll.” (Coleman 1988, 98 o.)

A társadalmi tőke szerinte a kapcsolatokban létezik, a személyközi viszonyok alakulásával jön létre, és elősegíti a produktív cselekvést. Coleman azt írja, hogy a társadalmi tőke akkor fejti ki pozitív hatásait a társadalmi és politikai részvételre (pl. választási részvétel esélyének növelése), ha két feltétel teljesül: (1) kellően kompaktnak a releváns társadalmi hálózatok a megfelelő ösztönzés eléréséhez, illetve (2) a választás tétje elég jelentős-e ahhoz, hogy ennek mentén elkülönüljenek a különböző hálózatok preferenciái (Coleman 1990, idézi: Angelusz–Tardos 2003). Ez a példa jól illusztrálja a társadalmi tőke kollektív erőforrás jellegét, amit Coleman propagál.

Pogramadó tanulmányában James S. Coleman különleges érdeklődést mutatott (1988) az iránt a jelenség iránt, amikor a társadalmi tőke az emberi tőke megszerzésében és fejlesztésében mint alapvető erőforrás jelenik meg (különösképp a gyerekek családon és közösségen belüli oktatása és fejlesztése kontextusában). Amellett érvel, hogy a család szerkezetén belül kifejlődött kapcsolatok alkotják a család társadalmi tőkéjét. Ebben a kontextusban a társadalmi tőke több szerkezeti tényezőtől függően fog változni. Ragaszkodva ehhez a nézethez, a szülők háztartásban való fizikai jelenlététől vagy hiányától függően változik a figyelem mennyisége és minősége, amit a gyerek/gyerekek a családi körön belül a szülőktől és/vagy más felnőttektől kapnak, illetve családi szinten a gyerek/gyerekek és a szülők kapcsolata fogja meghatározni a társadalmi tőke milyenségét. Portela Maseda és Neira Gómez (2003) támogatja Coleman elméletét a családon belüli társadalmi tőkével kapcsolatban, és felvetik, hogy az emberi tőke egy nemzedékről csak akkor fog átöröklődni a következőre, ha a családon belüli társadalmi tőke szintje magas.

Putnam társadalmi tőke elmélete (Putnam et al. 1993, Putnam 1995, 2000) fontos kapcsolatban áll azzal a társadalmi kontextussal, amelyben megszületett. Két művében (Putnam et al. 1993; Putnam 2000) két különböző demokratikus rendszerben is bemutatja a társadalmi tőke keletkezését és működését: Olaszországban és az Egyesült Államokban. Mindkét esetben szoros összefüggést talál a jól működő társadalmi-politikai struktúra és a társadalmi tőke magasabb szintje között. Az ő elgondolásában a társadalmi tőke és a közjó fogalma rokonítható, a társadalmi tőke kifejeződik például a polgári erények társadalomban történő erős megjelenése által. A tudós a közösségi részvételt tekinti a társadalmi integráció legfontosabb elemének, és könyvében (2000) a tőketípus szintjének veszélyes mértékű visszaesésére figyelmeztet. Ez a visszaesés az ő olvasatában egyaránt veszélyezteti az amerikai demokráciát és az amerikai társadalom integráltságát. Állításait

több dimenzió mentén igyekszik bizonyítani és növelni közönsége elkötelezettségét a részvétel valamely formája mellett.

A Putnam által megfogalmazott társadalmi tőke elmélet egyik legtöbb vitát kiváltott dimenziója a demokratikus részvétellel kapcsolatos dimenzió. A társadalmi tőke szintjét erősítő részvétel formája lehet civil részvétel, azaz a közösségi életbe bekapcsolódás, illetve lehet a politikai életbe történő bekapcsolódást jelentő politikai részvétel is. Robert Putnam 1995-ben megjelent cikke és 2000-ben megjelent hasonló című könyve, a „Bowling Alone” összekötötte a részvétel ezen két jelentős dimenzióját. A szerző összefüggést feltételezett a közösségi részvétel hanyatlása és a politikai részvétel visszaesése között. Elmélete sok kritikát kapott (vö. Portes 1998) azon az alapon, hogy nem tudhatjuk, vajon a részvételi szintek visszaesése nem egy normális folyamat eredménye-e, illetve, hogy a magas szintű részvétel nem feltétlenül eredményez egészséges társadalmat.

Putnam gondolatmentéből egyértelműen következik a társadalmi tőke azon vonása, hogy a tőketípus szintje elméletileg korlátlan mértékben növelhető, és abból nem zárható ki senki, aki részt vesz a társadalmi életben. Más tőketípusok, így az anyagi tőke és az emberi tőke esetében például egyértelmű korlátokkal állunk szemben. A gazdaságban nincsen korlátlan értékű, mindenki számára egyenlően elérhető anyagi erőforrás, az emberi tőke fejlesztése pedig igen költséges és időigényes ráfordítással (tanulás, tapasztalatszerzés) lehetséges csupán. Ezekkel a nehezen növelhető és korlátozott mértékben hozzáférhető tőketípusokkal szemben a társadalmi tőke szintjét automatikusan növeli a használat, azaz a társadalmi életben való részvétel, valamint az interakciókon keresztül megszerzett és megadott bizalom. A használat által növelhető mértékű társadalmi tőke elméletileg minden ember számára elérhető lehet, hiszen mindenki számára lehetséges, hogy bebizonyítsa, méltó a bizalomra – természetesen az elfoglalt társadalmi pozícióiknak megfelelő mértékben (Cox 1995, 1998; Putnam 2000).

A társadalmi tőke dimenziói

A társadalmi tőke, mint erőforrás illetve összekötő kapocs nem csupán az egyének szintjén értelmezhető, illetve értelmezendő, hanem a közösségek, csoportok, networkök, azaz a társadalmi hálózatok különböző szintjein is. A társadalmi tőke magas szintje a közösségeken belül kooperációhoz vezet, és normák kialakulását eredményezi. Az így kialakult normákat különféle módokon nevezzük meg. Ezen normákra példa az úgy nevezett polgári erényeknek az egyének szintjén által elismert normákat nagyobb eséllyel jutnak lehetőségekhez a munka világának területén is.

A társadalmi tőke egyik legfontosabb eleme a bizalom dimenziója. A kölcsönös bizalom, azaz az emberek egymásba vetett bizalma minden fél számára előnyös lehet. A közbizalom egy normális társadalmi rend alapja kell, hogy legyen, nélküle nehezen képzelhető el a társadalmi élet. A gazdasági szervezetek és szereplők közötti bizalom pedig a globális világgazdaság működésének előfeltétele, a megléte pedig gazdasági növekedést eredményez. A társadalmi tőke szintjének esetleges csökkenése természetesen azonnal megmutatkozik mindhárom korábban említett bizalmi dimenzióban. Ha kiemeljük a gazdasági dimenziót, és arról szeretnénk egy fontos állítást tenni, Fukuyama írása (2007) alapján elmondhatjuk, hogy a társadalmi tőke szintjének csökkenése ebben a dimenzióban a

legtöbb esetben konkrét és megfogható anyagi veszteségekhez vezet. A társadalmi tőke magas szintjének megléte tehát elengedhetetlen a Magyarországon élő harmadik országbeliek társadalmi és munkaerő-piaci integrációja szempontjából. A bizalmi hálózatokba belépni képes személyek gazdasági sikereket érhetnek el, míg a belépni képtelenek kizáródnak azokból.

, illetve a közbizalomnak a társadalmi csoport szintjén történő kialakulása Európában és az Egyesült Államokban is. Egy erkölcsös, erényeken alapuló, bizalomra épülő társadalom esetében alapkövetelmény, hogy a tagjai is betartsák azokat az alapszabályokat, amelyeket a csoportjuk, illetve networkjük meghatározott, különben kizáródnak abból (Cox 1995; Putnam 2000). A társadalmi tőke közösség és közösségi norma képző dimenziója kiemelt fontosságú a harmadik országbeliek személyek magyar munkaerőpiacra jutása szempontjából, illetve a kedvezőtlen külső körülmények kezelése kapcsán. Azok a külföldiek, akik be tudnak lépni a társadalmi közösségekbe, illetve megismerik és adoptálják az azokat

Egy másik kulcsdimenzió az azonnali viszonzás reménye nélküli reciprocitás dimenziója. Ha reciprocitásról beszélünk, elsősorban a szimmetrikus reciprocitásra gondolhatunk. Magas szintű társadalmi tőke esetén a reciprocitás aktusa során a viszonzást nyújtó személy változhat, illetve a viszonzás ideje egy későbbi időpont lehet. Ahhoz, hogy munkát illetve állást szerezzenek, a harmadik országbeliek be kell, hogy kerüljenek ilyen jellegű reciprocitáson alapuló közösségekbe. A közösség lehet harmadik országbeliek által fenntartott, illetve a befogadó társadalom által fenntartott. Az első esetben nem olyan lényeges az interkulturális érintkezés a befogadó társadalommal, a másodikban azonban elkerülhetetlen.

A társadalmi tőke működésének alapvető feltétele a networkök kompaktsága, azaz a tagok összekapcsoltsága és egymás iránti szimpátián túlmutató elkötelezettsége. A laza, de kompakt hálózatok ígérnek a legtöbb és leghasznosabb társadalmi tőkét tagjaik számára. Azonban a túl erős elkötelezettséggel járó, erősen összekapcsolt, erős kapcsolatból álló hálózatok felemészthetik tagjaik energiáit. Ezen erős kapcsolatok ápolása sok időbe és sok ráfordításba kerül, és ezáltal hátrányba kerülhetnek az ilyen jellegű hálózatok tagjai a társadalmi életben. A társadalmi hálózat, melyben a társadalmi tőke termelődik, meg is határozza annak típusát. A harmadik országbeliek saját közösségei általában erős, személyes kapcsolatokon alapulnak. A befogadó társadalom közösségei között több a laza, kölcsönös előnyöket kínáló. A befogadó társadalmi közösségekbe való belépéshez azonban elengedhetetlen a nyelv és a kultúra legalább alacsony fokú ismerete, illetve a közösség interkulturális szempontú nyitottsága.

A társadalmi tőke magába foglalja a kapcsolatok, normák és értékek hálózatait a társadalmi cselekvők (egyének és szervezetek) között, ami hozzájárul a kölcsönös haszon megvalósításához. A különböző típusú társadalmi tőkéket általában sikerül beazonosítani a különböző típusú hálózatok jellemzői, normái és kötelezettségei alapján, illetve azon a kapcsolatok alapján, amelyek ezek közt a hálózatok közt fejlődnek, és a bizalom alapján, ami ezekből a kapcsolatokból ered. A kötelezettségek és elvárások hatásos és társadalmilag támogatott normái, például azok, amelyek egy közös cél irányába való törekvésre bátorítanak, önmagukban is erőteljes szerkezetű társadalmi tőkét képviselnek (Coleman 1988). A különböző szociális szerkezetek különböző szociális tetteket követelnek, ezért lehetnek különböző formái a társadalmi tőkének (Coleman 1988). Bizalmat, normákat, elvárásokat és kötelezettségeket határoznak meg a társadalmi szerkezeteken belül az egyén vagy a csoportszükségletek faktora és a rendelkezésre álló erőforrások alapján, amelyek a szükségletek kielégítéséről gondoskodnak. Ezen érvek sorában a „konszenzus” kifejezés hangsúlyozza az ilyesfajta megállapodások fontosságát az elvárások között, amelyeket különböző emberek felé támasztanak. Ez a képletes „konszenzus” azonban nem vonatkozik a harmadik országbeliekre, akiknek külön egyezséget kell kötniük minden esetben. Hiányzik a társadalmi támogatás a heterogén közösségek mögül, az egyes külföldi személyeknek sokkal többet kell dolgozni a bizalomra méltóság bebizonyításán.

A családi élet, a fizetett munka és a közösségi élet minden formája az ember életének a része. Hogy sikeres egyensúlyi helyzetet teremtsünk az élet különböző részei között, fontos, hogy időt és más forrásokat rendeljünk mindegyik területhez. Az egyensúly ilyesfajta elvesztése, azaz ha az emberek döntéseik során egy területet előnyben részesítenek egy másikkal szemben, gyenge közösségi tetteket és bevonódást implikálnak, vagy más esetben egyáltalán semmilyen. A társadalmi kapcsolatok és az emberek közti viszonyok, tapasztalatok

is részesei a közéleti és a magánéleti területek fejlődésének (Cox 1998), valamint a társadalmi tőke valamilyen formája megteremtését segítő eredményeknek. A harmadik országbeli állampolgárok esetében nem az egyensúly megbomlásáról, hanem annak hiányáról beszélhetünk. A teljesen új környezetbe belépett külföldiek meg kell, hogy teremtsék az amúgy társadalmi normákon alapuló egyensúlyt életükben. A felmerülő nehézségek azonban ezt korlátozhatják.

A társadalmi tőke több dimenziós fogalom, ezért nem könnyű vizsgálni, és nem is igazán lehet pontos definícióját adni. A harmadik országbeli személyek esetében különösen fontos azonban a pontos meghatározottság. Eva Cox (1995) elgondolása szerint fontos, hogy ne csak elérjünk egy bizonyos szintű társadalmi tőkét, hanem folyamatosan növelni is tudjuk annak mértékét. A társadalmi tőke megszerzését és növelését lehetővé kell tenni a harmadik országbeli állampolgároknak is, a sikeres munkaerőpiaci integrációjuk érdekében. Cox szerint a következő elemek a leglényegesebbek a társadalmi tőke szempontjából:

1. bizalom, önbizalom, interperszonális bizalom, bizalom a kormányban és az intézményekben;
2. reciprocitás;
3. tolerancia és különbözőség;
4. részvétel és együttműködés;
5. valahová tartozás;
6. vita és megkérdőjelezés;
7. saját és mások értékeinek erősítése, fokozása;
8. szociális adottságok, lehetőségek.

Kategóriánként vizsgálva egyértelműnek tűnik, hogy a társadalmi tőke megszerzése és sikeres növelése szempontjából a hazánkban élő harmadik országbeli állampolgárok nehezebb helyzetben vannak, mint a többséghez tartozó állampolgárok. Stone (2001) azt mondja, hogy a társadalmi hálózatok a társadalmi tőke strukturális elemét képezik. Ezekben a hálózatokban megtalálhatók a kölcsönösség és bizalom normái, amelyek mind a társadalmi tőke kulcsdimenziói. Ezeknek a hálózatoknak a külföldiekre való kiterjesztése lehet a kulcs a munkaerőpiaci integrációjuk elősegítéséhez.

Szolidaritás – reciprocitás azonnali viszonzás nélkül

A szolidaritás fogalma magába foglalja az Emile Durkheim (1893/1986) által mechanikus (tradicionális társadalmakra jellemző), illetve organikus (modern társadalomra jellemző) szolidaritásnak nevezett koncepciókat. Utasi Ágnes a társadalmi integráció jelenségét vizsgálja a szolidaritás-elméletek segítségével. A modernitás keretei között a társadalmi integráltságot tekinti ideális állapotnak. A szolidaritást kiemelkedően fontosnak gondolja a társadalmi integráció megteremtődése szempontjából. Olvasatában a társadalmi integráció két módon képződhet. Létrejöhet például értékek hasonlósága alapján, mely esetben a szükséges társadalmi kohéziót az érték hasonlóság teremti meg. Másik lehetséges képződési helye a hatalmi – gazdasági – munkamegosztási viszonyokból származó érdekek – ebben az esetben a kohéziót az érdekegyezés szolgáltatja. Álláspontja szerint a társadalmi integráció a gyakorlatban a szolidaritás-akciókon keresztül működik. Két típusú motivációt feltételez a szolidaritás mögött, melyek közül az egyik érték, a másik érdek alapú, azonban a konkrét cselekedetek mögötti motivációk általában a kettő keveredéséből tevődnek össze. A modern társadalmakban is fontosnak gondolja a családi kapcsolatok szerepét a társadalmi integráció megteremtésében (Utasi 2002a, 2002b).

Véleményünk szerint a társadalmi tőke elmélet kiemelt jelentőségű a társadalmi integráció, illetve a társadalmi hálózatok működésének magyarázata szempontjából a harmadik országbeli állampolgáros munkaerőpiaci integráltsága esetében.

Társadalmi hálózatok

A társadalmi hálózatok a társadalmi tőke keletkezési és egyúttal felhasználási helyei. A társadalmi hálózatok nélkül nem képződne társadalmi tőke. Stone (2001) szerint a társadalmi kapcsolat hálózatok a társadalmi tőke alapvető szerkezeti elemei, és a bizalom és a kölcsönösség normái jellemzik őket. A szociális hálózatok számos típusa létezik, s ezek méret, kapacitás, helyzet, struktúra és a magukban foglalt kapcsolatok természete szerint változhatnak. A hálózatok jellemzői hatnak az általuk megtermelt társadalmi tőke szintjére és típusaira (Stone–Hughes 2002.).

Stone (2001), valamint Stone és Hughes (2002) a társadalmi hálózatok használatát javasolják a társadalmi tőke mérésére, ahol az adott szociális hálózat normáit és jellemzőit is figyelembe kell venni. Ebben a megközelítésben a társadalmi hálózatok lehetnek informálisak (azok a hálózatok, amelyek családi, baráti és szomszédi kapcsolatokon alapulnak) és formálisak (azok a hálózatok, amelyek nem-csoport és csoportalapú kapcsolatokon, illetve önkéntes társaságokon és intézményeken alapulnak).

A harmadik országbeli hazánkban élők szempontjából jelentősebbek az informális hálózatok, ám néhány formális szervezet is segíti az integrációjukat. Fontos társadalmi érdek lenne az informális hálózatok formalizálása és kiterjesztése, a létező formális hálózatok megerősítésével együtt.

Család és barátok

Coleman (1988) azt mondja, hogy az egyének azért teremtenek társadalmi tőkét, mert azt hiszik, hogy a társadalmi csoportokkal és hálózatokkal megkönnyítik a kollektív cselekvést, és ezáltal maximalizálják egyéni potenciáljukat és lehetőségeiket. Ebben a kontextusban Coleman feltárja a társadalmi tőke szerepét mint forrást a gyerekek családon és közösségen belüli oktatásához és fejlesztéséhez. Vitatja, hogy a családon belül kifejlődött kapcsolatok alakítanák a család társadalmi tőkéjét. A háztartásban a szülők fizikai jelenléte, a gyermek szülőktől kapott figyelmének mennyisége és minősége, valamint a gyermek és a szülők közti kapcsolat erőssége fogja meghatározni a társadalmi tőke természetét családi szinten.

Stone és Hughes (2002) érvel amellett, hogy a társadalmi tőke egyik fontos megjelenési helye a családon belül kellene, hogy legyen. Stone (2001) leírja, hogy a gyerekek közti kapcsolat és a kapcsolatok különböző rendjei, amikor a szülők távol vannak a háztartástól, csak pótlólagos mérőeszköze lehet a családon belüli társadalmi tőkének. Ezt követve Weiss (1996) vitatja, hogy a családon belül létezhetnek különböző összekapcsoltságok, amelyek a személyek közötti társadalmi távolságot és az elérési utak számát határozzák meg. Ezek az összekapcsoltságok a szerkezettől (egyedül álló szülő vs. mindkét szülő), az erőttől (szoros vs. gyenge kapcsolat) és a családtagok polgári elkötelezettségétől függhetnek. Weiss nézőpontjából a családi kapcsolatok tradicionálisan segítik a bizalom nagyobb szintű fejlődését és a társadalmi tőke szélesebb körben való elterjesztését.

Azok a kapcsolatok, amelyek a családon belül jöttek létre és fejlődtek ki, meghatározó szerepet játszanak a mások iránti bizalom, a reciprocitás és az átváltás normáinak kialakulásában és ezért a társadalmi tőke növelésében is (vö. Utasi 2002b, 2008).

A családon belül alakulnak ki az első ún. „erős kötések” (Granovetter 1973), amelyek az egyén közvetlen kapcsolataival kötődnek, így a családtagokkal és barátokkal, fenntartásuk pedig sok energiát emészt fel. Az ilyen jellegű kapcsolatok fontosak és hasznosak, ám fenntartásuk költséges, míg a felszínesebb kapcsolatok gyenge kötései nem igényelnek nagy energia-befektetést a fenntartásukhoz, és szintén hasznosak lehetnek tulajdonosaik számára. A társadalmi tőke elmélet felhasználásával elmondható, hogy a gyenge kötések akkor hozhatnak pozitív hatásokat birtokosaik számára, ha a társadalomban a bizalom szintje magas, és ezáltal a hálózatokon keresztül működő szolidaritás és reciprocitás nagymértékben kiterjeszhető, a veszteségtől való félelem érzése nélkül.

A család szerepe célcsoportunk estében kétrétű: amennyiben teljes család együtt költözik hazánkba, az általa termelt társadalmi tőke munkaerőpiaci integráció szempontjából nem feltétlenül jelentős, hacsak az érintett személyek nem a családi vállalkozásban dolgoznak. A hazánkban létrejött vegyes családok munkaerőpiaci integráció szempontjából jelentősebb lehet, amennyiben ahhoz hozzácsatolódik a családtagok kapcsolatrendszer is.

Önkéntes szervezetek

Az önkéntes szervezetekben való részvétel igen komoly szerepet játszik a társadalmi kapcsolatok alakulásában. Putnam (2000) az amerikai közösségi élet visszaesésének illusztrálására az önkéntes szervezeti szféra statisztikáit is felhasználta. Egy másik észak-amerikai szerző, Robert Bellah (1998) szerint az önkéntes szervezeti részvétel nem jog,

hanem kötelesség a társadalom pozitív irányba történő fejlesztése érdekében. Az önkéntesség véleménye szerint része az amerikai életformának, és hozzájárul a társadalom egészségességéhez. Szerinte az önkéntes szervezeti részvételben komoly meghatározó a szocializáció, és kiemelkedő a vallás szerepe.

Eastis (1998) azt mondja, hogy az önkéntes szervezetek változatosak, ezért különböző jellemvonásokkal (úgy mint a tagok háttere, célok, képességek stb.) és különböző struktúrákkal bírnak, melyek mindegyike kihat szociális interakciójukra és a társadalmi tőkéjük termelésére.

Magyarországon az önkéntes szervezetekről elmondható, hogy a magánszemélyek által alapított egyesületek és alapítványok jelentős szerepet játszanak a társadalom életében. A rendszerváltás után a szervezetek számának növekedése nagymértékű volt, napjainkra azonban beállt évi 3–4 százalékos szintre. Az önkéntesség fogalma a magyar civil társadalom esetében is a társadalmi tőke elmélettel hozható kapcsolatba (Bartal 2005). Az önkéntesség aránya hazánkban a 2007-es EUROBAROMETER kutatás¹⁵ eredményei alapján 17%. Ugyanez az arány az EU 27 átlagában 33%. A magyar adat a volt szocialista országok között átlagosnak tekinthető, ám a felzárkózás a magasabb nyugati átlaghoz fontos tényező lesz a pozitív társadalmi átalakulás folyamatában. A harmadik országbeli polgárok magyarországi önkéntes aktivitása kutatásunk tanulsága szerint elmarad az országos átlagtól. Az integrálatlanság, a társadalmi hálózatokból kimaradás ezen a mutatón keresztül is lemérhető. Az önkéntesség növelése ezen réteg körében hozzájárulhatna kompaktabb networkök, így a sikeresebb munkaerőpiaci integráció eléréséhez.

Az önkéntes szervezetek támogatása az Európai Unió számára is fontos cél. 2011-et ennek fényében 10 évvel az Önkéntesség Nemzetközi Éve után az Önkéntesség Európai Évének nyilvánította az Európai Bizottság¹⁶. A közösség is felismerte az önkéntesség pozitív szerepét a társadalmi tőke és a területi kötődés erősödésében. Az önkéntes szervezetek összekapcsolt társadalmi hálózataival átszótt Európa létrejötté fontos az európai integráció jövője szempontjából. Véleményünk szerint bármilyen önkéntes társuláshoz való tartozás alapeleme a társadalmi tőke fejlődésének. Ez fokozottan igaz célcsoportunkra, akiknek társadalmi tőkéjük növelése és társadalmi integrációjuk erősítése kell, hogy a legfontosabb céljuk legyen, munkaerőpiaci integrációjuk elérése érdekében.

¹⁵ Európai társadalmi valóság, 273. speciális Eurobarométer, 66.3.

¹⁶ <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P6-TA-2008-0389+0+DOC+XML+V0//HU>

A társadalmi tőke negatív aspektusai

Ahogy arra már korábban rámutattunk, a társadalmi tőke nem egy-, hanem többdimenziós jelenség. Ezek közül néhány dimenzió vitathatatlanul növelheti a társadalmi egyenlőtlenséget. Portes (1998, 2. o.) úgy fogalmaz: „...[a társadalmi tőke] fogalma a társas hajlam pozitív következményeire fókuszál, miközben félreteszi a kevésbé vonzó velejárókat.” Amíg a kollektíván belüli normák és hálózatok erősítetik a hasznot hozó tevékenységeket, addig korlátozzák is azokat, ezért káros hatásai lehetnek (Coleman 1988; Grootaert 1998; Portes 1998). A bizalmatlanság és az előítéletek következményeként a diszkrimináció és a szegregáció a merev és szigorú szociális kötelékből eredeztethetők, amelyek akadályozzák az integrációt, különösképp a vertikálisan strukturált közösségi hálózatokban. A normák és a szociális kapcsolatok (amelyek kooperációra jogosítják fel a tagokat, hogy hasznot hozzanak, illetve profitáljanak a tetteikkel) ugyanazok, amelyek kizárják a kívülállót ebből a hasznból (Portes 1998; Portes–Landolt 1996), erőltetik a potenciális produktív interakciókat, ezáltal komoly konfliktusokat okoznak (Grootaert–Van Bastealer 2002). A szervezett bűnözés és az utcai bandák esetében az erőszak és a bűnözői magatartás nagy értéket képvisel, és a bűnszervezetek, akik egymáshoz nagyon lojálisak, még jutalmazták is – ez a társadalmi tőke perverz formája (Weiss 1996). A társadalmi tőke méltányosságot teremt, amikor egyetemes forrássá lesz, s nem csak néhány kizárólagos, privilegizált csoport vagyona (Grootaert 1998).

Néhány esetben a közösségre jellemző apátia lehet a normája egy szűk csoportnak vagy hálózatnak. Ez az apátia hozzájárulhat ahhoz, hogy csökkenjen a szolidaritás mértéke a közösség tagjai között, a viszonyokból pedig eltűnjön a reciprocitás és a tolerancia. Ekkor a társadalmi tőke egy dimenziója meggátolhatja egy vagy több másik dimenzió kialakulását (Weiss 1996). Ilyen jellegű hatásai lehetnek bizonyos szubkultúráknak, amelyek a „normális” társadalmi rendet tekintik elvetendőnek, és attól próbálnak eltérően viselkedni.

A társadalmi tőke árnyoldala tehát igen komoly jelenség. Nem mehetünk el szó nélkül a társadalmi tőke negatív aspektusai mellett: a társadalmi hálózatokban és folyamatokban részt venni kiemelt fontosságú. A társadalmi hálózatokból kirekesztődött emberek a fizikai lét peremén, hajléktalanként tengetik mindennapjaikat (Nagy 2004). Fokozottan veszélyezteti ez a hazánkban tartózkodó harmadik országbeli külföldiek egy részét, akik nem tudnak részt venni a társadalmi életben, ezáltal nem tudnak társadalmi tőkéhez jutni és azt növelni. A kirekesztődés veszélye ezért esetükben fokozottan fennáll.

Összegzés

Kutatási projektünk a harmadik országok azon állampolgárainak munkaerőpiaci integrációját kívánta segíteni illetve vizsgálni, akik három hónapot meghaladó tartózkodási jogcímmel rendelkeztek, és jogszerűen tartózkodtak a Magyar Köztársaság területén.

Az Integrációs Alap személyi hatálya alá tartozó állampolgárok közül projektünk közvetlen célcsoportja a Dél-Alföldi Régióban tartózkodó harmadik országokból (különös tekintettel a Szerbia, Koszovó és Bosznia területéről) érkezettek, valamint az őket foglalkoztató, foglalkoztatni szándékozó cégek. Kutatásunk szempontjából fontos megjegyezni, hogy elkerülhetetlenné vált a Budapestre utazás illetve fővárosi interjúzás a helyben történő kapcsolatfelvételi nehézségek miatt. Magyarország centralizáltsága ebben a tekintetben is megmutatkozott. Ez azonban előnyként is felfogható: a kutatás módszertana illetve jellege miatt adatai nem kizárólag a Dél-Alföldi Régió tekintetében bírnak érvényességgel, hanem az egész országra vonatkoztatva. A tipikus esetek kiválasztásával és elemzésével pontos adatokat nyerhettünk nem csak egy régió, hanem a teljes magyar munkaerőpiaci helyzettel kapcsolatban is.

A migráns kapcsolathálók (mint potenciális kapcsolati tőke) és a rajtuk keresztül áramló információ és segítség (mint mobilizált kapcsolati tőke) a migráció kumulatív okságának az alapját jelentik. Kevés olyan esetről számolnak be a különböző tanulmányok ahol a pusztán gazdasági, anyagi dimenziók mentén ne szerepelt volna valamely egyéb, általában érzelmi kötődésen alapuló motivációs ok.

Magyarországon belül a Dél-Alföldi régióban (kiemelten a régióközpontban, Szegeden) túlnyomórészt a szerb bevándorlók vannak többségben, többek között a határ közelsége miatt. A régió keleti részeiben a román határ menti részekben a várt tömeges bevándorlási hullám elmaradt. Románia Európai Unió csatlakozása után a román lakosság mobil része nem „állt meg” Magyarországon, hanem tovább vándorolt vagy az ország gazdaságilag fejlettebb részei felé, vagy egyéb EU-s országokba.

Az ázsiaiak főként magánvállalkozókként helyezkednek el, többnyire vendéglátó-ipari tevékenységet végeznek, illetve kereskedelmi tevékenységet folytatnak. Számukra a nyelvi nehézségek is több konfliktushoz vezetnek, illetve a magyar alkalmazottak felvételével igyekeznek áthidalni ezt a kulturális különbséget. Bár a bevándorlás gazdaságra gyakorolt hatása inkább pozitívnak mondható, a magyar lakosság jelentős része idegenellenes a tanulmányok szerint. Ez több okból adódhat, jelentős szerepet játszik itt a rendszerváltás után bekövetkezett privatizációs hullámban a külföldi tőkének jelentős felhasználása.

Általánosnak tekinthető, hogy a munkáltatók szinte minden harmadik országbeli polgár esetében szakemberhez – általában a könyvelőjükhöz, ritkább esetben jogászhoz vagy az illetékes munkaügyi központhoz - fordultak segítségért a foglalkoztatás jogi hátterének áttekintéséhez.

A kutatás hipotézisei a következők voltak:

1. A gazdasági válság fokozottabban hat a harmadik országokból érkezetekre, alacsonyabb munkaerőpiaci integrációs fokuk miatt könnyebben elveszíthetik állásaikat.
2. A gazdasági válság hatásai erősebben érintik a harmadik országokból érkezeteket, mivel nem részei nagy szolidaritási hálózatoknak, mint a hazai munkavállalók.
3. A munkáltatók hamarabb válnak meg a harmadik országokból érkezett munkavállalóiktól, mint hazai társaiktól.
4. A harmadik országokból érkezett munkavállalókkal kapcsolatos interkulturális ismeretek és tapasztalatok átadásának hatására a munkáltatók a harmadik országokból érkezetek munkahelyeit nagyobb eséllyel megőrizhetik.

Hipotézisünk első (1.) pontját, miszerint a gazdasági válság fokozottabban hat a harmadik országokból érkezetekre, akik alacsonyabb munkaerőpiaci integrációs fokuk miatt könnyebben elveszíthetik állásaikat, részben igaznak találtuk. A kifejezetten kvalifikált, magas képzettségű emberek esetében a gazdasági válság által okozott munkaerőpiaci válság hatásai alig voltak érezhetőek. kutatási eredményeink szerint a magas képzettség, speciális tudás és munkahely birtokában lévőknek kevés a félnivalója. Az ő társadalmi tőke szintjük, amely meghatározza integráltságukat, általában magasabb az átlagnál. Ezen tőkének egy része személyes, más része szakmai kapcsolatrendszerüknek köszönhető.

A magyar nyelv ismerete nélkül az elhelyezkedés csak magasabb értelmiségi munkakörökben lehetséges, hiszen nagyobb általánosságban elmondható, hogy csak ezeken a szinteken lehetséges a közvetítő nyelven folytatott kommunikáció. A lekérdezettek válasza is ezt tükrözik, hiszen többnyire, néhány évnyi itt tartózkodás után megtanulták a nyelvet. Angol nyelven kommunikálni tudók még így is előnyt élveznek azokhoz képest, akik valamely Európai Unión kívüli országból érkeztek hazánkba, és csak saját anyanyelvüket beszélik.

A foglalkoztatók fontos szempontként említették interjúikban, hogy az alkalmazásról való döntésük során pozitív szempont a személyes network-be való beágyazottság, az ajánlások, referenciák megléte. Ezeknek hiánya azonban bizalmatlansághoz, illetve elutasításhoz vezetett.

A megkérdezett munkavállalók vélekedése szerint a magyarországi munkaerőpiac helyzete nagyon megnehezíti a harmadik országból érkezett álláskeresők elhelyezkedését. A gazdasági válság hatása Magyarországon is egyértelműen érezhető, de már a válság előtt is diszkriminálnak tekintették magukat a célcsoport tagjai.

Az adatközlők véleménye szerint túl bonyolult a foglalkoztatást övező magyar jogi szabályozás. Többen bevándorlási ügyekkel foglalkozó ügyvédi iroda segítségét kérték tartózkodási engedélyük megszerzéséhez, hiszen még a magyar nyelvtudással rendelkezők számára is gondot okozott a jogi szaknyelv dekódolása. Ketten említették a Menedék

Egyesületet, mint olyan szervezetet, amelyről hallottak és az információk anyagaikat igénybe is vették a hazánkban történő letelepedés és munkavállalás során.

Kevésbé hatott a gazdasági válság a saját családi vállalkozásban dolgozókra illetve a 10 évnél régebben hazánkban élőkre, akik magasabb fokú társadalmi integrációjuknak illetve zárt hálózatuknak köszönhetően képesek dacolni a válsággal. Ők vállalkozásuk során általában kihasználják a származási- és a célországban felhalmozott társadalmi tőkéjüket, illetve az ott szerzett kompetenciákat, helyismeretüket - felismerve például a piaci réseket.

A frissen hazánkban letelepedettek és az alacsonyabb végzettségűek esetében azonban hipotézisünk beigazolódott. Akik még kevésbé beszélik a nyelvet, illetve nem rendelkeznek kapcsolatokkal vagy megfelelő képzettséggel fokozottan vannak kitéve a gazdasági válság hatásainak. Állást szerezni ezekkel a paraméterekkel nagy mértékben megnehezedett, mint ahogy a meglévő állások megtartása is.

A stabil státuszt nem találó munkavállaló adatközlők alkalmi munkából tartják fenn magukat. Több fókuszcsoportban megemlítették, hogy a kiskönyves rendszernél nem szembesülnek a vállalkozók azzal, hogy külföldiek, hiszen nagyon egyszerű a rendszer, ugyanúgy kell eljárni velük szemben, mint a magyar állampolgárokkal.

A hipotézis értelmezését egyrészt a munkavállalókkal illetve a munkáltatókkal készült interjúkra, illetve a fókuszcsoportos beszélgetésekre alapozzuk, amelyeknek a keretében egyértelműen kibontakozott a hazánkban tartózkodásbeli, végzettségbeli és családi vállalkozásban dolgozói törésvonal. Azért beszélhetünk törésvonalakról ezen tényezők esetében, mivel meglétük másik hipotézis elemeknél is beigazolódott. További törésvonalaként a magyar, illetve angol nyelvtudást említhetjük meg.

Hipotézisünk második (2.) részét, miszerint a gazdasági válság hatásai erősebben érintik a harmadik országokból érkezetteket, mivel nem részei nagy szolidaritási hálózatoknak, mint a hazai munkavállalók, az első ponthoz hasonlóan szintén részben igaznak találtuk.

A korábban említett törésvonalak ebben az esetben is megállják a helyüket: akik régebb óta tartózkodnak hazánkban, nagyobb eséllyel tagjai nagy szolidaritási hálózatoknak, amelyek védelmet nyújthatnak számukra a válság hatásaival szemben. A magasabb végzettségűek esetében is fennáll egyféle szolidaritási hálózatbeli védettség, amely egyfelől a munkatársak és a vezetők által alkotott hálózat, illetve a munkavégzés esetenként nemzetközi jellege miatt feltételezhető. A munkáltatók általában ragaszkodnak a magasan kvalifikált, tapasztalatokkal rendelkező külföldi munkavállalóhoz, akiknek a feladatát sok esetben nehéz lenne magyar kollégáknak delegálni. A saját családi vállalkozásokban dolgozók esetében a rokoni szálak és az erős kapcsolatok azok, amelyek szolidaritási kapcsolatokat jelentettek, és megóvták az érintetteket a válságtól. A nyelvtudás fontosságát ebben az esetben is megemlíthetjük, hiszen a határon túli magyar harmadik országbeli állampolgárok esetében a megfelelő nyelvtudás biztosította, hogy hozzáfértek az informális társadalmi hálózatokhoz amely által társadalmi tőkéhez juthattak. Az így megszerzett társadalmi tőke segítette őket a válság első részének átvészelésében.

Az adatközlők jelentős részének vannak magyar barátai, akikkel rendszeresen tartják a kapcsolatot a privát életben is, nem csak a munkahelyre korlátozódva. A várakozásoknak megfelelően arról számoltak be, hogy minél jobb a magyar nyelvtudása egy bevándorlónak, annál több magyar állampolgárságú, nemzetiségű személlyel van kapcsolata. A jó nyelvtudás

tehát meggátolhatja a társadalmi hálózatokon kívül rekedést és így az esetleges állásvesztést.

A célcsoport tagjaival készített interjúkból valamint fókuszcsoportos beszélgetésekből kiderült, hogy a harmadik országbeli állampolgárok úgy vélik, a Magyarországon a szükséges papírok – néha korántsem egyszerű – beszerzését követően a magyar állampolgárokhoz hasonló esélyekkel rendelkeznek a munkaerőpiacon. Sőt, a kvalifikált, több nyelvet beszélő munkaerő gyakran előnyként éli meg a nem-magyar nemzetiségét. Ők az erős szolidaritási hálózatok alapján tehát védve vannak, azonban az, akinek nem adatik meg ez a lehetőség, mindenképpen rosszabb helyzetben van.

Hipotézisünk harmadik (3.) részét, miszerint a munkáltatók hamarabb válnak meg a harmadik országokból érkezett munkavállalóiktól, mint hazai társaiktól a már említett törésvonalak figyelembe vételével elvetettük. A magasan kvalifikált hazánkban élő külföldiek képesek megőrizni állásaikat. A régebb óta hazánkban élők nagyobb eséllyel tudják megőrizni munkájukat, mint a frissebben érkezettek. A munkáltatók egyértelműen kiemelték a speciális képzettség és tapasztalat fontosságát. A nagyobb társadalmi integrációs fokkal rendelkezők szintén nagyobb eséllyel tartják meg állásukat kapcsolati rendszerük miatt. A családi vállalkozások esetében ritkák az elbocsátások. A nyelvtudás szintén megnöveli a munkahely megőrzésének esélyét, melyet egybehangzóan állítanak a munkavállalók és munkáltatók. Abban az esetben, ha a munkavállaló beszéli a magyar nyelvet, vagy az egyéb munkanyelvet, illetve egyedi speciális tudással rendelkezik, akkor természetesen nagyobb hajlandóságot mutatnak a munkaadók a megtartására.

Interjúkban több foglalkoztató beszámolt arról, hogy mivel ez nem tipikus foglalkoztatási helyzet, a munkavállaló alkalmazása kezdetén nehézségként élték meg, túlszabályozottnak tekintették a szituációt, ha azonban bebizonyosodott, hogy megfelelő személyt találtak a munkakör betöltésére, akkor már vállalhatónak érezték a bürokratikus terheket.

Hipotézisünk negyedik (4.) részét, miszerint a harmadik országokból érkezett munkavállalókkal kapcsolatos interkulturális ismeretek és tapasztalatok átadásának hatására a munkáltatók a harmadik országokból érkezettek munkahelyeit nagyobb eséllyel megőrizhetik – mint ha ezen információk átadása nem történt volna meg –, igaznak találtuk. Az interkulturális ismeretek hozzájárulnak a tolerancia elmélyüléséhez és az összetartozás érzésének és integráció folyamatának megkezdéséhez.

A magyar kultúra értékeinek megismeréséről a megkérdezettek pozitívan nyilatkoztak, többen elmondták, hogy kifejezetten érdekesnek tartják a művészetet és a magyar irodalmat – amit azonban többen angolul fogyasztanak. Ez a motívum fontos a munkahegyi integráltság, a kollegákkal és a főnökkel való viszony szempontjából. Saját kultúrájuk megismertetése is fontos kell, hogy legyen a bevándorlók számára, mivel ezáltal teremtődik meg az interkulturális párbeszéd és kommunikáció lehetősége, amely a kölcsönös megértéshez vezethet el.

Összességében hipotéziseink vizsgálata azt a tényt támasztotta alá, hogy a legfontosabb, hogy segítenünk kell a hazánkba érkező külföldiek társadalmi tőkéhez jutását. A magasan kvalifikált és tapasztalattal rendelkező külföldiek kiinduló társadalmi tőke szintje magas. A régebben itt lévők és családi vállalkozásban dolgozók mindenképpen bizonyos fokú társadalmi tőkéhez juthatnak. A magyar (vagy esetleg angol) nyelven beszélők képesek részt venni a közösségi életben. Azonban a folyamatot nem szabad kontrollálatlanul hagyni, érdemes lenne bizonyos lépéseket tenni az oktatás és felnőttoktatás, illetve informális és formális közösségi élet területein a hazánkban élő harmadik országbeli állampolgárok társadalmi és munkaerőpiaci integrációja érdekében. Azok, akik nem rendelkeznek szakképzettséggel, nyelvismerettel és kapcsolatokkal, nagy eséllyel kizáródnak a munkaerőpiac területéről is. Azok, akik rendelkeznek az előbbiekkal, képesek voltak „válságálló” munkahelyek kialakítására, munkahelyeik megőrzésére, ami sikeresebb társadalmi integrációjuknak is az egyik legfontosabb indikátora.

Irodalom

Bartal, Anna Mária (2005). Nonprofit elméletek, modellek, trendek. Budapest, Századvég Kiadó

Bellah, R. (1998). Community Properly Understood: A Defense of 'Democratic Communitarianism'. In A. Etzioni (szerk.), The Essential Communitarian Reader . Lanham, Maryland, Rowman & Littlefield Publishers.

Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal: Statisztikai kiadványfüzet (2004-2008.)forrás: <http://www.bmbah.hu/statisztikak.php>

Bradshaw, Y. – Wallace, M. (1991). Informing Generality and Explaining Uniqueness: The Place of Case Studies in Comparative Research. International Journal of Comparative Sociology, 32(1)

Brehm, J. – Rahn, W. (1997). „Individual level evidence for the causes and consequences of social capital.” American journal of political science

Coleman, J. S. (1988). „Social Capital in the Creation of Human Capital.” The American Journal of Sociology

Coleman, J. S. (1990). Foundations of Social Theory. Cambridge, MA.: Belknap Press of Harvard University Press.

Cox, E. (1995). A Truly Civil Society. Sydney, ABC Books.

Cox, E. (1998). Measuring Social Capital As Part of Progress and Well-Being. Measuring Progress. Is Life Getting Better? R. Eckersley. Collingwood, Victoria, CSIRO Publishing

Cox, E. (2007). „The Functional Value of Social Capital.” Australian Journal of Social Issues

Dr. Gábrity Molnár Irén: A szerbiai emigráció fél évszázada elhangzott: „Határtalan határok,, Jubileumi Nemzetközi Földrajzi Konferencia, Dobogókő, 2008. október 26-27.

Dövényi, Z. (2006). A Magyarországot érintő nemzetközi vándorlás területi jellemzői. Bevándorlás Magyarországra. P. P. Tóth. Budapest, Lucidus Kiadó: 121-147.

Durkheim, E. (1986). A társadalmi tények magyarázatához. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.

Eastis, C. M. (1998). „Organizational Diversity and the Production of Social Capital: One of These Groups Is Not Like the Other.” American Behavioral Scientist

Edwards, B. és Foley, M. W. (1998). Civil Society and Social Capital Beyond Putnam. American Behavioral Scientist,

Esser, Hartmut (2008) The two meanings of social capital. In: Castiglione, D. – Van Derh, J. W. (2008) The Handbook of social capital. Oxford, Oxford University Press.

Faragó, L. (2005). A Jövöalkotás Társadalom-Technikája. Budapest-Pécs: Dialóg Campus Kiadó.

Field, J. (2003). Social Capital. London and New York, Routledge.

Fuchs, E., L. Minnite, et al. (1998). Political Capital and Political Participation. New York, Columbia University. School of International and Public Affairs.

Fukuyama, F. (2007). Bizalom. Budapest, Európa.

Gödri Irén (2005): Nők és férfiak a migrációs folyamat különböző szakaszaiban. A magyarországi bevándorlás a nemek perspektívájából. In: Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről. 2005 Szerk: Nagy Ildikó, Pongrácz Tiborné, Tóth István György. Budapest, TÁRKI, Ifjúsági, Családügyi, Szociális és Esélyegyenlőségi Minisztérium

Granovetter, M. S. (1973). „The Strength of Weak Ties.” American Journal of Sociology

Grootaert, C. – T. Van Bastelaer (2002). The Role of Social Capital in Development: An Empirical Assessment, Cambridge University Press.

Grootaert, C. (1998). Social Capital: The Missing Link? Unpublished Working Paper The World Bank.

Hajduk Annamária (2008): Esély vagy veszély? Bevándorlás Magyarországra A magyarok bevándorlással kapcsolatos attitűdjei c. fejezet. Demos Magyarország, 2008. november

Hanifan, L. (1916). The rural school community centre. Annals of the American Academy of Political and Social Science, 67, 130–138.

Hárs Ágnes(2001): Népeségmozgások Magyarországon a XXI. század küszöbén In: Lukács Éva – Király Miklós szerk.: Migráció és Európai Unió. Budapest

Hárs Ágnes: Csatlakozás és csatlakozás a magyar munkaerőpiac és a migráció In.: Társadalmi Riport 2008

Heinz Frigyes: Kelet-Nyugati migráció a kibővített EU-ban In: Az elemző 2006/2 (4. szám)

Jacobs, J. (1961). The Death and Life of Great American Cities. New York, Random.

Kiss Ferenc (2006): A külföldiek magyarországi foglalkoztatásának gyakorlatából. In: Humánpolitikai Szemle 2006/17 (11)

Kováts András: Szociálpolitika és migráció In Sik Endre–Tóth Judit (szerk.): Átmenetek. MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest, 1999

Letenyei László – Nagy Gábor Dániel (2007) Rugalmas kérdőív. In: Szociológiai Szemle 2007. 1-2. szám.

Lőcsei Hajnalka: A gazdasági válság földrajza MKIK Gazdaság- és Vállalkozáselemző Intézet 2009. május 4. forrás: www.gvi.hu

Meleg Attila – Kovács Éva (2008): Nemek szerint tagolt térben. A bevándorló nők vándorlásának típusai, okai és formái nyolc európai országban In: Demográfia 2008/ 2-3. szám

Mózes István (2007): A külföldi állampolgárok foglalkoztatásával kapcsolatos változások tapasztalatai Komárom-Esztergom megyében. In: Munkügyi Szemle 2007

MTA Földrajztudományi Kutatóintézet: Migráció és feketemunka Európában Panta Rhei Társadalomkutató Bt., kutatásvezető: Juhász Judit

Nagy, Terézia (2004). Kapcsolatháló elemzés egy szegedi hajléktalan csoportban. In: Pászka, Imre (szerk.) A látóhatár mögött. Belvedere, Szeged.

Onyx, J. – Bullen, P. (2000). Measuring social capital in five communities. The Journal of Applied Behavioral Science.

Orbán, A. – Szántó, Z. (2005). Társadalmi tőke. Erdélyi Társadalom, 3(2), 55–70.

Póczik Szilveszter (2006): Nemzetközi migráció, kisebbségek, társadalmi kockázatok és megoldások. In: Polgári Szemle. 2006. december – 2. évfolyam, 12. szám 14–36. o. Kisebbségkutatás 2005/63. SZÁM

Portela Maseda, M. – Neira Gómez, I. (2003). Capital social: las relaciones sociales afectan al desarrollo. documento incluido dentro de la Biblioteca Digital de la Iniciativa Interamericana de Capital Social, Ética y Desarrollo.

Portes, Alejandro - Böröcz József: Kesorú kenyér: a munkaerő nemzetközi migrációjának szociológiai problémái című tanulmány alapján. In: Sík endre (szerk.): A migráció szociológiája. Budapest, SZCSM

Portes, A. – Landolt, P. (1996). The downside of social capital. The American Prospect,

Portes, A. – Sensenbrenner, J. (1993) Embeddedness and Immigration: Notes on the Social Determinant of Economic action. The American Journal of sociology,

Portes, A. (1998). Social Capital: Its Origins and Applications in Modern Sociology. Annual Review of Sociology,

- Portes, A. (2000). The Two Meanings of Social Capital. *Sociological Forum*,
- Putnam (2000) *Bowling alone: the collapse and revival of American community*. New York, Simon and Shuchter.
- Putnam, R. D. – K. A. Goss (2004). Introduction. *Democracies in Flux: The Evolution of Social Capital in Contemporary Society*. R. D. Putnam, Oxford University Press
- Putnam, R. D. – L. M. Feldstein (2004). *Better Together*. New York, Simon and Schuster Paperbacks.
- Putnam, R. D. – Leonardi, R. – Nonetti, R. Y. (1993). *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton, NJ.: Princeton University Press.
- Putnam, R. D. (1995). „Bowling Alone: America’s Declining Social Capital.” *Journal of Democracy*
- Sárosi Annamária – Gárdos Éva (2006): A magyar állampolgárrá válás alakulása 2002-2004 In: Tóth Pál Péter szerk.: *Bevándorlás Magyarországra*. Budapest, 185-198.
- Seidman, Irving (2002): *Az interjú mint kvalitatív kutatási módszer*. Budapest: Műszaki Könyvkiadó
- Seligman, A. B. (1997). *The Problem of Trust*. Princeton, New Jersey, Princeton University Press.
- Selznick, P. (1998). *Social Justice: A Communitarian Perspective*. In: A. Etzioni (szerk.), *The Essential Communitarian Reader* (pp. 61-71). Lanham, Maryland, Rowman & Littlefield Publishers.
- Sik Endre: *Az idegenellenesség mértékének alakulása a rendszerváltástól napjainkig* Forrás: <http://www.tarki.hu/hu/news/2008/kitekint/20081001.html>
- Simonovits Borbála – Sik Endre (2003): *A migrációs burok hatása a migrációs potenciálra*. In: *Menni vagy maradni? Kedvezménytörvény és migrációs várakozások*. szerk. Antal Örkény, MTA Kisebbségkutató Intézet Nemzetközi Migráció és Menekültügyi Kutatások Központja. Budapest. 2003.
- Stolle, D. – T. R. Rochon (1998). „Are All Associations Alike?: Member Diversity, Associational Type, and the Creation of Social Capital.” *American Behavioral Scientist*

Stone, W. – Hughes, J. (2002). Social Capital: Empirical Meaning and Measurement Validity: Australian Institute of Family Studies.

Stone, W. (2000). Social capital, social cohesion and social security. Conference Paper presented at ISSA year 2000 Conference, Helsinki, Finland.

Stone, W. (2001). Measuring social capital: Towards a theoretically informed measurement framework for researching social capital in family and community life. Australian Institute of Family Studies.

Tóth Pál Péter (2006): A magyarországi bevándorlás okai és következményei. Vándorlás, globalizáció és beilleszkedés. In: Tóth Pál Péter szerk.: Bevándorlás Magyarországra. Budapest

Tóth Pál Péter(2005): A környező országokból Magyarországra vándorlók szocio-demográfiai összetétele és szocio-kulturális háttere In: Demográfia 2004/ 3-4. szám

Utasi, Ágnes (2002a). Társadalmi integráció és családi szolidaritás. In: Educatio, 2002 őszi

Utasi, Ágnes (2002b). A bizalom hálójára. Mikrotársadalmi kapcsolatok és a szolidaritás. Budapest, Új Mandátum.

Utasi, Ágnes (2008). Éltető kapcsolatok: a kapcsolatok hatása a szubjektív életminőségre. Budapest, Új Mandátum.

Wallis, A. – Crocker, J. – Schechter, B. (1998). Social capital and community building: Part one. National Civic Review,

Weiss, D. A. (1996). Towards a theory on the formation of social capital. University of Minnesota, Ann Arbor.

Függelék

Interjúvázlat – Munkáltató

Cég bemutatása
szektor, tevékenység
székhely, működési terület
cégméret, foglalkoztatotti létszám
külföldi kapcsolatok

Objektív dimenziók

Külföldiek foglalkoztatása
mely országok állampolgárai
mennyien, milyen pozíciókban
alkalmazott, megbízási viszony, idény jelleg, vállalkozó stb.

Külföldiek foglalkoztatásának cégen belüli arányai
összes foglalkoztatotton belüli arány
kvalifikáció szintje szerinti arány
alkalmazott, megbízási viszony, idény jelleg, vállalkozó stb.

Melyek a külföldiek foglalkoztatásának elsődleges okai?

Szerepet játszott-e alkalmazásukkor.....?
megfelelő magyar munkaerő hiánya (szakképzettség, hajlandóság, stb.)
magyar munkaerő rugalmatlansága
olcsóbb bérezés lehetősége

Külföldi munkavállalók foglalkoztatásának menete
toborzás, kiválasztás
integráció elősegítése (támogatási módok)
foglalkoztatási módok (azonos v. eltérő a magyar dolgozóval)

Külföldiek foglalkoztatásával együtt járó (esetleges) plusz terhek
adminisztráció, bejelentés
anyagilag vonatkozás
fluktuáció okozta plusz terhek
kommunikáció, kulturális különbségek

Külföldiek foglalkoztatásával együtt járó (esetleges) könnyebbségek
alacsonyabb bérigény
plusz juttatások alóli mentesség

Szubjektív dimenziók

Konkrét (céges) tapasztalatok külföldi munkavállalókkal kapcsolatban a magyarokkal való összevetésben

elkötelezettség, lojalitás, motiváltság

megbízhatóság, szorgalom

munkabírás

szaktudás, gyakorlati ismeretek

munkamorál

Negatív tapasztalatok

Pozitív tapasztalatok

Konfliktusforrások (tapasztalat)

nyelv

etnikum, diszkrimináció

beilleszkedés

kulturális, életvitelbeli különbségek

Beilleszkedést, integrációt segítő vállalati programok

nyelvtanfolyam

kapcsolatháló építés

segítségnyújtás ügyintézésben, lakhatásban, anyagiakban

Külföldi alkalmazottak státuszbiztonsága

válság hatása a külföldi munkavállalók státuszára

kiszolgáltatottabb-e a külföldi leépítés esetén?

Jövőbeli tervek külföldiek munkáltatását illetően

bővítés

leépítés

Foglalkoztatás jogi, szabályozási keretei

átláthatóság, egyértelműség

szükségesség

szigorítás vagy lazítás?

Személyes reflexió

külföldi dolgozók szubjektív megítélése

külföldi vs. magyar munkavállaló foglalkoztatása

munkavállaló státuszbiztonsága

Interjúvázlat – Munkavállaló

1. Fókuszált élettörténet

Származás

Szülők (foglalkozás, iskolázottság), testvérek
Családi miliő (neveltetés, szociokulturális környezet)
Ország, lakóhely, belső vándorlás
Anyanyelv, többnyelvű környezet

Pályaválasztás, képzettség

Iskolai előmenetel, pályaválasztás
Iskolai végzettség, szakképzettség

Háztartás, lakókörnyezet, életkörülmények (származási országban, migrációt megelőzően)

Lakóhely, belső vándorlás
Lakáskörülmények (tulajdon, komfort, felszereltség)
Háztartás összetétele (végzettség, foglalkozás, anyanyelv, állampolgárság), család
Jövedelem, vagyon, anyagi körülmények (abszolút és másokhoz mért relatív)

Kapcsolatok

Munka világában (intenzitás, kiterjedtség)
Barátság (intenzitás, kiterjedtség)

Külföldi kapcsolatok

Munka világában
Turizmus, utazások
Kiterjedtség, kapcsolattartás

Karrierkép, életstratégia

2. Munkatapasztalatok (kibocsátó ország)

Korábbi munkavégzés, munkapálya
Munka kiválasztása
Lehetőségek – bér, típus, minőség, munkakör, alkalmazás formája
Munkakörülmények
Munkahelyi vezetők, kollégák
Előmenetel, sikerek
Kudarok
Bérezés (abszolút, relatív)
Munka nehézségéhez/minőségéhez képest
Munkahelyi kollégák béréhez képest

Munkanélküliség, munkapiaci nehézségek

3. Költözést közvetlenül megelőző 1 év munkapiaci helyzete
mennyi ideig, hol, mit dolgozott utoljára?

munkapiaci státusz
munkapozíció (képzettségének megfelelő-e?)
fizetés
munkanélküliség
elégedettség/elégedetlenség

4. Migrációs tapasztalatok

Migrációs szándék háttere, motiváció
Kezdeti migrációs cél
Honnan jött az ötlet

Migrációs szándék háttere, mögöttes dimenziók
Etnikai/politikai/vallási stb. diszkrimináció, kirekesztés
Munkanélküliség, munkavállalási nehézségek
Anyagi motiváció

Migrációs burok
Korábban migrált rokon, ismerős
Magyarországon élő rokon, ismerős
Korábbi személyes migrációs tapasztalat

Időbeli mozzanatok, tervezés, megvalósítás
Fontolgtatás, informálódás, döntés
Célország kiválasztása, előzetes ismeretek
országáról, kultúráról, migrációról, munkalehetőségekről, jogi feltételekről
Segítség
Informális (családtag, barát, ismerős - magyar)
Formális (munkaerő-közvetítő, ügynökség)

A migrációs terv fogadtatása
Vélemények
Döntésben résztvevők
Együtt migrálók

5. Magyarországi helyzet, tapasztalatok

Elmozdulás, költözés
Utazás, költözés nehézségei és körülményei
Első időszak, kezdeti tapasztalatok
Szállás, kapcsolatfelvétel, nyelvi nehézségek

Megérkezés és letelepedés közötti időszak jogi kérdései
Ügyintézés (lépései, időtartam)
Munkavállaláshoz szükséges engedélyek
Problémák, kihívások, nehézségek

Magyarországi családi, háztartási- és lakókörnyezet
Kezdeti viszonyok
Lakóhely

Lakáskörülmények (tulajdon, komfort, felszereltség)
Háztartás összetétele (végzettség, foglalkozás, anyanyelv, állampolgárság), család
Jövedelem, vagyon, anyagi körülmények (abszolút és másokhoz mért relatív)
Jelenlegi viszonyok
Lakóhely, belső vándorlás
Lakáskörülmények (tulajdon, komfort, felszereltség)
Háztartás összetétele (végzettség, foglalkozás, anyanyelv, állampolgárság), család
Jövedelem, vagyon, anyagi körülmények (abszolút és másokhoz mért relatív)

6. Magyarországi munkatapasztalatok

Munkahelykeresés, munkalehetőségek
Munkakeresés (időtartama, módok, segítők)
Felmerült munkakörök
Bérezés
Legalitás-illegalitás

Munkahelyek
Első munkapozíció
Munkakör, státusz (képzettségének megfelelő-e?)
Bérezés
Legalitás-illegalitás
További munkahelyek, elmozdulások (képzettségének megfelelő-e?)
Munkakör, státusz
Bérezés
Legalitás-illegalitás

Munkanélküliség
Sikertelenség okai (szakképzettség hiánya, tisztázatlan jogi státusz, diszkrimináció, nyelvismeret, stb)
munkanélküli időszakban miből tartotta fent magát?

7. Jelenlegi munkapozíció, körülmények

Munka kiválasztása

Lehetőségek – bér, típus, minőség, munkakör, alkalmazás formája

Munkakörülmények

munkaidő, túlóra, hétvége, környezet, munka biztonság

Munkahelyi vezetők, kollégák (kapcsolat, konfliktusok)

Előmenetel, sikerek / kudarcok / konfliktusok

Bérezés

Munka nehézségéhez/minőségéhez képest

Munkahelyi kollégák (magyarok) béréhez képest

Elvárásokhoz, megbeszéltekhez képest

Munkahelyi segítség, egyéb juttatások (igazolások, lakhatás, hitel, anyagi segítség, stb)

Munkapozíció biztonsága (legalitás-illegalitás, szerződés, felmondás, határozott/határozatlan, biztos-bizonytalan szektor, stb)

8. Társadalmi integráció

Munkahelyi környezet

Beilleszkedés, befogadás, nehézségek

Külföldi, migráns kollégák

Kapcsolatok a munkahelyi környezetben

Egyéb nehézségek

Diszkrimináció, előítéletek

Nyelv

Megélhetés, munka

Lakhatás

Kapcsolatok, ismeretség, honvágy

Legalitási problémák

Kapcsolathálózat

Kapcsolattartás az otthon maradottakkal

Intenzitás, csatornák, hazalátogatás

Párkapcsolat fenntartása, problémák

Később migráló ismerősök

Magyarországi kapcsolatháló

„bennszülöttek”

Más etnikumú migránsok

Támogató környezet

9. Reflexió

A migráció értékelése
tapasztalatok szempontjából
anyagilag, életkörülmények szempontjából
munkaerő-piaci, szakmai szempontból
nyelvtudás szempontjából
eredeti motiváció alapján

A beilleszkedés nehézségei
munka
jogi státusz
kapcsolatrendszer
mindennapok, társadalom

Magyarok viszonyulása a külföldiekhez
társadalmi megbecsültség, elfogadottság
jó és rossz tapasztalatok

Különbségek a korábbi (származási országbeli) életviteltől

Magyarország értékelése munkaerő-piaci szempontból

Későbbi migrációs tervek
meddig marad?
hová, miért mozdulna?
hazatérés?
emigráció

Elkövetkező öt év tervei

Gondolatok a migrációs életformáról

1.táblázat

Nem	Kor	Származási ország	Végzettség
férfi	24	Szerbia	informatikus
férfi	24	Egyesült Államok	tanár
férfi	27	Egyesült Államok	középiskolai tanár
férfi	29	Egyesült Államok	tanár
férfi	30	Oroszország	informatikai fejlesztő
férfi	31	Egyesült Államok	sportoló
férfi	32	India	kutató
férfi	32	Szerbia	sportoló
férfi	32	Egyesült Államok	sportoló
férfi	32	Kína	szakács
férfi	34	Szerbia	kutató
férfi	35	Egyesült Államok	egyetemi oktató
férfi	35	Egyesült Államok	középiskolai tanár
férfi	35	India	kutató
férfi	37	Kína	kereskedő
férfi	37	Egyesült Államok	lelkipásztor
férfi	38	Kína	kereskedő
férfi	38	Törökország	kutató
férfi	38	Ukrajna	lelkész
férfi	40	India/ Egyesült Államok	internetes szolgáltatás fejlesztő
férfi	45	Jemen	orvos
férfi	47	Szerbia	egyetemi lektor
férfi	47	Ukrajna	gyárimunkás
férfi	47	Dél-Afrikai	regionális requiter
férfi	47	Pakisztán	vendéglátos
férfi	55	Szerbia	orvos
férfi	66	Egyesült Államok	idegennyelv oktató

1.táblázat (folytatás)

Nem	Kor	Származási ország	Végzettség
nő	24	Szerbia	egyetemi tanársegéd
nő	26	Szerbia	álláskereső
nő	26	Szerbia	álláskereső
nő	30	Ukrajna	álláskereső
nő	30	Törökország	tanár
nő	34	Japán	egyetemi lektor
nő	34	Kazahsztán	egyetemi lektor
nő	34	Azerbajdzsán	kutató
nő	35	Ukrajna	gyed/tanító
nő	35	Oroszország	vállalati kapcsolattartó
nő	36	Szerbia	álláskereső
nő	36	Ukrajna	hitoktató
nő	36	Kanada	középiskolai tanár
nő	37	Ukrajna	irodai alkalmazott
nő	38	Kazahsztán	egyetemi lektor
nő	38	Törökország	egyetemi lektor
nő	39	Kína	vendéglátos
nő	41	Ukrajna	tanár
nő	47	Szerbia	álláskereső
nő	47	Szerbia	eladó
nő	52	Ukrajna	tanárnő
nő	52	Szerbia	üzletkötő
nő	52	Szerbia	gyógyszerész

2.táblázat

Nem	Kor	Foglalkozás
férfi	37	vállalkozó
férfi	55	borász
férfi	41	vállalkozó
férfi	46	vállalkozó
férfi	42	vállalkozó
férfi	36	vállalkozó
férfi	32	vállalkozó
férfi	50	vállalkozó
férfi	44	iskola igazgató
férfi	35	vállalkozó
férfi	30	vállalkozó
férfi	58	egyház
férfi	48	vállalkozó
férfi	42	vállalkozó
férfi	55	vállalkozó
férfi	45	vállalkozó
nő	46	vállalkozó
nő	38	egyetemi koordinátor
nő	43	óvoda igazgató
nő	39	vállalkozó

3.táblázat

F 01			
nő	23	Szerbia	alkalmi munkavállaló
férfi	22	Szerbia	alkalmi munkavállaló
férfi	23	Ukrajna	alkalmi munkavállaló

F02			
nő	24	Egyesült Államok	diplomás
nő	42	Szerbia	álláskereső
nő	39	Szerbia	diplomás
férfi	35	Szerbia	diplomás
férfi	37	Kína	válkozó
férfi	47	Pakisztán	válkozó

F03			
férfi	30	Ukrajna	álláskereső
nő	47	Szerbia	álláskereső
nő	26	Szerbia	álláskereső

F04			
nő	29	Egyesült Államok	diplomás
nő	34	Japán	diplomás
férfi	66	Egyesült Államok	diplomás
férfi	40	India/ Egyesült Államok	diplomás

F05			
nő	28	Szerbia	sportoló
nő	28	Szerbia	diplomás
nő	31	Szerbia	sportoló
férfi	30	Szerbia	sportoló
férfi	33	Szerbia	diplomás
férfi	32	Szerbia	diplomás

F06			
férfi	39	Montenegró	középfokú végzettség
férfi	40	Szerbia	középfokú végzettség

nő	37	Montenegró	diplomás
nő	37	Szerbia	diplomás
nő	40	Szerbia	középfokú végzettség

F07			
férfi	20	Szerbia	középfokú végzettség
férfi	24	Montenegró	középfokú végzettség
férfi	21	Szerbia	középfokú végzettség
nő	22	Montenegró	középfokú végzettség
nő	23	Montenegró	középfokú végzettség

F08			
férfi	40	Szerbia	vállalkozó
férfi	45	Szerbia	vállalkozó
férfi	40	Szerbia	álláskereső
nő	43	Szerbia	diplomás
nő	41	Szerbia	diplomás
nő	42	Szerbia	középfokú végzettségű

F09			
férfi	34	Szerbia	kutató
férfi	32	India	kutató
nő	34	Azerbajdzsán	kutató

F10			
férfi	32	Ukrajna	tanár
nő	29	Egyesült Államok	tanár
nő	30	Szerbia	tanár